

Н. СЕЙИДБӨЙЛИ

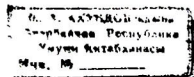

Көнд һокими

БАКЫ — УШАГКӨНЧНӨШР — 1930

Һ. СЕЙИДБЭЙЛИ

КӘНД ҺӘКИМИ

АЗӘРБАЙҖАН
УШАГ ВӘ КӨНЧЛӘР ӘДӘБИЯТЫ НӘШРИЯТЫ
Баһи—1990

Дәнизин гумлу саһили бою илэ гара рәнкли көһ-
нэ бир «Газ» машыны кедирди. Машын кетдикчэ
онун чархларынын бурахдығы илэр гумун үстүндэ
галырды. Дәнизин шылтаг ләпөләри исэ бу гызыл
гумун сафлығыны сахламаг истәйирмини кими тез
һүчум әлиб иләри ялайыр, гуму тәзәдән һамарла-
йырды. Саһилдәки лейләкләр яхынлашан машындан
үркүб ганад чалараг ағыр-ағыр һавая галхыр, бир аз
учуб узагдан көрүнән көлмәчәләр әтрафында енидәя
ерә әһирдиләр.

Машынын ичәрисиндә, яхшы кейинмиш 23 яшы
бир оғлан өз яшына уйғун олмаян бир чиддиләклә
отурмушду. Оғлан чоһ мәрд вә хошсифәт иди. Па-
пағынын алтындан көрүнән гызырым сачлары онун
сифәтинә гәт'и бир ифадә верирди.

О һәрәкәтсиз отуруб шоферлә данышмыр, һәми-
шә өз чидди вәзийәтнин мұһафизә әтмәйә чалы-
шырды. Анчаг нә гәдәр чәһд эдирдисә чиддийәт-
нин сахлая билмирди. Әтрафа бахдыгча онун га-
ра көзләри һейрәт ичәрисиндә янырды. Доғрудан да
әтраф о гәдәр көзәлди ки, көз габағында ачылан
мәнзәрәйә һейран олмамаг мүмкүн дейилди.

Дәнизин сәтһи сакит вә ятмыш кими көрүнүрдү. Экин сулар узагларда үфүглә бирләшиб элэ бир тәсәвүр ярадырды ки, куя о тарәфдә гоча Хәзәр-дән башга һеч бир шей йохдур... Көй үзүндәки бу-лутлар каһ гар кими ағ, каһ бәнөвшәйи рәнкә боя-ныр, рәнkdән-рәнкә дүшүб әфсанәви бир мәнзәрә ярадырды. Рәнкләрин бу фүсункар дәйишклийини сейр эдән кәнч бир дәгигәлийә элэ зәнн этди ки, нә-нәсинин данышдығы нағыллар аләминә дүшмүш-дүр. Онун тәсәвүрүндә бир анлыға әфсанәви сарай вә учан халча чанланды.

Дәнизин үзәриндә гагайылар учур, бә'зән дә марты гушлары гийә чәкиб каһ энир, каһ да гал-хырдылар. Бу гушлар даш кими суя чумур, бир ан-лыға суюн ичәрисиндә итир, енидән үзә чыхараг үзүр, ойнашыр, өз түкләрини тумарлайырдылар. Бүтүн бу мәнзәрәдән бир кенишлик, бир азадлыг һисс олу-нурду.

Машында отуран кәнч өз нәзәрләрини марагла саһилдән чевирди. Сағ тарәфдә бир кәнд көрүнүрдү. Кәндин әвләри ағачлар ичиндә күч илә сечилди. Пайыз палтарына кейинмиш ағачлар батан күнәшин шүалары алтында чүрбәчүр рәнкләрә чалырды. Кән-дин дал тарәфиндән көрүнән уча дағлар нәһәнк дал-ғалар кими өз ерләриндә донуб галмышды.

Күнбатан тарәфдән ағыр гара булут лайлары яхынлашырды. Онлар артыг дағларын башыны чулгамыш вә кет-кедә сых бир пәрдә кими ашағы энмәйә башлайырды.

Гаровулчулар кими сакит көрүнән ярашыглы чинарлар вә сәрв ағачлары әтрафдакы мәнзәрәйә хүсуси бир көзәллик верирди.

«Газ» машины исә, сон күчүнү топлайыб дарты-ныр, фыхыраараг өз йолуна давам эдир вә дағларә яхынлашырды.

Габагда сүрүшкән вә палчыглы кәнд йолу кө-рүнүрдү.

Машынын палчыға батачағындан горхан шофер саһил бою илә кәтмәйи гәт' этди. Машын үч ат го-шулмуш бир араба илә растлашды. Арабада оту-ран ики нәфәр бир-бирилә чоһ ширин сөһбәт эдир, арабанын чала-чухура дүшүб силкәләнмәсинә әһә-мийәт вермирдиләр.

Чоһ чәкмәди ки, машын кәндин күчәләриндән биринә кирди. Йолун һәр ики тарәфиндә әтрафы бағларла бүрүнмүш кирәмит дамлы әвләр узаныр-ды. Тоюглар, өрдәкләр, газлар яхынлашан машы-ны көрүб сәс-күйлә әтрафа гачышырды. Сары бир бузов йолун ортасында дуруб ериндән тәрләнмәк истәмирди. Шофер машинын сүр'әтини алыб бұзо-вун янындан кечәндә машинын фитини басды; бузов фәлакәтин яхын олдуғуну дүюб бирдән-бирә яна тул-ланды вә аяғы сүрүшүб йолун кәнарындакы арха дүшдү. Өзүнү бу вәзийәтдә көрән бузов узаглашан машинын далынча мәзәммәт долу нәзәрлә бахды.

Ушағлар машинын фитини эшидиб йолун һәр ики тарәфиндә ерләшән чәпәрләрдән башларыны чы-хартдылар.

— Машына бах, машины!—дәйә бир гыз гыш-гырмаға башлады.

— Бу машын дейил, Эмадиндир!—дәйә гызын янында дуран бир оғлан өз наразылығыны билдирди.

Бу мүбәһисәни көрән үчүнчү «мүтәхәссис» онла-ра үзбәүз чәпәрин далындан гышгыраараг деди:

—Нә Эмадын, бу «газ»-дыр, «газ»!

Машын тини дөндү, ичәридә отуран кәнч, машы-нын һәрәкәтинин йүнкүлләшдийини һисс этди. О һәт-та марагланыб байыра бойланды; демәкидән машын инди асфалт йол илә кедирди. Йол гара бир лент

кими машинын габағынча узанырды. Бу йол сэрв, лимон вэ күкнар ағачларындан ибарэт чох көзэл бир хиябан ичиндэн кечирди. Хиябанын һәр ики тэрәфиндэн кениш бир саһэдэ чай плантасиялары көрүнүрдү. Һәр тэрәфдән ал-элван палтарлы гыз вэ арвадлар ики-бир, үч-бир иш еринэ кедирдиләр.

Плантасияларын сағ тэрәфиндә бағлар көрүнүрдү. Сол тэрәфдәки тарлалар исә кет-кедә узаглашыр, дағын дөшү илә юхары галхырды. Яхындыкы дағлар айдын көрүнүрдүсә, узагдакылар думанлы бир дона бүрүнүб өз һәгиги көрүнүшләрини итиридиләр.

Кәнч оғлан бир ан белә диггәтини яйындырмадан яхындакы ағачлара бахырды. О һәлә өмүрдә бу чүр рәнкбәрәнк яргагы ағачлар көрмәмишди. Гөвси-гүзәһдә раст кәлдийимиз бүтүн рәнкләр бу ағачларын яргагларында тапмаг мүмкүндү. Бундан эләвә һәмин ағачлардан элә бир тэрәвәт яйылырды ки, шәһәрдән кәлән оғлан биринчи дэфә белә шейләр көрдүйүндән истәйирди ки, машины даяндырсын, ерә дүшүб бу йол илә күчү кәлдикчә гачсын, әтрафдакы көзәл биткиләрин яргагларыны өз әли илә йохласын.

Лакин о, һеч бир шей эләмәди. Ядына нә исә салыб енә дә гашгабағыны төкдү, өзүнү дикәлдиб дүз габага бахмаға башлады.

Шофер бирдән-бирә машины сахлады.

— Мин апарым,—дейә башыны машиндан чыхарыб ғышгырды.

Әлиндә алабәзәк бир чәтир олаң гыз машины яхынлашды. Гыз машинын ичиндә әйләшән оғланы көрдүкдә шоферә:

— Йох Әлиаббас сән сүр, мән пияда кедәчәһәм,—деди.

Шофер чаваб вермәйиб өзүнү дүзәлтди вэ машинын сүрәтини артырды. Анчаг бир километр кет-

мәмишдиләр ки, машин тагәтдән дүшүб сүрәтини азалтмаға башлады.

Шофер кәскин бир һәрәкәтлә ону сахлады вэ наразы һалда дейинә-дейинә машиндан дүшдү. О, машинын дал чархына бахыб башыны елләди. Сонра чибиндән алүминдән гайрылмыш тәнбәки гутусуну чыхартды. Гутунун гапағынын үстүндә Ростовдан Берлинә гәдәр чүрбәчүр шәһәрләрин ады чызылмышды.

— Әлиаббас, ишин узундур?

Шофер машинда отуран оғланын суалына чаваб вермәди. Әввәл она тэрәф кетмәк истәдисә дә даяныб саймазяна машинын дал тэрәфинә сөйкәнди вэ папиросуну эшмәйә башлады.

Сәрнишин машиндан чыхды вэ онун дал тэрәфинә кечди.

Әлиаббасын гашгабағы ер сүпүрүрдү.

Сәрнишин ишин нә ердә олдуғуну баша дүшдү.

— Узагдыр?

Бу дәмдә гәшәнкчә чәркәләниб учан бир дәстә газын даггылтысы әтрафдакы сүкуту позду. Әлиаббас башыны галдырыб гушлара бахды, сонра оғлана тэрәф дөнүб деди:

— Хейләк вар, гушлар учан тэрәфә кет... Элә совхоз өзү габағына чыхачаг...

— Онда чамаданы машинда гоюм,—дейә оғлан көйдә учан газлара тэрәф бахыб асфалт йол илә узаглашмаға башлады. Шофер әйниндәки сырыглыны чыхарыб онун далынча ғышгырды:

— Бура бах, кәл бу сырыглыны апар, яғыш яғар исланарсан...

— Әши яғыш нә кәзир!.. Көрүрсән гушлар нечә учур...

— Гушлар... Элә бурда һәмншә гушлар учур да!

Мешә тәрәфдән боғуғ бир сәс эшидилди. Гушлардан бири дәстәдән айрылыб һавада чырпынды, сонра да даш кими ерә дүшдү. Позулмуш гуш дәстәси енидән чәркәләниб узаглашды, тезликлә сакитлик чөкдү. «Маһир овчудур» дейә йолчу дүшүндү.

Гыз йолда илишиб галан машина яхынлашды. Машынын ятан чархларыны көрдүкдә о күлүм сүндү.

— Һә, Әлиаббас, дейәсэн бурда кечәләмәк фикриндәсэн?

Әлиаббас дишләри арасында тутдуғу папирәсу һирслә ерә түпүрүб дейинә-дейинә чаваб верди.

— Аллаһ Солтана лә'нат эләсин! Һәмишә мөним башымы чәнчәлә салыр. Белә дә машын сахлаярлар?! Нә һачаты вар, нә эһтият һиссәләри. Мәндә бир дәнә дә артыг камера йохдур. Нә гәдәр ахтардым, һеч зад тапа билмәдим. Өзләри дә дейирләр ки, гонаг кәлир. Сәһәрдән кетмишәм вагзала, көзлә һа көзлә, инди дә кишини гойдум йолун ортасында...

Гыз элә күман этди ки, гонаг машынын ичиндәдир. Она көрә дә һеч бир шей сорушмады. Шофер исә енә дә әввәлки кими донгулданды:

— Ағанын көнлүнә Москвич дүшүб; куя Кәримов сөз вериб ки, алачаг. Одур ки, бунун лап дашыны атыб.

Әлиаббас һирслә машина бир тәпик вурду. Машын языг-языг ериндә титрәди.

—Бу гочанын белиндә һәлә әлли ил дә кәзмәк олар. Сән билирсән нечә мөһкәм машындыр?!

Шоферин допгултусундан тәнкә кәлмиш гыз көзалты машынын ичина бахды. Машынын бош олдуғуну көрүб марагла сорушду:

— Бәс сәнин гонағын һаны?

— Кетди...—дейә Әлиаббас гашгабагла чаваб

верди. Пияда дүзәлди йола. Дедим ки, сырыглыны өзүнлә көтүр, бирдән яғыш яғар, деди ки, «Яғыш нә кәзир, көрмүрсән гушлар учур...»

Әлиаббас һәлә бир хейли дә өз-өзүнә данышды. Өз фикри илә мәшгул олан гыз йол узуну чохлахды. Нәһайәт Әлиаббасын ону чағырдығыны эшидиб фикирдән айылды.

— Бура бах, Сәкинә,—бу дәфә шоферин сәси тамамилә башга чүр сәсләнди; онун сәсиндә нә исә утанчаглыг һиссә олунурду.—Де көрүм Фросянын ишләри нечәдир? Бәлкә она көмәк ләзымдыр. Дейирәм бәлкә тәзә сәһә зад шумламаг ләзым кәлди. Бу мөним үчүн су ичмәк кими асандыр.—О, дәриндән көксүнү өтүрдү, сонра тәләсик сөзүнә давам эдиб деди:—Тәк онун үчүн йох, сәнин манганын үзләри үчүн дә ишләмәйә һазырам.

Үмумийәтлә Әлиаббас аз данышмағы вә утанчаглығы илә мәшһур иди. Бир адамла сөһбәт эләйәндә о, һеч вахт мұхатибинин үзүнә дейил, ян тәрәфә, я да аягларынын алтына бахарды. Инди исә һаггында сөһбәт этдикләри мәсәләннин ичәлиий ону тамамилә утандырмышды. О өзүнү топлайыб енә дә сөзүнә давам этди.

— Бах... Лап өзүм кәлиб... кәлиб һамысыны она дейәрдим. Сонра да чыхыб кедәрдим. Гой өзү нә гәрәра кәлир, кәлсин! Анчаг бачара билмирәм. Һа эләйирәм кәлим, кәлә билмирәм. Үрәйим дейир «кет», амма аягларым гулаг асмыр. Баша дүшүрсәнми?... Дейирәм ки... бәлкә сән она дейәдин.

Әлиаббас тутулду. О, сөзләрини демәк үчүн дилини ағзында чәтинликлә доландырды. Гәлбиндәки һиссләрин чохлағу онун данышмасына мане оларду.

—...дейинэн ки, мэн.. дейинэн ки, мэн һеч вахт ону ядымдан чыхартмаячагам. Һеч вахт ону инчитмэйэчэйэм... Өмрүмдэ мэн...

Сөһбөт бу ерэ чатанда Әлиабас өзүнү тамамла йтирди. Сәкинәдән бир тохдагыг алмаг истәйириши кими башыны галдырыб онун дурдуғу тәрәфә бахды. Сәкинә дурдуғу ердә йох иди. Әлиабас тәәччүблә әтрафына бахды. Һәтта бир дөфә машинын башына да доланды. Һеч кәс йох иди. Йол узуну баханда Сәкинәнин артыг узагда олдуғуну көрдү.

Йолда гонағы яғыш тутачағындан әйтият эдән Сәкинә тез кедиб она чатмаг истәйирди.

Буну үчүн дә Әлиабасын сирри ачылмамышды. Бу һеч дә ону кәдрләндирмәди. Әксинә о йүнкүлүклә көксүнү өтүрүб өз-өзүнә фикирләшди: «Әйби йохдур, яхшы олду ки, эшитмәди».

Ноябр иди... Һаванын тутгунлуғундан сөһәр, я ахшам олдуғуну тәйин этмәк чәтин иди. Һава долухсунмуш ушағы хатырладырды, элә бил индичә ағлаячагды.

Бир аз кечмәди ки, хәфиф бир күләк әсди, ағачларын анчаг назик будаглары тәрпәшди, ал-әлван ярпаглар бир-бир ерә энди... Сонра бәрк яғыш ямаға башлады. Тез бир заманда әтрафдакы дағлар вә мөшәләр яғышданмы, думанданмы көрүнмәз олду.

Пайыз яғышынын союг дамалары онун үстүнә сәпәләндикчә, о титрәйир, тез өзүнү йығышдырыр, енә ирәли ерийирди.

Бирдән, рәикбәрәнк күллү бир чәтир онун башынын үстүнү алды. Оғлан диксиниб янына бахды. Сол тәрәфилә бир гыз кедирди. Әйниндә мави рәнкли чит палтар вар иди. Аягларына, вахтилә зәриф, инди исә яғышдан шишмиш узунбоғаз чәкмә кеймишди... Кәйими чох йүнкүл иди. Элә бил о һеч союгдан горхмурду.

О, тәшәккүр долу нәзәрлә гыза бахыб дейә:

— Чох сағ ол, ай гыз!

Гыз оғлана тәрәф бахмадан дилләнди:

— Әһ... инди бу яғыш бир һәфтә чәкәчәк.

Онун сәси балача оғлан ушағынын сәсинә бәнзәйирди.

Оғлан, бир ан аяг сахлайыб әйилди, шалварынын балағыны чирмәләмәйә башлады. Гыз оғланы янында һисс этмәйиб өзүнү керн дөндәрди. Инди оғлан онун сифәтини яхшы көрә билди. Он едди яшларында бир гыз иди. Бурну кичик, додаглары исә галын иди. Ири көзләри варды. Әйниндәки гадын палтары вә һөрүкләри олмасайды, бу гызы надинч бир оғлана бәнзәтмәк оларды.

Онлар йолларына давам этдиләр. Оғлан сорушду:

— Сәнин адын нәдир?

— Сәкинә. Әлиева Сәкинә.

Енә сусдулар. Яғыш курулту салыб асфалт йолда мейдан охуюрду... Оғлан фикирләшди: «Бу гыз олмасайды, көрәсән яғыш мәни нә һала салачагды?» О гыза тәрәф дөнүб, эшитсин дейә, бәркдән деди:

— Анчаг мән сәнә башга ад верәрдим.

— Нә ад?

— Хошгәдәм.

Гыз күлдү.

— Хошгәдәм нийә?

— Чүнки сәнин гәдәмин хош олду. Мәни яғышдан гуртардын.

Яғышын шырылтысы онлары аз гала гышгырагышгыра данышмаға мөчбур эдирди.

— Хошгәдәм, пишнийә ад гоярлар,— дейә Сәкинә бәркдән күлдү.

— Нийә?

— Она көрө ки, пишийин дүшөр-дүшмөзү олар. Пишик эвэ кэлэндэн сонра бир хошбөхтлик олса она Хошгөдөм ады верэрлөр.

— Бэс белә... Сән дә белә шейләре инанырсан?

— Мән?... Йох, анчаг биздә бир гары вар, о инаныр. О, адамларда да дүшөр-дүшмөзлик көрүр.

— Адамларда?

— Һә, адамларда. Кечән ил бизим совхоза бир һәким кәлмишди. О кәлэндән сонра бир ушаг өлдү. Сонра бәзи хәстәләрин һалы хараб олду... Мүнөввәр хала деди ки, бу һәкимин гәдәми писдир.

— Йә'ни һәким сизин хәстәләри сагалда билмәди?

— Йох, элә һей ичирди...

— Нә ичирди?

— Спирт... Тибб мәнтәгәсинин бүтүн спирти элә онун ичмәйинә кедирди. Дейирди ки, горхур гыздырма тутсун...

— Сарсаг һәкиммиш,—дейә оғлан бир гәдәр фикирли чаваб верди.—Һансы совхозда ишләйирсән?

— Яхындакы чай совхозунда.

Оғлан севинди.

— Бэс белә...

Гыз тәәччүблә сорушду:

— Нечә?

— Неч... Мән дә ора кедирәм.

— Нә үчүн?

Кедирәм көрүм аяғым сизә дүшәр, йохса йох.

— Сиз мәни элә салырсыныз?

— Йох, мән һәкимәм.

Бу вахта гәдәр гыз оғлана яхшы бахмамышды. Инди исә дөнүб ону дәриндән сүздү вә гәт'и бир сәслә деди:

— Сизин бойда һәким олмаз!

— Нийә олмаз?

— Сиз һәлә чавансыныз.

— Нечә йә'ни чаван?! Мән институту битирмишәм. Ййирми үч яшым вар...

Гыз бир даһа оғлана тәрәф дөнүб бахышлары илә ону йохлады. Оғлан гызын бахышларындан бир ан тутулду. Бу бахышларда нә исә, дәрин бир шей варды. Гыз энә күлүмсүндү вә бу тәбәссүм ону мә'сум бир ушаға охшатды.

Гыз күлүмсәйәндә онун бурнунун үзәриндә хырда гырышлар әмәлә кәлир. Гәрибә адәти варды. Данышанда башыны бир аз кери атыб дик тутурду.

— Бакыдан кәлмисиниз?

— Һә...

— Орада өзүнүзә иш тапа билмәдиниз?

— Нийә, истәсәйдим тапардым...

— Бэс нийә тапмадыныз?

Оғлан бир даһа әтрафа нәзәр салыб деди:

— Мән өзүм бура кәлмәйә чалышырдым...

— Нийә?

— Мән малярия саһәсиндә ишләмәк истәйирәм.

— О инадла ирәли бахыб данышырды. Мән кәлмишәм гыздырма илә мүбаризә апарам... Нийә мәнә белә бахырсан, элә билирсән бачармарам? Буралар беһишт кими ердир, кәрәк бурада һеч бир азар олмасын.—Оғлан инадла гашларыны чатыб сөзүнә давам әтди:—Мән, йолдаш Сталиннин сөзү илә бура я кәлмишәм.

Гыз бирдән даянды.

— Нечә? О өзү сизи бура кәндәриб?

— Йох, Сталин йолдаш дейиб ки, биз бураны өлкәминиз икинчи субтропик базасына чевирәк... Бу ишдә һамымыз әлбир олмалыйыг.

Сәкинә даһа күлмүр, тәәччүб долу ири көзләрилә оғлана бахырды.

— Бәс сизин адыңыз нәдир?

— Айдын. Айдын Зейналов.

— Хош кәлмисиниз!—дейә, гыз яхында, ягыш ичәрисиндә күч илә көрүнән дәмир дарвазаны көстәрди.—Будур бизим совхоз.

Гыз, совхоз мүдиринин отағыны Айдына көстәриб йолуна давам этмәк истәйирди ки, Айдын ону сахлады.

— Мән сәнин хәчаләтиндән нә чүр чыхым, ай гыз?

— Нә хәчаләт?—дейә гыз дөнүб узаглашды.

Айдын онун далынча гышгырды:

— Әкәр нахошлайыб эләсән яныма кәл.

Сонра өз-өзүнә тәәччүбләннib: «Нә гәрибә бир арзу!—дейә, дүшүндү.—Нечә йә'ни нахошлайыб эләсән!».

Совхозун идарәси тәр-тәмиз, ағардылмыш бир мәртәбәли бөйүк бир эвдә ерләширди. Бина һәр тәрәфдән әнчир вә гоз ағачлары илә өртүлмүшдү.

Ягышдан исланмыш вә союгдан титрәйән Айдын Зейналов ичәри кириб һүндүр бир гапынын габағында даянды. Гапынын үстүнә чох ири бир лөвһә асылмышды:

«Совхозун директору П. М. Кәримов»

«Ичазәсиз кирмәк гадағандыр».

Айдын мөһкәм бәдәнли гарабуғдайы бир оғлан васитәсилә ичәри хәбәр йоллады.

Сонра Айдын гапыны ачыб кабинәйә кирди. Кабинә бөйүк вә кениш иди. Язы масасынын габағында узун бир маса варды. Масанын үстү маһут парча илә өртүлмүшдү. Онун әтрафында һәр ики тәрәфдән стуллар дүзүлмүшдү. Диварларда плакатлар, диаграмлар, ситрус биткиләринин бечәрилмәси һагғында тә'лиматлар вә саир шейләр асылмышды.

Совхозун директору Кәримов әлди яшларында, көзәл сифәтли, һүндүрбөй бир киши иди.

О кәңч һәкими тәәччүблү сурәтдә бир гәдәр сүздү: Кәримовун арзуладыгы «әмәлли башлы» һәким әвәзинә онун габагында исланмыш, союгдан титрәйән бир кәңч дурмушду. Бу дәгигәләрдә Айдын онун көзүндә чох ачыначаглы вә көмәкснә көрүнүрдү. Кәримов күлүмсүндү.

Айдын өзүнүн бурахдыгы ачыначаглы тә'сире о саат һисс әдиб даһа да бүзүшдү. Күман әтмәк оларды ки, ягыш вә директорун зәһмли көркәми онун баягдан бәри мұһафизә әтмәк истәдийи чиддийәти юуб апармышды. О доғрудан да өзүнү бир ушаг кими һисс әтди...

— Һә, бизим Астара дөшүнә ятдымы, совхозумуз нечәдир?—дейә Кәримов һүндүр вә йоғун сәс илә сорушду. Нәдәнсә Айдын бу сөзләрин далында башга мәнанын кизләндийини һисс әтди: Һә, нечәсән, давам кәтирә биләчәксәнми?

Кәримов күман әдирди ки, бу кәңч һәким һәр шейдән әввәл һавадан, ягышдан, союгдан шикәйәт эләмәйә башлаячәг вә бу заман о вахтдан истифадә эләйиб дейәчәк ки, һәлә ки, нә гәдәр кеч дейил фикирләшсин, әкәр истәсә тәзәдән дөнүб Бакыя гайытсын. Онун зәннинчә бу әһвалатдан сонра Бақыдан она әмәлли-башлы һәким йоллаамалы идиләр. Элә бир һәким ки, доғрудан да хәстәләри мұәличә эләсин. Йохса гыздырмая тугулан ишчиләрин мұәличә үчүн район мәркәзинә кетмәси планын вахтында долдурулмасына чох манечлик төрәдирди. Кәримов үчүн исә план һәр шейдәк вачиб иди.

Оғланын титрәк додагларындан гоһан сөзләр Кәримов үчүн чох көзләнилмәз олду:

— Лап яхшы! Мән өзүмү чох көзәл һисс әдирәм: Архайынам ки, һәмишә белә олачәг.

Кәримов ериндән галхды. О өз һүндүр гамәтини дүзәлдди бу дәфә дигтәтлә Айдыны көздән кечирмәйә башлады.

— Өзүнүз билин!—дейә Кәримов шүбһә илә сәсләнди,—сонра пешман олмайын. Бир шейи дә дейим ки, мән чох тәләбкар адамам. Хошума кәләр ки, адамлар өз ишләрини көрсүн, дейиләнә гулаг ассын. Белә олмаса планы долдура билмәрик.

О, кәтиби чағырды вә сәһийә мәнәтәгәсинин ачарыны Айдына тәһвил вермәсини әмр әтди.

Сәһийә мәнәтәгәси совхозун идарәси илә үзбәүз бир мәртәбәли бинада ерләширди. Айдыны мәнәтәгәйә ийирми беш яшлы, долу бәдәнли, күнәшдән яһан сифәти тунч рәнкә чалан бир гадын өтүрүрдү. Бирдән бирә о көзләнмәз бир чәлдликлә габага гачыб әвин алчәг пилләләрини галхды, гапыны ачды, күлүмсәйәрәк кандарда даянды.

— Буюрун,—дейә о, Айдына мұрачиәт әтди,—бу да sizin мәнәтәганиз.

О, Айдыны габага бурахыб сонра отаға кирди вә чәлд һәрәкәтләрә отағын ичиндәки аваданлығы саһмана салмаға башлады: масанын ерини дүзәлтди, стуллары ербәер эләди. Тибб аләтләринин үзәринә чөкмүш тозу силди. О ишләйә-ишләйә ара бир кәңч һәкимә чәпәки нәзәрләрә бахыб санки бу һәкимин нә чүр адам олдуғуну бирдән-бирә тәһийн әтмәк истәйирди. Лакин Айдын буну һисс әтмид, ишләйәчәйи отаға көз кәздирди. Тибб мәнәтәгәси ики пәнчәрәси күчәйә баһан балача бир отагда ерләшимшиди. Отағын диварларында ади плакатлар асылмышды. Күнчдә чәрраһийә аләтләри илә долу бир шкаф гоюлмушду. Балача язы масасынын үстүнә плакатдан кәсилмиш, ююлдугдан сонра ағ һәрфләрин изи тамамилә силинмәйиш бир парча салынмышды. Пәнчәрәнин ырағында дәр-

манлар дүзүлмүшдү. Айдын дәрманлара фикир вердикдә көрдү ки, шүшәләрин чоху бошдур. Чәмисибир-ики банка ихтпол мазы, бир шүшә синк дамчылары вә бинтдән башга бир шей йох иди. «Лап касыбчылыгдыр» дейә Айдын дүшүндү. Масанын сол тәрәфиндә тәзә тибб тәрәзиси гоюлмушду. Айдын отага көз кәздирдикдә икинчи гапынын да олдуғуну билди. Гапыны ачдыгда бу отагдан да балача бир отаг көрдү. Отаг сүпүрүлмәмишди. Көһнә бир чарпайыдан башга отагда һеч бир шей йох иди.

— Дейәсэн бурада әввәлжи һәким яшайырмыш? — дейә Айдын арваддан сорушду.

— Һә, бурада оларды.

— Бәс бураны ким йығышдырыр? Отаг чох чирклидир.

— Мән бу саат һәр шейи саһманларам, — дейә арвад чәлд отагдан чыхды.

Айдын бир гәдәр тәәччүблә арвадын далынча бахды. О һеч хидмәтчи арвада бәнзәмирди. Арвадын әйниндә чәһрайы ипәк кофта, башында да күлү һашийәли калагайы варды.

Бир нечә дәгигәдән сонра арвад гайыдыб өзү илә бир ведрә сү, сүпүркә вә дөшәмәни силмәк үчүн әски кәтириб отағы тәмизләмәйә башлады.

Айдын әлә бу дәгигәдән ишә башламағы гәраара алды вә масанын башына кечиб илк нөвбәдәлазым олан дәрманларын сияһисини тутмаға башлады.

Арвад отағы йығышдырыб ведрәни байыра чыхартды, енә дә гапынын габағында дуруб һәкимә диггәт етирмәйә башлады. О нә үчүнсә кетмәк иотәмирди.

— Чох сағ олун, — дейә Айдын арвадын ондан ичазә көзләдийини күман әдиб башы илә разылығ

әтди. Арваддан чаваб кәлмәди. Айдын башыны галдырыб диггәтлә она бахды. Нәдәнсә арвад һәйәчан кечирир, лакин өз һәйәчаныны кизләтмәйә чалышдырды. Онун сағлам янағлары гырмызы ләкәләрлә өртүлмүшдү. Синәси һәйәчанла галхыбәнирди. «Буна нә олуб?» дейә Айдын дүшүндү. Һәтта бир ан Айдын да өзүнү итирди.

— Сиз мәкәр бурада хидмәтчисиниз?

— Йох, мән чай устасыям, — дейә арвад көксүнү өтүрдү.

Айдын даһа да өзүнү итирди. «Яхшы бәс көрәсэн бу нәйә бураны йығышдырмаға кәлиб» о, енидән арвада бахды. Бир шей мә'лум иди ки, арвад нә исә демәк истәйир, анчаг өз сөзүнү демәк үчүн үзү кәлмирди.

— Бәлкә сиз хәстәсиниз? Бәлкә бир сөзүнүз вар? — дейә Айдын сорушмаға башлады.

— Йох, хәстә дейиләм... — Арвад ашағы бахды. — Йә'ни дүзүнү десәк, хәстәйәм, анчаг, валлаһ, нә дейим...

Бәли, о Айдына нә исә демәк истәйирди. Хәстәликдән бетәр олан никәранчылыг онун вичданына раһатлыг вермирди. Догрудан да онун һәкимә бөйүк әһтиячы вар иди. Анчаг о нә әләсин, һәким чох кәнч иди... Бәлкә дә тәчрүбәсиз иди. О өз сиррини нечә ачсын... Арвад башыны галдырыб бир баш Айдынын көзләринә бахды вә кәнч һәкимин көзләриндәки чидди ифадәни вә сәминийәти көрүб һисс әтди ки, һәким она көмәк этмәк истәйир. Буну көрән арвад үрәкләнди.

— Дейәчәйәм... Мән чох көзләмишәм. Көзләйирик ки, бизә доктор көндәрсинләр, — дейә арвад одлу вә һәйәчанлы бир сәс илә данышмаға башлады. — Бир илдир ки, әрим мәнни атыб гошулду она, чыхды кетди.

— Кимә? — дейә Айдын явашдан сорушду.

— Кимə гошулачаг? Мэнтэгэнин фелдшеринə: бурдакы йох, гоншу совхоздакы... Инди дə орда олурлар, бир ердə яшайырлар.—Арвадын көзлэри яшарды. Яш дамалары онун узун кирпиклэри ара-сында илишиб галды. Додагалары титрэйирди. Һэйəчан кечирэн Айдына элə кэлди ки, бу көз яшлары узун замандан бэри аглайыб көзүнү гурудан арвадын сон дамталарыдыр. О һисс этди ки, арвадын сəбр касасы долмушдур.

— Бир илдир ки, көзлэйирəm. Амма о гайытмыр...

— Мэн чох тəссүф эдирəm...—дейə Айдын өзүнү итирмиш һалда чаваб верди,—анчаг билмирəm ки, мэн сизə нə илə көмөк эдə билчəйəm.

—Экэр сиз доғрудан һəкимсиннэсə... Һəгиги һəким...—Арвад бирдэн-бирə дэйишилди, һэйəчанлы бир һэржəтлə Айдынын элиндэн тутду. О бүтүн варлыгы илə Айдындан көмөк көзлэйирди. Айдын бу сэдə гадынын белə һэйəчан кечирмэсинə тəччүблэнирди, «мəһəббət, гысганчылыг, эзəб...» дейə Айдын фикрлэшди.

— Дейин көрүм мэн сизə нечə көмөк элэмəли йам?—Айдын сəмими бир тəччүблə сорушду:—Эриннэз нə үчүн кетмишдир?

— Чүнки ики илдə бизим ушағымыз олмады. О деди ки, даһа сэн доғмазсан. Она көрə дə чыхыб кетди. Нə гэдэр ялвардым, яхардым, бир шей чыхмады. Ондан сонра да лап совхоздан чыхыб кетди...

— Сиз өзүнүзү һəкимə көстəрминнэизми?

— Йох. Утанырдым... Бир дə ки, мэн элə күман эдирəm ки, о гайыдачаг... Инди даһа иш-ишдэн кечиб. Мэн билмөк истэйирəm ки, тагсыр кимдэдир.

Айдын нə исə дүшүнүб чаваб вермэди.

— Яхшы,—дейə о бирдэн-бирə сүкуту позду.—Инди нечə, онларын ушағы вармы? Ахы бир ил кечиб.

— Йох.

Айдын дуруб она яхынлашды.

— Адыныз нэдир?

— Адым Күлгончадыр.

— Күлгонча, чох ола билэр ки, тагсыр эриннэздəдир. Чох тəччүблүдүр. Сизин дə ушағыныз йохдур, онун да... Ону йохламаг лазымдыр. Һə, һэр шейдэн эввэл ону йохламаг лазымдыр.

— Дүз дейирсиннэз? Йохлайын!—дейə Күлгонча амиранə бир тэрэдə сəслэнди; сонра нə исə дүшүнүб башындан япышды.—Ай аллаһ, йəгин мэн башымы итирмишəm! Һэр шейи ачыб дедим!

Айдын бир сөз демəйə мачал тапмамышды ки, арвад илан вурмуш кими отагдан чыхыб гачды. Онун калағайысынын рəнкбэрəнк һашийəси алəв дили кими гапыда көрүнүб көздэн итди.

Айдын гапыда дуруб узун-узады арвадын далынча бахды, сонра пəнчэрəйə яхынлашды.

«Бах белə,—дейə о мəмнун бир һалда дүшүндү,—һэлə һеч ербэер олмамыш хэстə дə кəлиб чыхды. Һэлəлик пис дейил!»

Лакин бундан сонра о, пешман олду. Нə сабаһы күнү, нэдə ки о бириси күнлэр мəнтэгəйə бир адам да баш чəкмирди.

Ағаппағ халат кейинмиш Айдын тək-тəһнə өз отағында отуруб көзлэйирди. Хэстə кəлмирди, Күлгонча да көрүнмүрдү.

Айдын элə дүшүнүрдү ки, эвбэев кəзмөк һəкимə ярашмаз. Эмəлли-башлы һəким кэрөк хэстэлэри мəнтэгэдə гəбул этсин. Һава да бир яндан адамын зəһлэсини төкүрдү. Нечə күндү ки, сарасэр яғыш яғырды. Айдын отагда отуруб адамларын ишə кетдийини көүрдү.

Айдын Сəкинə илə енидэн көрүшдү. О учота алынмаг үчүн комсомол комитэсинə кэлэндə тəччүблə көрдү ки, катибин масасы далында Сəкинə

эйлэшишдир. О, Айдыны чох гуру гаршылады. Дейсән өвгаты талх иди.

— Сиз катибсиниз?

— Һә, мән катибәм,—дейә о, көзләрнни элиндәки кағызлардан чәкмәйәрәк чаваб верди.

Сәкинә Айдынын комсомол билетини керн гайтардыгда рәсми бир ифадә илә деди:

— Ичласлара кәлмәлсиниз.

— Ичласларыныз тез-тез олурму?—дейә Айдын лагейдликлә сорушду. Сәкинә һаман дәгигә онун сәсиндәки кинайәни һисс этди. О, өзүнә хас олан бир өткәмликлә башыны галдырыб чаваб верди.

— Нә куман эдирдиниз? Ичлас да олур, чох мүһүм мәсәләләр дә һәлл олунур. Кәләрсиниз, эшидәрсиниз.

Айдын өзүнү чох сәрбәст тутуб отагда кәзинирди.

— Элә яхшы еринә дүшдү. Мәним сизә бир суалым вар,—дейә Айдын өввәлки лагейдлийини сахламага чалышараг Сәкинәйә мұрачиәт этди.

— Нә суал?

— Сиз мәнә дейә билмәзсинизми бу алты күнүн әрзиндә нә үчүн яныма бир нәфәр дә олсун хәстә кәлмәмишдир?

Айдын чалышырды ки, дүшдүйү бу вәзийәтин она вердийн әзабы гыздан кизләтсин. Она көрә дә о өзүнү элә тутурду ки, куя бу мәсәлә о гәдәр дә ону нараһат этмир. Лакин Сәкинәни алдатмаг чәтин мәсәлә иди. О, Айдына бахаркән көзләриндә сәминн бир ифадә көрдү. Лакин о, чавабы кечкидирирди. Доғрудан да о нә билсин ки, адамлар нә үчүн бу кәнч һәкимә мұаличә этдирмәйә кәлмирләр? Әслинә бахсан онун өзү дә бу һәкимә чох аз инанырды. Болкә башгалары да бу фикридәдирләр. Бу дүкүн олмаз. Адамын харичи көрүнүшү илә она гиймәт вермәк олмаз. Әксинә, кәнч олмағы даһа

яхшыдыр. Чалышган олар. Һәр һалда ону мә'юс әтмәк ярамаз.

— Билирсинизми,—дейә о, үз истәйирмиш ки ми данышмага башлады,—мәнә элә кәлир ки, бу ишләрә сәбәб кечмиш һәкимдир. О өзүнү ишчиләрнн көзүндә доғрулда билмәди. Болкә адамлар она көрә кәлмир... Сән өзүнү көстөрмәлисән.

«Данышмаг асандыр,—дейә Айдын дүшүндү вә өтәри бир нәзәрлә гыза бахды».

Айдын башы илә худаһафизләшиб гапыя тәрәф кетди.

О, Сәкинәдән Кәримов һагда сорушмаг истәди; чүнки Кәримов она чох ағыр тәсир бурахмышды. Лакин фикрини дәйишиб өз-өзүнә дүшүндү: «Лазым дейил, өзүм өйрәниб бәләд оларам».

Айдын сәһәр тездән юхудан дуруб күчәдән кечән адамларын нә сәсләрнни эшитди. Оғлан пәнчәрәйә яхынлашыб ону ачды вә күчә долу ериһән шәнләшмиш адамлары көрдү. Гызлар, арвадлар чийинләриндә кәтмән тутараг бир-бирилә сәһбәт эдир, тарлая доғру гәләсирдиләр. Һамы севинирди. Байырда әсән сәрин ел пәнчәрәдән ичәри долуб, чөлдән өзү илә бәрәбәр от вә күлләрнн хош райһәсини кәтирирди. Айдын чай ишинә бәләд олмадығы үчүн бу яғышларын нә гәдәр зәрәр верәчәйи һагда онда там бир тәсәввүр йох иди. Она көрә дә яғышларын кәсилмәси вә көйдә күнәшин көрүнмәси адамлары нә үчүн бу гәдәр севиндирдийини һәлә дә әмәлли-башлы дәрк эдә билмирди.

О өзүндә дә ени бир гүввә һисс этди. Адәтән бәлә һаләти һәр чүр гәһрәманлыға һазыр олан инсанлар кечирир.

Күнәш, һаванын истиси, шән адамлар, хүсуси бир нура гәрг олмуш тәбиәт,—бүтүн бунлар һамысы ону һарая көтмәк үчүн тәләсдийн, ону бир

иш илэ мөшгул олмага, нэһайэт өзүнүн билаваситэ везифэсн олан бөйүк вэ мөс'улийэтли ишэ башламагы она тэлгин эдирди.

Айдын чох фикирлэшмэдэн дэрман вэ лазым олан алатлар гоюлмуш чантасыны көтүрүб күчэйэ чыхды.

Торпаг көпмүш, һэр янда бөйүк-кичик көлмөчөлөр эмэлэ кэлмишди. һава чох сакит иди.

Айдын совхозун күчэснлэ аддымлайырды...

Планла тикилмиш салигэли эвлэр көз ишлэдикчэ йолун һэр ики төрөфини бэзэйрди. Совхоз чох бөйүк иди. Дөмөк бурада ишлэйэнлэрин сайы да чох иди.

Айдын бурая кэлмэйэ чох чалышыр, чан атырды. Нэһайэт о өз истэдийинэ нанл олмушду. «Һэр шей өз гайдасы илэ кедөчөк» дейэ Айдын өзүнэ үрөк-дирөк верирди.

О, синэ долусу кениш нэфэс алыр вэ чох разы көрүнүрдү. Тэбиэт нэ гэдэр зэнкин иди! Ағачларын вэ колларын ярпаглары элэ рэнклэрэ боянмышды ки, һеч бир рэссам бу рэнклэри олдуғу кими ярада билмэзди. Аһ, этраф нэ көзэл, һэят нэ хош иди! Айдын өз-өзүнэ күлүмсэйир, өзүнү чох хошбөхт һисс эдирди...

Гадынлар вэ кишилэр нэ барэдэ исэ мүбаһисэ элэйэ-элэйэ гаршыдакы йолу кечиб узаглашдылар.

«Йөгин ки, чай плантасиясы о яндадыр» дейэ Айдын фикирлэшди, үст-башыны бир даһа йохлайыб биринчи ярым мәртэбэли эвин кичик пиллөкөнлэри илэ галхды. Гапыя чатды. Үрэйи бэрк дөйүмэйэ башлады... Ким билир ону нечэ гаршылаячаглар. Ахы бу күн дә онун янына һеч кэс кэлмэмишди. Элэ бил һамы нэ исэ көзлэйирди... «Йөгин ки, мэнэ инанмырлар,—дейэ Айдын дүшүндү.—Нечэ йә'ни инанмырлар? Мэним ки, элимдөн һэлэ бир хата чыхмайыб... Бүтүн тагсырлар мэндөн эввэлки

һәкимдәдир. Худпәсэнд өз чанынын дәрдинэ галыбмыш...»

Айдын гапыны дөйдү. Бир сәс чыхмады. Бир дә дөйдү... Үчүнчү дөфә даһа бэрк дөймәли олду... Пәнчәрэдән саралмыш бир ушаг сифәти көрүндү...

Гапы ачылды... Астанада сәккиз яшларында бир оғлан дурмушду... Үзү арыг вэ солғун иди.

Кәнч һәкимин ганы бир анда чошду, тез әйилиб ушағы гучағына алды, ичазэ көзлэмэдән отаға кирди. һеч кэс йох иди.

Айдын, ушағы йығылмамыш йорған-дөшэйэ узадыб:

— Анан-атан һардадыр?—дейэ сорушду.

Ушаг зәнф сәс илэ чаваб верди:

— Тарлая кедибләр.

— Тәк галырсан?

— Йох, инәнәм янымда галыр. О, нефт алмага кетди.

— Бәс белә,—дейэ Айдын отаға көз кәздирди. Һәр янда тәмизлик вэ сәлигә һисс олунурду. Кениш пәнчәрэ гаршысында, пайыз палтары кеймиш көзәл бир бағча көрүнүрдү. Айдын ушағын нәбзини тутараг сорушду:

— Чохданмы гыздырырсан?

— Чохдан.

— Гыздырман һәр күн олур?

— Йох, сабаһ олмаячаг.

— Дөмөк бир күн кечир, сонра энэ гыздырырсан, эләми?

Ушаг анчаг башы илэ тәсдиг этди. Айдын масанын үстүндәки емэйэ бахды. Дүйү шорбасы, гагы, ширин чай, һэр шей вар иди. Күчэдән шән ушаг сәслэри кәлди. Онлар ойная-ойная гышгырыр, бир-бирини сәслэйир, бә'зилэри исэ маһны охуюрду... Бунлар дәрсә кедән ушаглар иди. Хәстә ушаг бир ан башыны галдырыб һәсрәтлэ күчэдән кечән ушаг-

ларын сәсини динләди, сонра йорғун һалда еринә узанды. Айдын ушагдан сорушду:

— Нийә хәрәк емирсән?

— Истәмирәм.

— Бәс сағалмаг истәмирсән?

— Истәйирәм, мәктәбә дә кетмәк истәйирәм.

— Онда емәлисән, чохла емәлисән. Истәйирсән мән сәни сағалдым?

Ушаг Айдына мат-мат бахыб эшитдикләринә инанмырдыса да, енә дә башы илә тәсдиг ишарәси верди.

Айдын термометри йохлайыб ушағын голтуғуна гойдугдан сонра ондан сорушду:

— Сәнә ийнә вурублар?

— Вурмушдулар... Ери шишди, анам даһа гоймады...

Айдын күлдү, ушағы гучаглайыб деди:

— Нә олар ки, анчаг сән һеч горхаг ушаға охшамырсан, өзү дә мәктәбә кетмәк истәйирсән, эләдир?

Ушаг бир шей дуяраг горхду.

— Йох, мән ийнә истәмирәм,— дейә чырпыныб Айдынын элиндән чыхмаг истәдисә дә Айдын ону еринә узатды вә деди:

— Истәмирсән истәмә. О аяға галхды, бир нечә дәгигә мütәрәддид һалда отагда кәзинди... Доғрусу, нә эдәчәйини өзү дә билмирди. Термометри ушагдан алыб бахды. Гыздырмасы 39,3 хал иди. Айдын бир кәлмә данышмадан, чантасыны элине алды, өзуну лагейд сахламаға чалышараг гапын тәрәф кетди.—Өзүн бил, деди—ийнә вурмасам, һеч һәятә дә чыха билмәйчәксән, ушагларла ойная билмәйчәксән, баһарда дағлара дырмашмаячгасан, мәктәбә дә һеч вахт кедә билмәйчәксән...

Ушагдан бир сәс чыхмады. Айдын чыхыб кетмәк истәйирди. Бу онун сон имтаһаны иди... гапыны ачды.

— Эми!—дейә ушаг бәркдән чығырды.—Мән горхмурам, һеч горхмурам!

Айдын севинчәк дала гайдыб ушаға яхынлашды. Ушағын кәзләри яшармышды. Языг, мәктәбә кетмәйи нә гәдәр истәйирди! Айдын ушағы бағрына басыб алныннан өпдү...

—Инди мән ийнәни элә вурум ки, һеч уф да демәйәсән, һеч ери дә шишмәсин... Сәнин адын нәдир?

— Айдын...

— Нә?

— Айдын.

— Ола билмәз.

— Нә үчүн?

Кәнч һәким раһат нәфәс алды...

— Дейәсән биз сәнинлә лап яхшы дост олачағы,— дейә Айдын ушағын үстүнү өртдү.—Ахы мәним дә адым Айдындыр, биз адашыг...

Ушаг башыны дөндәриб алтдан юхары һәкимә бахды. Онлар адаш идиләр... Бу нә гәдәр мараглыдыр! Бирдән-бирә һәким ушаға элә яхын, элә доғма көрүндү ки!.. Нә исә вүгар һиссинә бәнзәр бир һисс онун кәзләриндә парлады.

— Сабаһ да кәл.

Балача ушағын Айдыны дәвәт этмәси кәнч һәкимин гәлбинә фәрәһ долдурду. Онда өзүнә инамы даһа да артырды, она ени гүввә верди.

— Кәләрәм!

Айдын өвләри кәзмәк үчүн яхшы вахт сечмәмишди. Эвләрдә гочалардан вә ушаглардан башга һеч кәс йох иди. О өз сияһисинә хәстәханада мүәлицә олунмалары зәрури олан дөрд ушаг да тәзәдән эләвә эләди.

Күчөнин ахырында олан бир эвин гапысыны дөйдүкдө гапыны отуз яшлы бир арвад ачды. Айдын илк нэзэрдэ көрдү ки, арвад чох хэстэдир: онун рэнки гачмыш, арыгламышды. Арвад аяларыны күч илэ сүрүйэрэк неч бир сөз демэдэн Айдыны отага бурахды, сонра кери гайыдыб тагэтсиз халда, йығылмамыш йорған-дөшөйин үстүндө отуруб неч бир ма'на андырмаян бахышларла Айдыны сүзмөйэ башлады.

Айдын стулу йорған-дөшөйин янына чэкиб арвадын арыг элини өз элине алды, сәриштәли бир нэрэкәтлэ хэстәнин нэбзини йохламаға башлады.

— Гыздырмам вар...—дейэ арвад күч илэ эшилдэчэк бир сәс илэ диллэндн.

Айдын марагла сорушду:

— Хэстәлийин маляриядыр?

— Билмирәм...—дейэ арвад лагейдликлэ чаваб верди.

— Адыныз нэдир?

— Күлпәри...

— Күлпәри, дейин көрүм неч титрэдирсинизми?

— Йох...

Арвадын нэбзи чох ейин вурур вэ эли дэ бэрк титрайрди. Айдын термометри чыхарыб арвада верди. Арвад енэ дэ лагейд бир нэрэкәтлэ термометри алыб голтуғуна гойду.

— Чохдан хэстәсиниз?—дейэ Айдын тэзэдән сорушду.

— Чохдан.

Күлпәри чох көнүлсүз чаваб верирди. Көрүнүр ки, ағ халат ксидийинэ бахмаяраг бу кәнч оғлана инанмырды.

— Чохдан дейэндэ нэ гэдэр?

— Йирми күн олар.

— Габаг нечэ? Неч белэ хэстәләнмисинизми?

— Йох...

-- Эриниз вар?

— Йох...

— Неч һәкимэ кетмисиниз?

— Йох... Истәйирдим ки, кедәм Астарая... Кедэ билмәдим.

Айдын гашларыны наразылыгла чатды. Анчаг өзүнү элэ алыб бир сөз демәди.

— Элэ тәк-тәнһа бурада ятырсыныз?

— Йох... Гызлар яныма кәлир. Кәлиб айын-оюн һазырлайырлар. Анчаг иштаһым неч зад чәкмир... Ағзыма бир шей алан кими үрәйим буланыр.

— Нэ,—дейэ Айдын фикирләшди. «Бәлкэ гыздырмадыр. Йох дейир ки, титрәтмирәм. Симптомлар дүз кәлмир». О, термометри арваддан алыб бахды: чивэ сүтуну 39,5 көстәйрди.

Чийәрләринэ гулаг асды. Бир дәйишиклик көрмәди. «Демәли чийәр илтиһабы да дейил» дейэ о дүшүндү.

Арвадын рэнки кет-кедэ дәйишилик, солғун чөһрәси яваш-яваш гызармаға, көзләриндэ исэ кизли бир үмид гығылчымы көрүнмөйэ башлайырды. О, Айдынын элиндәки стетоскопу көрдүкдэ дирчәлиб Айдына башга көз илэ бахмаға башлады. «Бәлкэ дэ сағалтды» дсйэ о дүшүндү.

Айдын стетоскопла диггәтлэ гулаг асдыгдан сонра гәт этди ки, хэстәллийин чийәрләрэ дәхли йохдур.

Отаға сәссизлик чөкдү. Күлпәри үмид долу нэзәрләрлэ Айдына бахырды. Айдын исэ сусур, неч бир сөз демирди.

— Неч гыздырманын дүшән вахты олур?—дейэ Айдын сүкуту поэду.

— Йох, һәмишэ гыздырырам,—дейэ арвад чаваб верди.

«Бәлкә яталагдыр» дейә Айдын фикирләшди, ләкин о дәгигә бу фикри тәәссүфлә өзүндән узагладырды. Чүнки, яталага тутулмуш хәстәләрин бәдәниндә алтынчы күн сәпки эмәлә кәлир. Амма бу арвад ийрми күндүр ки, хәстәдир. Көрәсэн нә ола биләр? Бу фикирләр ичиндә Айдын чашыб галмышды.

— Бурада чохдан яшайырсыныз?

— Йох, тәзә кәлмишәм. Мән Эрчиван кәндиндә-нәм,—дейә инди арвад мәмәунийәтлә данышырды. — Орада да дүйү әкирди.

— Бәс нийә бура кәлдиниз?—Инди Айдын ялыз бош даянмамаг үчүн данышырды. О, Күлпәринин йохлайычы вә ялварышла долу нәзәрләринә давам кәтирә билмирди.

— Бура хошума кәлди.

— Чох яхшы эләмисән ки, кәлмисән...—дейә Айдын фикри дагыныг бир һалда дилләнди. Айдын өзүнү нараһат һисс эдирди. О өзүнү итирмишди. Она көрә дә әлиндәки стетоскопу һәрләдирди. Арвад исә каһ Айдына, каһ да онун чантасына бахырды. Оғланын мәрд сифәтиндәки нараһатлыг вә үмидсизлик ифадәси Күлпәринин көзләриндә көрүнәк үмид гығылчымларыны сөндүрмәйә башлайырды.

— Һә,—дейә Күлпәри чаваб верди,—әлбәттә ки, яхшы эләмишәм. Бура мәним хошума кәлир. Ишләмәк дә истәйирдим. Анчаг нә эләйим ки, нахошлуғ гоймады... Мәни сағалда биләрсиниз?—дейә о явашлан сорушду.

Айдын һеч бир сөз демәдән әвдән чыхды. Күчәдә сүрәтлә йүйүрмәйә башлады. Күлпәринин мезәммәт долу көзләри ону тәғиб эдирди. «Яхшы башладым!»—дейә өз-өзүнү данлайырды.—Өз-өзүмү бабыр эләдим. Һәлә бир Кәримов да хошума кәлир. Йох, афәрин она, о бахан кими яхшы тәйин

әләди ки, мәнән һәким олмаз... Йәгин ки, мәним сифәтимә бу язылыб... Сәкине дә... анчаг о, Кәримов кими кобуд тәрпәнмәди, Нә олсун, тәфавүту нәдир? Нәзакәтлә дә олса өз фикрини деди ки, «Сән өзүнү кәстәрмәлисән!»—дейә о, гызын дедийи сөзләри бир даһа тәкәрар этди,—мән дә ки, өзүмү яхшы кәстәрдим. Инди мәнә һеч инанмаячағлар».

Айдын кетдийи ери билмирди.

Нәһайәт о, совхоз идарәсинин кәнарында даянды, дәриндән нәфәс алыб өзүнү элә алмаға, фикрини чәм эләмәйә чалышырды. О, чалышырды ки, бу мүәммалы хәстәлийин нә олдуғуну тәйин этсин...

Айдын фикирли-фикирли кедәркән бирдән танымадығы бир оғлан ушағы илә растлашды.

Бу, он дөрд яшларында бир оғлан иди. Әйиндә узун бир пенчәк (йәгин бу пенчәк атасынынкы иди), чийниндә исә гошалулә ов түфәнки варды. Оғланын сифәтиндә һәр шейдән артыг көзләри диггәти чәлб эдирди. Онун көзләри хырда иди. Бахышлары адама ийнә кими санчылырды.

Айдын ону гаршылайыб:

— Салам, ай овчу!—дейә әлини она узатды.

Оғлан шүбһә вә тәәччүб долу хырда көзләрилә Айдына бахыб сорушду:

— Мәним адымы һарадан билирсән?

Оғланын үст дишләри бир гәдәр сейрәк олдуғундан данышанда бә'зи сөзләри фит чалырымыш кими дейирди.

Айдын чийинләрини чәкди.

— Адыны билмирәм, түфәнки чийиндә көрүб дедим ки, йәгин овчусан.

Оғлан вугарла:

— Элә адым да Овчудур,—деди.

— Чох яхшы,—дейә Айдын енә әлини она узатды.—Таныш олаг. Мәним адым..

Ләкин оғлан онун сөзүнү кәсди.

— Адыны да билирэм, өзүнү дө танийырам. Ушаглар мөнө һәр шейи хәбәр верибләр...

Айдын она саташмаг үчүн сорушду:

— Яхшы, сәнин элэ адын Овчудур, йохса бир шей вура билирсэн?

Овчу ән инчә еринә тохунан бу суала сөзлө чаваб вермәйини мәнәсыз олдуғуну дулюб, мөһарәтини сүбут әтмәк үчүн әтрафа көз кәздирди. Узагдан сүрәтлә учуб кәлән бир сығырчын көрдү, түфәнки чийиндән ашырмағы илә атмағы бир олду.

Сығырчын бир ан һавада әйилди, онун ганадындан бир ләләк айрылыб елләнә-елләнә ашағыи энмәйә башлады. Сығырчын учуб кетди. Оғлан пәрт һалда көзләрини ерә тикди. Айдын исә әлини онун чийинә вуруб:

— Мәрһабә!— деди.

Овчу додағалты дейинди:

— Мәнзил дейилди, узагды. Бир аз яхын кечсәйди... һамы билир ки, мәним көзләрим итидир. Овчу енә өз хырда көзләрини Айдына тикди.

— Инди сән һара кедирсэн?— дейә Айдын сорушду:

— Ова.

— Нә овуна?

— Гуш овуна.

— Узагдыр?

Оғлан шүбһә илә Айдына бахды. Адәтән әсл овчулар өз ов ерләрини кизлини сахлайырлар. Бу оғлан да өзүнү әсл овчулардан сайырды.

— Сән мәнним ов ерини нейләйирсэн?

— Өзүн бил, истәмирсэн демә.

Лакин Овчу инди чә сығырчыны вура билмәдәйини вә пәрт олдуғуну хатырлайыб, «Мән овчулугуму буна сүбут әләмәлийәм,— дейә фикирләшди,—

бир дө ки, ахы бу һәкимдир, овчу дейил ки, кедиб мәнним ерини тутсун».

О, сирр ачырмыш кими пычылдады.

— Истәйирсэн кедәк жөстәрим.

Айдын кетмәк истәмирди. Лакин о енә сорушду:

— Узагдыр?

— О гәдәр йох, мешәнин ичиндә кизлини батаглыгдыр. Ора һеч кәс кечә билмир. Өрдәйин, газын бол еридр.

«Батаглыг» сөзүнү әшитдикдә Айдын юхудан айылмыш кими олду. Нәдәнсә о, Овчунун дедийн кизлини батаглығы көрмәк истәди.

— Анчаг палтарыны дәйишдирмәлисән,— дейә оғлан хәбәрдарлыг әтди.— Мән сәнин үчүн атамын резин чәкмәләрини кәтирәрәм. Орада сән кейдийин аягтабыда еримәк олмаз.

Овчу чәкмәләри кәтирмәйә кетди. Айдын да эвә кедиб палтарыны дәйишди.

Онлар тәздән көрүшәндә Овчу Айдына бахыб чиддийәтлә деди:

— Амма һеч кәсә демә һа, мән орада нә әләйирәм; чүнки биринчәси, горхурам мәнним еримн тутарлар, икинчиси дө ки, атам...

— Сөз верирәм!— Айдын башы илә разы олдуғуну билдирди. Айдынын фикри чох узагларда иди. О, көзүнүн табағында батаглығы чанландырды. Овчу батаглыг сиррини һамыдан кизләдиб ялныз өзү үчүн сахламаг истәйирди.

Айдына Овчу саат үчә яхын артыг плантасия чатмыш вә яхындакы мешәйә тәрәф үз тутмушдулар. Айдын, дүзкүн чәркәләрлә узанан сонсуз чай сыраларындан вә бу сыраларын арасында ишләйәнләрдән көзләрини айыра билмирди. Оду ки, аяғы тез-тез даша, жола дәйиб бүдрәйирди.

Рәнкбәрәнк мешәләрлә әһәтә олунмуш еканә яшыллыг—бу плантася иди. Күллү палтарлы гызлар колдан-кола гонан кәһәнәкләрә бәнзәйирди.

Бә'зән Айдын, яхындакы коллар арасында ишләйәнләрә дә раст кәлирди. Бу адамлар она чох ишкүзар көрүнүрдү. О, өз бәләдчисиндән сорушду:

—Бунлара нә олуб, бу күн совхозда бир һадисә баш вермәйиб ки?

Овчу күлдү:

—Йох әши, онлар ярышы удузублар. үч совхоздан кери галыблар.

—Нийә удузублар ки?

Овчу бөйүкләрә мәхсус бир әда илә:

—Удузарлар да... Инишилки шахта, билдирки гураглыг бизим плантасямыза чох зәрәр верди... Бир дә ки, әлә көтүрәк мәним атамы. Саат бир олду титрәтмәси тутур, йығышдырыр шәлә-күләси-ни, кәлир эвә... Сонра да башлайыр гыздырмаға... Әлә ки, гуртарды, енә гачыр плантасяя. Күнүн ярысыны белә итир.

Айдын бөйүк марагла Овчуя гулаг асырды.

—Сәнин атан кими хәстәләр чохдурму?

—Олар, аз олар. Инди һәр адам гиймәтлидир.—Бирдән о узагда кими исә көстәрди.—Одур һей, атам кәлир; дейсән енә титрәтмәси тутуб...

Узагдан арыг бир киши кәлирди, бир арвад чай колларынын арасы илә йүйүрә-йүйүрә она чатды, әлиндәки гадын палтосуну кишинин чийнинә салды, өзү исә кери гайытды. Киши плантасядан чыхды.

Айдын она тәрәф кетмәк истәдисә дә, Овчу ону бурахмады.

—Атам мәни көрсә ачыгланар,—деди.

Айдын даянды. О өзүнү күч илә сахлая билди. Хәстәйә лагејд галмаг нә гәдәр чәтин олса да,

батаглыгы көрмәк онун үчүн һәр шейдән вачиб иди.

—Инди онлар нә иш илә мәшғулдурлар?

—Әһ.. О гәдәр иш вар ки... Кәтмәнләйирләр, колларын дибини юмшалдырлар, гуру будагларыны сындырырлар, ени шитилләр әкирләр. О гәдәр иш вар ки...

Айдын Овчунун сәсиндә нә исә бир гәрибәлик һисс этди. Әлә бил о, бу адамлара күлүрдү.

Онлар артыг плантасяны өтмүшдүләр. Бир аздан сонра Айдынкил гаранлыг вә сакит мешәйә кирдиләр. Әтраф ала-гаранлыг иди. Рүтубәт ийи кәлирди. Шүмшад вә дәмир ағачлары бир-биринә сармашыб кол-косула өртүлмүшдү. Коллар тиканлы мәфтил кими адамын габағыны кәсирди. Кет-кедә галынлашан мешәдә гаранлыг артырды. Бүтүн бунлар онун ушаг икән әшитдийи горхунч нағыллара бәнзәйирди...

Адамы ваһимә басырды. Онун үчүн дә Айдын сакит еримәйә чалышыб мешә сакинләрини һүр-күтмөкдән горхурду. Көвдәли палыд ағачлары өз һүндүр гол-будаглары илә аз гала булутлара тохунурду. Ярпагларын арасындан сүзүлән ишыг о гәдәр аз иди ки, сейрәк ерләрдә ләкә-ләкә көрүнүрдү.

Айдынын көзү габағында ачылан бу мәнзәрә ону севиндирир вә вәләһ әдирди. Мөһкәм дәмир ағачы өзүнүн гырмызымтыл вә хырда ярпаглары илә акасиянын мөхмәр кими яшыл ярпагларына гарышыр, чох әчайиб бир халыя бәнзәйирди. Бә'зи ерләрдә мешә өз шәклини дәйишиб инсан тәрәфиндән салынмыш мэдәни бир парка бәнзәйирди. Балача Овчу бурада өзүнү чох сәрбәст һисс әдир вә бә'зән дә раст кәлән ағачлары көстәрәрәк бир-бир онларын адыны дейирди.

—Бах бу чөкө агачыдыр,—дейө о изаһат верирди,—бах бу да гледичиядыр. Бу да көйрүшдүр. Чох бөйүк ағачлардыр. Бу гараагачдыр, һеч эшитмишсиниз?

Айдын бир аз кетдикдөн сонра элэ ээнн этди ки, нағылларда эшитдийи чэннэт бағына дүшмүшдүр. Онун көзләри габағында гоз, алма, алча, армуд, сумаг вә эзкил ағачлары бир-биринә гарышыб чох ачайиб бир мәнзәрә дүзәлтмишди. Бурада һәр нә десән вар иди. Бөйүк эңчир ағачлары бир-бирини бөйрүнә гысылыб хурма ағачлары илэ чийинчийнә дурмушду. Онларын да дөврәсиндә нар вә һейва ағачлары дүзүлмүшдү. Ағачларда о гәдәр мейвә вар иди ки, будаглар башларыны ерә әйиб өз көзәл йүкләрини күч илэ сахлайырдылар...

Айдын диггәтини нар ағачлары чөлб этди. Нарлар етишиб ширәйә долмуш, давам кәтирә билмәйиб ахыра чат-чат олмушду. Әмәлә кәлән ярыгларын арасындан ягут кими дәнәләр көрүнүрдү. Айдын өмрүндә һеч белә ләззәтли нар емәмишди. Овчу исә гонагпәрәст эв саһиби кими Айдына ени-ени мейвәләр тәклиф эдир вә арада өзүнү дә яддан чыхартмырды.

—Гоз истәйирсәнми? Ала эзкил, көр нә етишиб! Бир алмая бах, е, е, нә гәдәр истәйирсән е.

—Бура бах Овчу,—дейә Айдын нарын ширәсини ичә-ичә сорушду:—Бәс бу нарлар нийә партлайыб.

—Бу һәмишә белә олур. Элэ ки яғыш яғды, нарлар партлайыр.

Айдын әфсунланмыш кими янларына баха-баха срийрди. «Бурада истираһәт эви дүзәлтсәләр нә яхшы олар!—дейә о фикирләширди,—лап чәннәт кими ердир. Дәниз, дағлар, мешәләр, мейвәләр! О, йолдаш Сталинин дедийи сөвләри хатырлады.

Йолдаш Сталин демишдир ки, бу ерләр кәрәк иккинчи субтропик базая чеврилсин, һә доғрудан да лап гиямәт истираһәт эви оларды!—Әчәб яйлагдыр! сән ядындан чыхартмысан ки, нағыл гәдәр көзәл олан бу ердә нә чүр горхулу хәстәликләр вар. Гыздырма... һәлә Кулләринин мүәммалы хәстәлийи! Инсанлар кәрәк тәбиәтин яратдығы бу кобуд сәһви дүзәлтсин. Бу онларын борчудур. Айдын да мәнзә бунун үчүн кәлмишдир».

Көнч һәким хәял атына миниб сәяхәт эдәркән бирдән-бирә Овчунун чалдығы бәрк фит сәси Айдыны фикриндән айырды.

Оғлан чалдығы фит мешәйә яйылыб зил сәсли әкс-сәда верди.

Овчу мешә илэ һәмишә бу чүр саламлашырды. Овчу әкс-саламы эшидән кими разылыгла башыны тәрпәтди вә йолуна давам этди.

Айдын чәлд онун далынча тәрпәнди. Габагларына чыхан тиканлыглардан кечмәк чох чәтин иш иди. Онлар йолу кәсир, палтары чырыр, дәрини чызырды.

Айдын ганамыш бармагларына бахараг тәәсүфлә оғландан сорушду:

—Бәс батаглыг һаны?

—Сүрүнә биләрсән?

—Сүрүнмәк?

—Һә, әскөрләр кими, үзүгуйлу.

—Билирәм.

—Мән дә ушаглыгдан ов далынча сүрүнмәйи өйрәнмишәм. Далымча кәл!..

Овчу сол тәрәфдә кедиб сых бир колун гаршысында даянды, бахышлары илэ Айдыны бир даһа йохлайыб түфәнкини элинә алды, һәрби гайда илэ түфәнкини гайышыны голуна кечиртди вә үзүгуйлу йыхылыб колун алтына сүрүндү.

Хейли ээгийэтдэн сонра Айдын ушаг кижи се-
винди. О, колларын арасындан Овчунун аягларыны
көрдү. Овчу аяг үстө дурмушду. Айдын тикенли
коллар арасындан чыхып синэ долусу раһат нэфэс
алды.

Онлар ирәлиләдикчә ер юмшалыр вә бир аз сон-
ра аягларыны гойдуглары ердән су сүзүлүрдү.
Даһа сонра исә еримәк гейри-мүмкүн олду. Онлар
аягларыны ирәли атдыгча суя батырдылар. Яхындан
чүрбөчүр гушларын сәси кәлирди.

Айдын бирдән Овчунун әлиндән япшыбы һей-
ран-һейран гаршысына бахды.

Гаршыдакы гап-гара, дургун су һәр шейи өзүн-
дә әкс этдирирди. Онун ичәрисиндә ағачлар вә
рәнкбәрәнк сармашыглар көрүнүрдү. Бурада һәр нөв
ағача раст кәлмәк олурду. Сөйүд ағачлары гол-
будагларыны саллайыб сусурду. Ағачлар бу гара
суда әкс олурдулар.

Овчу бөйүк һәйәчанла бу мәнзәрәни сүздү вә
мәһәббәт долу бир сәс илә деди:

—Мән бура «Гара күзкү» ады гоймушам.

Бир дестә чүллүт галхды вә чивилдешә-чивил-
дешә Айдынын көзү гаршысында фырланыб «Гара
күзкүнүн үстүндән кечди. Гушлар о гәдәр яхын-
дан учурду ки, Айдын онларын ганадларынын ели-
ни һисс эдирди. Сонра Айдын, бу «Гара күзкү»нүн
үзәриндә даирәчикләр көрдү вә ики яшылбаһи өр-
дәк, саймазяна, адамларын көзү өнүндән үзүб
кечди.

Айдын бу вахта гәдәр һисс әтмәдийи овчу әһ-
тирасы илә алышды вә тез оғлана тәрәф дөндү:

— Нийә атмырсан, вур онлары!

Овчу башыны тәрпәдиб, деди:

— Тутаг ки, вурдум онлары судан ким чыхар-
дачаг? Билирсәнми, бура нә дәриндир?.. Бир дө

бура кирмәк олмаз, торпаг өзүнә чәкир. Гара тор-
пагдыр. Көрмүрсән су нечә гарадыр?.. Мән бу ер-
ләри һәр кечә юхумда көрүрәм,—дейә Овчу аста-
ча пычылдады. Айдын онун көзләриндә гейри-ади
бир парылты көрдү. Дейәсэн Овчунун көзләри се-
винчиндән яшармышды. Бу лап нағыла бәнзәйирди.
Бу хырда көзлү оғланын нә кениш үрәйи, нә бө-
йүк хәял аләми вағды!

«Гара күзкү»нүн дар еринә чатдыгда Овчу ма-
мырла өртүлү бөйүк бир ағач көтүйүнү кәстәрди.
О көтүк, бири-биринә яхын ики саһили бирләшди-
рирди. Овчу, чәлд көтүйүн үзәрилә аддымлайыб
о бири саһилә кечди вә әлилә Айдыны чағырды.
Айдын да о бири саһилә кечди.

— Одур батаглыг!—дейә Овчу тәнтәнәли су-
рәтдә гаршыдакы батаглыгы кәстәрди. Батаглыг
бир о гәдәр дә бөйүк дейилди. Узагда ағачларын
арасында башга бир батаглыг да көрүнүрдү. Ай-
дын баша дүшдү ки, бу гәдәр зәһмәти наһар ерә
чәкмәмишир. Овчу о дәгигә һара исә йох олду.

Айдын батаглыгы көздән кечирмәйә башлады.
Онун башы үзәриндән тез-тез өрдәк дәстәләри ке-
чир вә арабир һараданса атылан күлләләрлә вурулур-
ду. Бәзән бир күлҗәйә ики өрдәк дүшүрдү. Оғланын
бир күлләси дә боша чыхмады.

Бир аздан сонра Айдын узагдан кәлән Овчуну
көрдү. Онун гайышындан он-он ики ири яшылбаһи
өрдәк асылмышды.

Айдын саатына бахды. Саат алтыя аз галмыш-
ды. Бураларда һава тез гаралыр. Она көрә эвә
тәләсмәк лазым иди.

Овчу, Айдына яхынлашыб бир кәлмә данышма-
дан онун гаршысында даянды. Элә бил дейирди
«Бах, мәнә Овчу дейәләр».

Айдын энэ элини онун чийнинэ вурду. Лакин та'риф этмэк эвазинэ суал верди:

— Де көрүм, яйда сән буралара кэлирсэн?

— Яйда бурада өрдөк олмур.

Айдын дик оғланын көзлэринэ бахды.

— Бәс ағчаганад нечә?

Бу суалы эшитчөк, нәдәнсә Овчунун рәнки ағарды. О өзүнү итирди. Нийә бу суал ону белә горхутду? О, чох батаглыгларын гурудулугуну билирди. Бура исә онун ән сеvimли ери иди. Нечә вахт иди ки, о бу ери гәлбиндә яшатмышды. Батаглыг чәһәннәмә, гой гурутсунлар, анчаг «Гара күзкүйә» әл вурмасынлар.

Айдын суалыны тәкрар этди:

— Бурада яйда ағчаганад олурму?

Овчу тәшвиш ичәрисиндә кәнч һәкймә бахды вә күч илә:

— Йох!— дейә билди.

О, ялан дейирди. Айдын буну һисс этди. Бурада яйда ағчаганад олмая билмәзди. Бура гыздырманын мә'дәни иди. Совхоз ишчмләринин ярышы удузмаларында, керидә галмаларында бу батаглыг аз иш көрмәмишди... Лакин Айдын бу барәдә Овчуя бир кәлмә дә демәди; чүнки онсуз да инди Овчу ону баша дүшмәйчөкди. Бура онун үчүн бәһишт иди. Бу һәгигәти Овчу илләрлә үрәйиндә бәсләйиб яшатмышды.

Онлар бир кәлмә дә данышмадан жери гайдырды. Айдын гыздырма мәнбәни таңдыгы үчүн сеvинир, Овчунун исә үрәйи бөйүк тәшвиш ичәрисиндә дөйүнүрдү.

Һава тамамилә гаралмышды. Овчу илә Айдын анчаг инди кәлиб совхоза чатмышдылар. Совхозун күчәсинә тәзә аяг басмышдылар ки, бир дәстә ушаг гышгыра-гышгыра онлары дөврәйә алыб «Оп-

чу кәлди, Овчу кәлди» дейә оңу гучагладылар. Ушаглар Овчунун гайышындан асылмыш өрдәкләри әлләрилә тумарлайыб суаллар ягдырыр, Овчу исә өзүнү онларын арасында ағыр сахлайыб суаллара гысагыса чаваб верирди. Айдын, Овчунун ушаглар арасында бөйүк нүфузу олдугуну дәриндән һисс этди. Овчу бир эвин гаршысында дуруб өрдәкләрни дөрдүнү гайышдан чыхартды вә Айдына узадыб деди:

— Ал, бу да сәнин пайын!

Айдын овчу гайдаларыны яхшы билирди, бир дә ки, онун бишириб дүшүрмәйә ери йох иди. О алмаг истәмәди.

— Чох сағ ол, ай Овчу,—деди,—мән бу өрдәкләри нейләйим... Бунлары мәнимчүн ким биширәчәк?

Овчу чох тәкид этди, лакин сонра:

—Яхшы, йолдаш һәким,—деди,—бах мән бурада олурам, буюруб плова гонаг ола биләрсән.

Айдын күлүмсүндү:

—Кәләчәйәм, Овчу, элә бу ахшам кәләчәйәм.

Эвә гайыдандан сонра Айдын нәинки бәдәнини йорулдуғуну, һәтта руһән йорғун олдугуну һисс этди. Бу күн көрдүкләрини көзәллиий, кенишлиий, рәнкарәнклиий ону бир тәрәфдән фәрәһләнديرдисә дә, дикәр тәрәфдән тәбиәтин бу әсрәрәнкиз ерләри онун кәнч гәлбини бир гәдәр нараһат әдирди. Онунчүн да көрдүкләриндән алдыгы гарышыг тәәсүрат вә өзүнүн көмәксизлиий онун руһуну сыхырды.

О бир анлыға шән вә гайғысыз тәләбәлик илләрини ядына салды. О илләр нә гәдәр дә хош вә сәмиими иди! Әкәр тәчрүбә заманы хәстәханада һәр һансы бир хәстәлиий тәйин эдә билмирдисә, о дәгигә тәчрүбәли мүәллимләр, профессорлар онун кө-

мәйинә кәлир, ону баша салырдылар. Бурада исә о өз мәнәгәсиндә тамамилә көмәксиз вә тәк иди. Нә олсун ки, ону бура күч илә йолламайыблар ки? Мәкәр о өзү бура кәлмәйә чан атмырдымы? Мәкәр пәрәстиш этдийи йүксәк идеялар ону бу ерләрә кәлмәси үчүн марәгләндәйрдымы? О, асфалт йол илә бу ерләрә кәләндә кәләчәк иши дә кәлдийи йол кими она һамар вә дүз көрүнүрдү...

Индисә кәлән күндән бир тәрәфдән чох көзәл вә зәнкүн тәбиәтлә растрлашдыса, дикәр тәрәфдән мүәличәсиндә чәтинлик чәкдийи намә'лум хәстәликләр ону горхудурду.

Айдынын варлығыны бир анлыг дәрин кәдәр вә тәнһалыг һисси бүрүдү... Лакин ушаглыгдан бәри Айдын чох мөһкәм вә ирадәли иди. Һәлә о, мөктәб скамясында отуаркән белә, бу хүсусийәтлә өз йолдашларындан фәрәгләнирди. Айдын өзүнү элә алыб үмидсизлик һиссләрини варлығындан узаглашдырмаға чалышды. «Йох, мән мәғлуб олмаячағам,—дейә о дүшүндү.—Инсан һәяты башдан-баша һамар йоллардан ибарәт дейил. Мән онә өзүм мүәличә эдәчәйәм, вә сағалдачағам! Әввәл-ахыр онун хәстәлиийни тапачағам... Мән енә дә эвләри кәзиб хәстәләри мүәличә эдәчәйәм! Гой мәнә инанмасынлар. Мән билирәм ки, Күлләри илә олан илк «мүвәффәгийәтсизлиийм» һамыя мә'лумдур. Бу кәнддә гайдадыр. Кәнднн бу башында асгыран кими о бири башында эшидилир. Эйби йохдур. Гой белә олсун! Мән ичазә вермәрәм ки, Кәримов мәнә элә салсын».

Айдын кениш аддымларла сәһийә мәнәгәсиндә кәзишир, алнына төкүлән сачларыны әсәби һәрәкәтлә керийә атараг өз кәләчәк планларыны дүшүнүб низама салмаг истәйирди.

«Әввәли будур ки, һәмнин хәстәлиийә мә'руз олам

ялыз Күлпәри дейил, бу хәстәләрдән бири кеч-тез өз хәстәлийининн тәфәррүатыны мәнә ерли-ериндә әтрафлы данышар вә бу мүәммалы сиррин ачылма-сына көмәк әдир...

Икинчиси, кәрәк мән совхозун бүтүн ишчиләрини әвини кәзиб онларын нечә яшадыгларыны өй-рәниб һәят шәраитләри илә таныш олам. Мән һә-лә бу шәраити яхшы билмирәм. Мән ки, һәмши-лийә кәлмишәм. Кәлди-кәдәр дейиләм. Она кәрә дә мән бу шәраити дәриндән вә һәртәрәфли өйрән-мәлийәм!

Кетмәлийәм. Лап инди кедәчәйәм... Неч бир дә-гигә дә кечикдирмәк олмаз!»

Фәалийәт әһтиячы Айдынн варлығыны ени бир гүввәтлә бүрүдү. О өз тибби чантасыны кө-түрүб күчәйә чыхды.

Айдын совхозун кениш күчәсилә аддымлайыр вә бир эвә яхынлашырды. Бирдән онун башы үзә-риндә бөйүк бир электрик лампасы янды. Совхозун күчәси элә ишыгланды ки, санки сәһәрди. Шалбан-лардан сыра илә асылмыш лампалар, сапа дүзүл-мүш мирвариләри хатырладырды. Элә бил бу мир-вариләрини гуртарачагы йох иди. Айдын эвә яхын-лашды. Пилләкәнләри чыхды. Гапыны дөйдү.

Етмиш яшларында бир гары гапыны ацды. Ай-дыны көрчәк ширин дил илә ону ичәри дө'вәт этди. Айдын диггәтлә гарыя бахыб сорушду:

— Хала, сизин адыныз нәдир?

— Ай оғлум, мәнә бурада һамы Мүнәввәр хала дейир.

Бу ады эшитчәк, Айдын, Сәкинәнин гары һаг-гында дедикләрини хатырлайыб өзүнү бир гәдәр итирди. Бир ан көзләрини гарыдан айырыб отаға нәзәр салды. Кичик масанын үстүндә яшылбаш бир өрдәк көрдү. Бу, балача Овчунун вурдуғу өр-

дәкләрдән бири олмалы иди... Айдын тагсыркар бир адам кими гарыя бахыб боғуг сәс илә деди:

— Мүнәввәр хала, мән... һәкимәм.

Мүнәввәр хала она стул көстәриб отурмағыны хаһиш этди.

— Билирәм, гадан алым, билирәм, мәнниң нәвә-чийим Овчу мәнниң үчүн һамысыны данышыб. Гә-дәмин яхшыдыр, оғлум! Сән кәләнни яғыш даянды, инди чөлдә иш кедә биләр.

Айдын севинчәк сорушду:

— Демәк сизә бахмаға ичәзә верирсиз?

— Ай оғул, сән мәнни нә эләйирсән, чаванлара бах.

— Бәс сиз гыздырмырсыз?

Мүнәввәр хала тахтын үстүндә әйләшди.

— Нийә, ай оғул гыздырырам.

Айдын тез чантасына әл атды.

— Онда сизә дәрман верим, атын.

Мүнәввәр хала яваш сәс илә әтираз этди:

— Йох, ай бала, мәнни дә өз дәрманым вар...

Нечә дейәрләр: «Аллаһ дәрд верәндә, дәрман да верәр».

Гары, гатыг вә сарымсагла долдурулмуш банка-ны она көстәрди вә деди:

— Мәнниңки гатыгдыр.

Айдын сөһбәти дәйишди:

— Яхшы, хала, анчаг сиздән бир хаһишим вар: дәрманларынызы вә фикирләриннизи чаванлар ара-сында яймайын.

О, аяға галхды. Гары да тахтын үстүндән дүшүб ағыр-ағыр данышды:

— Әһ... Рәһмәтлийин оғлу, мәнни сөзүмә бахан кимди? Неч доғма балаларым мәнни дәрманлары-ма инанмыр. Анчаг енә аллаһ онларын ишләринә әнчам чәксин.

Айдын:

— Мүнэввэр хала,—деди,—сизин ушагларыңыз бу совхозда ишлэйир?

— Һэ, оғул. Элэ эвләримиз бир-биринә яхшыдыр. Мәним эвимдән сонра кичик оғлумун—Сәмәдин эви кәлир, ондан сонра гызым Лейланын эвидир. Нәчиб ушаглардыр, мән дә ки, гоча адамам, кәрәк бағышляясан да...

Гарынын чох юмшаг данышмасына бахмаяраг Айдын она о гәдәр дә инанмады. О, гарыя дәрин вә йохлайычы бир нәзәр салыб кетди.

— Кәлди, гонағым кәлди!—дейә Овчу севинчәк гышгырды.

Орта яшлы киши вә күндүз плантасияда өз палтосуну бу кишиә верән гадын Айдыны гаршылады. Гадынын чох мәррибан сифәти варды, киши эсәби вә гарагабагды. О:

— Буюрун ичәри,—дейиб, Айдыны отаға дә'вәт этди.

Айдын отаға кирәндә онун нәзәрини һәр шейдән чох дивардакы шәкилләр чөлб этди. Бә'зи плакатларын янында китаб вә журналлардан чыхарылмыш шәкилләр дивара мыхланмышды. Бунар, мәшһур рус рәссамы Перовун ов һадисәләрини тәсвир эдән шәкилләри иди. Отағын ән көркәмли ериндә исә, Овчунун чарпайысы янындакы дивардан гошалулә ов түфәнки асылмышды...

Өрдәк этиндән һазырланмыш фисинчанын әтри әтрафы бүрүмүшдү. Лакин кәнч һәкими тамамилә башга шей марагландырырды.

Овчунун атасы илә көрүшәндән сонра Айдын онун янында отуруб нәбзини йохламаға башлады. О, Сәмәдин нәбзини йохлая-йохлая һәятдан, ишдәп сәһбәт эдирди. Элә бил тамамилә башга шейләр һаггында дүшүнүрдү. Лакин бүтүн дигтәти Сәмәдин арыг вә эсәби симасында иди. Нәһайәт о сорушду:

— Гыздырысыңыз?

— Гыздырырам.

— Һәр күн?

— Һәр күн.

Хәстәнин нәбзи чох ейин вурурду.

Айдын онун көзләрини дә йохлайыб аяға галхды.

— Ганыңыз азалмышдыр,—деди.—Она көрә үрәк дөйүнмәниз вар.

Сәмәдин ганы гаралды. О, фикирли-фикирли башыны әлләри арасына алды. Айдын она үрәкдирәк вермәйә чалышды:

— Фикир эләмә, ай Сәмәд әми, мүаличә эләйәрик, һәр шей дүзәләр.

Овчу бир тәрәфдә отуруб итибахышлы хырда көзләрини атасы илә Айдына тикмишди. Дейәсэн о, енә күлүмсүндү. Сәмәд башыны галдырыб деди:

— Мән гыздырманын фикрини чәкмирәм. Мән өз сәһәмин, совхозун фикрини чәкмирәм. Үч совхоздан керн галмышыг. Йә'ни бу о демәк дейил ки, биз норманы еринә етирмәмишик, етирмишик. Анчаг о үч совхоз биздән ирәли кечмишдир.

Айдын бу адама мәэтгәл галды. Онлар башга башга шейләр һаггында дүшүнүрдү. Айдын онун сәһһәти һаггында, о исә совхозун керидә галмасы һаггында...

Овчу, әмәлә кәлә билчәк наразылыгы әввәлчәдән һисс әлиб тәшвиш ичәрисиндә атасына вә һәкимә бахырды.

Айдын, гә'н бир әда илә Сәмәдә деди:

— Сиз кәрәк ағыллы-башлы мүаличә олунасыңыз, бир мүддәт ишә чыхмаясыңыз!..

Сәмәд күлүмсүндү.

Айдын чидди көрүнмәйә чалышараг:

— Сизин һалыңыз писдир. Сиздән башга үч-дөрд нәфәр дә вар. Мән онлары да ишә-бурахмаячагам.

О, чантасыны әлиһә алды. Сәмәд онун чийин-ләрини гучаглайыб дилә тутмаға чалышды:

— Әһ, ай йолдаш һәким. Мән белә гыздырмалардан чох көрмүшәм...

Айдын:

— Билирәм, едди күн далбадал... Һәр сәһәр яныма кәлмәлисиниз... Сизә едди кинә ийнәси вурмаг лазымдыр. Өзүңүз дә бу мүддәтдә ишә чыхмаячаг-сыңыз.

Сәмәд даһа күлмүрдү. Онун әлләри яваш-яваш сүрүшүб янына дүшдү.

— Белә шей олмаячаг.

— Нийә?

— Тарлая кедәчәйәм.

— Мән буна ичазә вермирәм.

Мүбәһисә эдәнләрин һеч бири балача Овчунун бу дәгигә нечә бөйүк һәйәчанлар кечирдийиндәч хәбәр тутмады. Овчунун үрәйи яман сыхылырды. О, атасынын вә һәкимин бир-бириндәи күсәчәкләриндән горхмурду, о башга шейи, батаглыгы дүшүнүрлү. Онун кичик вә һәссас гәлби, бу кәнч һәкимин арчаганад һаггындакы мүәммалы суалындан батаглыг үчүн бир тәһлүкә һисс этмишди... О истәмирди ки, кәнч һәким тезликлә кетсин. Овчу доюнча бу һәкимин көзләринә бахмаг вә өз фикирләрини, истәк-ләрини она билдирмәк, ондан разылыг алмаг истәйирди... Лакин Овчу, өз атасыны чох яхшы таныйырды. Сәмәд яман инадкар адам иди. О, дик Айдынны көзүнүн ичинә бахыб сорушду:

— Сәнә ким ичазә вериб ки, ишин гызғын вахтларында мәни ишимдән айырасан?

— Ганун!

— Билирсән, ай йолдаш доктор, инди мәним

үчүн анчаг бир ганун вар. О да өз саһәмдәки чаһ колларынын дибини кәтмәнләмәк, архлары тәмиз-ләмәк, кери галанлара көмәк эләмәк, бир дә ирә-лидәки үч совхозу кечмәкдир. Яхшы, мән сән дейән кими мүәличәйә башласам бәс мәним саһәмдә ким ишләр?

Овчу өзүнү сахлая билмәйиб сөзә гарышды:

— Ата, мән ишләрәм, мән!

Сәмәд һирсләниб оғлунун үстүнә гышгырды:

— Кәс сәсини! Бәс ким сәнин еринә дәрсә кедәчәк? О сонра Айдына тәрәф дөнүб:—Мән һеч кәсдән керидә галмаг истәмирәм!—деди.—Әсл хәстәлик керидә галмагдыр. Инди пайыздыр. Билирсәнини, ай доктор, пайыз нәдир?

Айдын данышмаға бир сөз тапмады. О, мүтәрәддид һалда Овчуя, сонра дивардакы шәкилләрә бахды. Ән көркәмли ердә Перовун «Үч овчу» шәкли асылмышды. Бу овчулардан бири әнтирасла өз овундан данышыр, о бири ики нәфәр исә бөйүк һәвәслә она гулаг асырды.

Айдына элә кәлирди ки о, мешәдә балача Овчунун, шәкилдә данышан Овчунун вәзийәтинә дүшдүйүнү бир нечә дәфә көрмүшдү. Айдын гапыя тәрәф кетди.

— Бу һеч яхшы дүшмәди,—дейә Сәмәд ону сахлады.—Мәним оғлум ов эләйиб, киши һүнәр көстәриб. Гал, гонагымыз ол...

Онлар бир-биринин көзләри ичинә бахдылар. Икиси дә белә танышылыгдан наразы иди. Айдын артыг бу эвдә галмаг истәмирди. Сәмәд дә онун кетмәйинә һейфсиләнмәздәи.

— Йох, мән кетмәлийәм. Саг олун...

Айдын чыхыб кетди...

О күн Овчу вурдуғу өрдәйин әтиндән емәди.

Бу дэфэ гапыны Айдын үчүн гыrx яшларында долгун, саглам бир гадын ачды. Бу Лейла иди.

Дәһлиздә гыrx беш яшларында, әнли күрәкли, сифәти күнәшдән янмыш бир киши Айдыны гаршылады.

Отағын бир күнчүндә тумбочка үзәриндәки «Урал» радиогәбуләдичиси элә бәрк данышырды ки, Айдын әв саһибләринин она нә тәклиф этдйини баша дүшмәди. О, стула отурду. Нәһайәт, әв йийәси радионун сәсини кәсди.

— Мәним адым Салмандыр,— дейә киши танышлыг верди.— Бу да ки, мәним, нечә дейәрләр, һәятымын йолдашыдыр, ады да Лейладыр.

Лейла күлүмсүнүб масанын үстүнә чәрәк, бухарланан әтирли пловла долу булуд, алма вә нарники мүрәббәси олан вазлар гойду. Салман Лейлая нә исә бир ишарә эләди, вә онлар бир кәлмә данышмадан дәһлизә чыхдылар. Бир аздан сонра Салман ичәри кириб үзбәүз отурду.

— Һә, йолдаш һәким, буралар хошунуза кәлирми?

Айдын бир аз фикирләшиб чаваб верди:

— Буранын бирчә гыздырмасы олмасайды, һеч мисли олмазды.

Салман бир папирос эшиб яндырды.

— Орасы эләдир. Гыздырма чох начинс шейдир. Түтүн эшин!

— Йох, мән чәкән дейиләм. Яхшы, бәс гыздырма илә нечәсиниз?

Салман вүгарла синәсини кәрди:

— Бизләр гыздырмырыг.

— Сизләр, йә'ни кимләр?

— Йә'ни мән, Лейла, элә ушаг да... О инди Бақыда охуюр.

Айдын:

— Чох яхшы,— дейиб, чантасыны көтүрдү.

Салман тез дуруб ону сахлады:

— Һара, ай йолдаш һәким?

Айдын чаваб верди:

— Һәлә мән өз ишими гуртармамышам, бир нечә әв дә галыб.

— Йох, йох, элә зарафат йохдур, бизимлә шам эләмәлисиниз, сизи бурадан бурахмаячагам.

Айдын ә'тираз этдисә дә бәрк ач олдуғундан разы олду.

Гапы ачылды. Лейла элиндә бир шүшә араг ичәри кирди.

Хәрәк чәкиләндән сонра масанын үстүнә анчаг бир гәдәһ гоюлду, өзү дә Айдынын габағына. Айдын бунун сәһв олдуғуну дүшүнүб ону Салмана тәрәф сүрүшдүрдү.

— Бизләр ичмәрик,— дейә Салман гәдәһи енидән онун габағына гойду.

Айдын күлдү:

— Мән дә ичән дейиләм.

Лейла сөзә гарышды:

— А киши, утанмайын, ичин, зәһмәт чәкиб бурдан совхозун о башына гачмышам.

— Сар олун, мән һеч ичәни дейиләм.

Айдын, диггәтлә онлара бахыб сорушду:

— Йәгин ки, сизин фикриниз кечмиш һәкимә кәдиб, эләми?

Әр-арвад бәркдән гәһгәһә чәкиб күлдүләр.

— Сиз ону таныйырсыныз?— дейә Салман сорушду.

— Йох... Бу барәдә мәнә бир гыз данышды.

Лейла сорушду:

— Һансы гыз?

— Гәшәнк бир гыз иди. Ады да Сәкинә.

— Сәкинә? Бизим Сәкинә?

— Һә, дейәсэн о, бу совхозда ишләйир.

Лейла бир гәдәр аста:

— Билирсинизми, йолдаш һәким,—деди,—о гыз етимдир. Өзү дә бизим оғлумузун сүд бачысыдыр.

Айдын марагланды:

— Бәс белә...

Лейла, Айдынын бу сөһбәтлә марагландығыны көрүб Сәкинә барәсиндә әтрафлы данышмаға башлады:

— О гыз анадан оlanda анасы өлдү... Бизим дә ушаг тәзә дүняя кәлмишди. Анасыз ушаға мән сүд вердим. Элә сүддән тәзә айрылмышды ки, атасы гызы әвинә апарды. Ушаг яша чатмамыш атасы да рәһмәтә кетди.

Айдын сорушду:

— Хәстәлийн нә иди?

— Нә олачаг? Гыздырма. Сонра гыз эвләрдә бөйүдү. Бу, бизләрдә ата-бабадан галан адәтдир, етимә көмәк әдәрләр. Бири онун палтарыны верди, бири емәйини верди, бири тәрбийәсини... Нә гәдәр эләдим ки, яныма кәлсин, кәлмәди. Гоншуларындакы бир гары, ушаг горхмасын дейә, кечәләр онун янында галырды. Сонра о, совхозун мәктәбиндә охумаға башлады. Он ики яшында чай тарлаларына өйрәшиб ишләмәк истәди. Әввәл мәним әлимин алтын да ишләди...

Салман Лейланын сөзүнү кәсиб:

— Бизим арвад ән ирәлидә кедән манганын башчысыдыр. Бизләр керидә галмырыг!

Лейла башы илә тәсдиг ишарәси әдиб сөзүнә давам әтди:

— ...Чох зирәк гыздыр, мәктәби гуртарыб совхоздан айрылмаг истәмәди. Она совхозда отаг вердиләр. Анчаг кәлмәди, деди: «Ата-анамдан ядикар галан бирчә о әвдир...» Бәрк-бош көрмүш гыздыр. Өзү дә көсмомолчудур. Инди өзү айрыча ишләйир.

Лейланын сәсиндә вүгар дуюлурду.

Айдыны анчаг өз сәһәси марагландырырды. О, енә сорушду:

— О гызда гыздырма хәстәлийи йохдур ки?

Лейла деди:

— Йох, о да бизим сүдүмүзү ичиб... Хөрәйиниз союкур, ейин.

Салман фикирли-фикирли Лейлая бахыб деди:

— Анчаг Сәкинәнин сәһәсиндә иш чох ағырдыр.

Айдын:

— Нийә?—дейә сорушду.

— Инишилки шахта вә билдирки гураглыг чохлу чай колуну хараб әдиб.

— Бәс нийә она көмәк эләмирләр?

Лейла чаваб верди:

— Көмәк эләмәк истәйирик, элә биринчиси мән, анчаг гоймур, чох дикбаш гыздыр. Дикбаш, йә'ни бизләрә чаваб-зад гайтармаз һа, элә дейир ки: «Өз сәһәми өзүм ишләрәм». Билирсинизми, үч совхоздан кери галмышыг, гыз да ки, дикбашлыг эләйир...

— Бәс хасийәтиндән о кимә охшайыб?

Салман деди:

— Һеч кимә, өзүнә...

— Бәс белә,—дейә Айдын күлүмсүндү.

Хөрәк чох ләззәтли иди. Хүсусилә өрдәк...

Айдын кедәндән сонра Лейла әриндән сорушду:

— Сән билән, о доғрудан да ички ичән дейил?

Салман чийинләрини чәкди.

— Һеч папирос да чәкмир.

Лейла масанын үстүнү тәмизләйә-тәмизләйә:

— Анчаг чох чавандыр,—деди.

Кениш ишыг золағы Айдынын үзәринә дүшдү. Ачыг гапы ағызында уча бойлу, мөһкәм бәдәнли бир рус гызы даянмышды. О:

— Нә истәйирсиниз?—дейә сорушду:

Айдын деди:

— Ичәри кирмәк олармы?

— Кәлин,—дейә гыз тез дөнүб гышгырды.—Ай гызлар, кәлән вар...

Отагда бир сәс-күй гопду. Ким исә чәлд гачды. Ким исә гышгырды. Сонра сакитлик чөкдү.

Айдын юхары чыхыб сәлигәли бир отаға кирди. Отагда, гапы ағзында даянмыш гыздан башга үч гыз да варды. Айдын саламлашыб һамыя әл верди. Гапы ағзындакы гыз:

— Мәним адым Фросядыр,—деди.

— Күлназ,—дейә утанчаг, арыг гыз она әл узатды.

О бири гыз лап өзүнү итирди:

— Фатма.

Гәшәнк, ағбәниз гыз исә чох сакит көрүнүрдү. О, казибәли ала көзләрини Айдына тикәрәк, инчә додаглары арасындан деди:

— Мәним адым исә Күллүдүр. Отурун, нийә аяг үстә дурусунуз?

Айдын әтрафына бахараг деди:

— Мәнә элә кәлди ки, баяг бурда ким исә гышгырды.

Гызлар бир-биринә бахыб күлүшдүләр.

— О биз дейилдик,—дейә Күллү икинчи отаға ачылган гапыя бахды.

Айдын стула отуруб чантасыны ерә гойду вә о саат ишә башлады.

— Дейин көрүм, сизин аранызда хәстә вар, я йох?

Күллү ағыр-ағыр вә лапдан данышан гызларданды. О, дикәр гызлара нисбәтән даһа сәрбәст көрүнүрдү. Бир дә ки, дейәсэн, о өзүнүн көзәл олдуғуну чох яхшы билир вә бу, онда өз-өзүнә олан инам һиссини даһа да артырырды. Күллү:

— Әлбәт ки, вар, — деди — ойнаг нәзәрләрини Фрося тикди.—Бизим Фрося хәстәләнен заман

өзүндә олмур. Башы ағрыйыр, үрәин дөйүнүр, бә'зән дә, билмирәм валлаһ, көзүнә нә көрүнүр, башлайыр тир-тир әсмәйә.

Күллү, шаггылдайыб күлдү вә өз зарафатындан утанмыш кими о бири отаға гачды.

Гызлар вә Фрося да өзләрини сахлая билмәйиб бәркдән күлдүләр. Айдын аяға галхды. О, нә эдәчәйини билмирди, өзүнү чох күлүнч вәзийәтдә һисс әдирди.

Элә бу дәмдә о бири отагдан бир гыз чыхды. Баягдан пәрт олмуш Айдынын рәнки ачылды. О, бу гыза ялварычы бир нәзәрлә бахыб көзләри илә ондан көмәк истәди. Айдын элә бил өзкә бир аләмә дүшмүшдү. Орада доғма бир адама раст кәлмишди.

Бу адам Сәкине иди. Баяг Фрося «Ай гызлар, кәлән вар!» дедикдә палтарыны үтүләйән Сәкине гышгырыб о бири отаға гачмышды.

Сәкине күлән гызлара вә пәрт олмуш Айдына бахыб ишин нә ердә олдуғуну баша дүшдү.

— Фикир вермәйин,—деди,—бизим гызлар зарафатчылдыр... Әләлхүсус бу!—О, астанада дуруб өзүнү онун архасында кизләтмәйә чалышан Күллүнүн чийининә бир дүмсүк вурду.

— Отурун!

Айдын, отурмағын артыг олдуғуну һисс әдиб бир гәдәр сәрт сәс илә:

— Йох,—деди,—мән кедим...

Сәкине үзлү гызлардан дейилди. Бирдә ки, бура онун эви дейилди.

— Өзүнүз билин,—дейә о, чаваб верди,—мән дә кедирәм, ай гызлар, сәс олун... Даһа сәһбәти бураһын.—Ай Күллү, сән аллаһ, гой ятсынлар. Сәһәр тәдән плантасияда олмалыйыг...

Адәтән ейин кедән Сәкине, Айдыны керидә гой-мамаг үчүн инди аста еримәйә башлады. Онлар бир

кәлмә дә данышмадан совхозун күчәси илә аддым-лайырдылар.

Айдын, Сәкинә һаггында дүшүнүрдү. Бу гыз икинчи дәфә иди ки, онун көмәйинә кәлирди. Биринчи дәфә яғышлы күндә, икинчи дәфә исә бу күн ону гызларын әлиндән гуртарды...

Сәкинә исә башга шей һаггында дүшүнүрдү: «Сабаһ сәһәр бу гызлар юхудан дура биләчәкми? Онларын саһәсиндә һәлә нә гәдәр ишләнмәли чай коллары вар. Күллү һеч яхшы иш көрмәди. Һәкиннә әлә салды... Көрәсән бу оғлан һечә адамдыр? На гәрибә гыврым сачлары вар! Әлә бил зәнчидир... Күллү чох надинч гыздыр. һамыя саташыр. Анчаг о тәмиз гыздыр...»

— О гыз доғрудан да хәстәдир?— дейә нәһайәт Айдын данышмаға башлады.

— һансы? Фрося?

— һә.

— Йох, о чох мөһкәм гыздыр, өзү дә лап гиямәт ишләйир, гызыл кими әлләри вар...

Айдын күлүмсүнүб башыны тәрпәтди.

— Бәс белә... Демәк о гәшәнк гыз мәни әлә салырды?

Сәкинә бир гәдәр һәсәллә:

— О доғруданмы чох гәшәнкдир?

— Чох!.. О мәни әлә салырды?

Сәкинә күлдү.

— Бәс о гәшәнк гыз һечә ишләйир?

Сәкинә Күллү һаггында пис данышмаг истәмирди.

— Фрося ондан яхшы ишләйир,— деди.— Әлә Күлнә да, Фатма да яхшы ишләйирләр. Онлар мәнним мангамдалдыр.

Гызларын баягы күлүшмәләри Айдынын гулагарында чинкилдәйир, она раһатлыг вермирди. О ена Сәкинәйә сары дөндү.

— Де көрүм, мәндә күлмәли бир шей вар?

Сәкинә чийинләрини чәкди.

— Нә билим.

— Утанма, де...

Сәкинә чәтинликлә чаваб верди:

— Сиз һәкимә охшамырсыныз.

— Бәс кимә охшайырам?

— Нә билим.

Онлар ена сусдулар.

«Мараглыдыр,— дейә Айдын дүшүндү— көрәсән бу гызын фикриндән нә кечир?»

Айдын, Бакыда, шәһәр тәрбийәси алмыш али тәһсилли гызлар арасында өзүнү итирмирди. һәтта чох вахт сөһбәт әснасында онлара үстүн кәлирди. Онларын һәр бахышынын мәнәсыны һисс әдиб ағызларыны ачан кими фикирләрини баша дүшүрдү. Бу гызлар исә... Бунлар онун үчүн бир мұәмма иди. Ким билир, онлар нә дүшүнүр, нәйә күлүрләр?

Айдын, онунла янашы кедән гыза бахды. О, зәриф, мұтәнәсиб бәдәнли бир гыз иди. Өзү дә чох сәғлам көрүнүрдү. Нә гәдәр йүнкүл ерийирди!..

— Сән кечә эвинизә тәк кетмәйә горхмурсанмы?

Сәкинәйә бу суал чох гәрибә көрүндү.

— Нәдән горхум ки? Сәһәр кетдийим йолдур да.

Бураларда гулдур-зад олмаз.

— Йә'ни һеч горхмурсан?

— Йох. Мән һеч бир шейдән горхмурам...

— Бәс белә...

Сәкинә даянды.

— Сиз эвинизә чатдыныз,— деди,— сағ олун...

Мәнним гызларыма ачығыныз тутмасын, тапшыраам даһа сизә саташмасынлар.

Айдын ону даяндырды.

— Сән өз гызларына һеч бир шей тапшырма.

— Нийә?

— Она көрө ки, мэн о, гызлардан инчимэмишэм, мэн өзүм дә элэ зарафатчыям...

Айдын истэмирди ки, ону зэйф адам кими танысыллар. О һәр шейи өзү һәлл этмәк истэйирди.

Айдынын бу сөзләри Сәкинәдә она гаршы кичик бир мараг оятды: «Гәрибә адамдыр».

— Сағ олун.

— Яхшы йол.

Айдын пилләкәнләри чыхыб ачары гапынын ачар еринә кечиртди.

Сәкинә хейли узаглашмышды. Лакин элэ сакитлик иди ки, о, узагдан ачарын чыггылтысыны вә ачылан гапынын чырылтысыны эшитди, бир ан хәяла далды. «О да тәк яшайыр» дейә фикирләшди...

Нә Айдын, нә дә Сәкинә совхоз идарәсинин габагындакы ағачларын кәлкәсиндә кизләнән адамы көрмәдиләр. Кәримов исә—бөйүк марагла сәһийә мәнәтәгәсинин янында дуруб явашдан сөһбәт эдән кәнчләрин данышыгына гулағ асырды. Кәримов онлары о саат таныды: Лакин бир аздан сонра чох мә'юс олду; чүнки онун марагы боша чыхмышды: сөһбәт эдәнләр бир-биринә эл вермәдән рәсми сурәтдә видалашыб айрылдылар. Директор гыфылда һәрләнән ачарын шыггылтысыны эшитди, сонра дөнүб ағачларын гара фонунда чох айдын көрүнән Сәкинәни та көздән итинчәйә гәдәр сүздү.

Бәли, һеч бир тәэччүблү иш баш вермәмишди... Чох тәэссүф...

Кәримов район мәркәзиндән еничә гайытмышды. Бу күн орада колхоз сәдрләринин вә совхоз директорларынын мүшавирәси варды. Йығыланларын һамысы бир сәс илә һавадан шикайәт эдиб яған яғышларын далынча дейнир, бу яғышын ени чай

шитилләринин әкилмәсинә манечилик төрәтдийи барәдә килейләнирдиляр.

Кәримов эвә гайыдаркән йолда ишчи гүввәсинин чатмамазлыгы һаггында дүшүнүрдү. Бу заман бирдән онун ядына Күлпәри дүшдү. Кәримов да бә'зи рәһбәр ишчиләр кими өз ишчиләринин һамысынын адыны вә фамилиясыны билирди. Күлпәринин хәстәлийи ону чохдан марагландырыр вә һәтта она элэ кәлирди ки, бу хәстәлик уйдурмадан башга бир шей дейилдир. «Кәлсәнә кедим бир йохлайым... Белә хәстәликләрдән биз чох көрмүшүк! Кәндлиләрин бичлийидир! Қолхозда олсайды ишдән эл чәкмәэди. Орада иш башга чүрдүр. «Ишләмәсән дишләмәэсэн». Амма совхоз «буна охшамыр. Қуман эләйир ки, эмәк күнү язылмаса кечинәр... Эйби йохдур, бу саат мән бу тәнбәлин дәрсинә бахарам!» Кәримов бу чүр фикирләшә-фикирләшә Күлпәринин олдуғу эвә кирди.

Кәримов илк бахышдан йорған-дөшәкдә ятан рәнки-руһу гачмыш Күлпәрини көрдүкдә онун доғрудан да хәстә олдуғуна инанды. Она көрә дә әввәлчәдән һазырладығы сөзләр богазындача илишиб галды.

Отағын күнчүндә Күлгөнчә нә исә һазырлайырды. Әслинә бахсан, эвин саһибни Күлгөнчә иди. О әриндән бошанандан сонра Күлпәри бура кәлиб Күлгөнчә илә бирликдә яшайырды. Инди Күлгөнчә өз кирәнишини хәстә Күлпәрийә бир доғма адам кими гуллуғ әдирди.

— Нә, дейә Кәримов кур сәс илә данышмаға башлады.—Бизим тәзә һәким сәнә бахыбмы?

— Бахыб...—дейә арвад явашдан чаваб верди.

— Нечә? Башы ишләйirmi? Дәрмандан, мәсләһәтдән-заддан верибми?—Кәримов Күлпәриден сөз алмаға чалышды. Күлпәри исә тагәтсиз һалда башыны тәрпәдиб «йох» деди.

Директорун канч хаким наггында соргу-суал этдийни эшидэн Күлгөнчэ диксиниб чайы дагытды.

О үмид эдирди ки, хаким она көмөк элэйэр, онун сээдэтини гайтарар... Ким билир бөлкө эри онун саглам олдуғуну эшидэндэн сонра кери гайыда-чаг...—дейэ Күлгөнчэ сәләвһүклә дүшүнүрдү. «Ахы мән о фелдшердән пис дейиләм ки; о чох пис арваддыр. Күлләринин һарда яшадығыны билдикдә кәлиб она бахмагдан боюн гачырымышды».

Бәли, Күлгөнчә бу хакимә бөйүк үмидләр бәс-лэйирди. Бу күн исә Күлләри өз башына кәләнләрин һамысыны она данышды. Күлләринин сөзләрини эшидэндән сонра Күлгөнчәнин гәлбиндәки сон үмид гығылчымлары да сөндү. О, Күлгөнчәйә һечә көмөк эдәчәк; о ки һеч Күлләринин хәстәлиийни дә тә'йин элэйә билмир. Она көрә дә тәзә хакимин ады чәкиләндә онун үрәйи сыхылырды.

Кәримов арвадын гәлбиндән нәләр кечдийни һисс эдирмиш кими ачыг-ачығына сорушду:

— Һә, бәс нә олду? Эрин һәлә гайытмайбы?

Күлгөнчә әлиндәки чай стәканыны директорун габағына гоюб һеч бир сөз демәдән үзүнү яна чевирди.

— Зәрәриниздән башга хейриниз йохдур. Саглам олсайдын совхозумуз һесабдарсыз галмазды. Эрини дейирәм. Өзү чыхыб кетди, фелдшери дә дартыб апарды... Әкәр онлар бурада олсайды инди һесабдарымыз да варды, Күлләринин дә нахошлуғу тапылыб сағалдылмышды. Һәр ишин банси сизсиниз. Сизин үстүнүздә план долмур. Орталыгда да мән галырам вайганлы. Бу да ишдир, көгүр һөкүмәтин пулларыны вер бир ушаға,—дейә Кәримов Айдына ишарә этди,—о да пуллары гоюб чибинә башласын совхозун күчәләрини өлчмөйә. Мән она бахан кими нә юванын гушу олдуғуну билдим. Дедим ки, фикирләш, сонра пешман оларсан. Дейир

ки, «йох мән өзүмү чох яхшы һисс элэйирәм, вә үмидварам ки, кәләчәкдә дә белә олачағам». Яхшы ишдир, демәли хаким өзүнү яхшы һисс эләсә бәсдир. О ки галды хәстәләр, бунларын о гәдәр дә әһәмиийәти йохдур.

Кәримов эвдән чыхыб совхоз идарәсинә кедә-кедә—йох әзизим, дейирди.—Һәлә индийчәчән мәни һеч хәс алдада билмәйиб. Мән һөкүмәтин пулларыны чәлә төкмәк фикриндә дейиләм!

Кәримов даяныб бир анлыг истәди ки, дөнүб бу саатда хакимин янына кетсин вә бу ушағын абырыны версин. Лакин о дәрһал өзүнү элә алды. Һәлә вахты дейил! Кәримовун өз үсулу вар иди. Әкәр бир адам сәһв иш көрәрсә, ону әсла үркүтмәк лазым дейилди. Бәли, белә этмәсәйди иш она чох садә көрүнәрди... Кәрәк адам мүнәсиб вахт кәзләсин, материал йығысын, ондан сонра бүтүн бунларын ағырлығыны тагыркар адамын башына чырпсын, вә элә чырпсын ки, о адам сәсини дә чыхарда билмәсин; чүнки белә һалларда Кәримов һәмишә һаглы оларды. Адамлар буну көрдүкдә директорун күчүнү һисс эдәр, онун әмрләринә даһа бөйүк итаәтлә гулаг асардылар.

О, Айдын Зейналовла да белә этмәк гәрарына кәлди.

Бүтүн кечәни яғыш яғды. Яғыш анчаг сәһәрә яхын даянды. Сәһәр ачыларкән әтрафы бүрүйән галын думан пәрдәси яваш-яваш сәйрәлмәйә башламышды. Кечә яған яғышын юуб тәмизләдийи ярпаглар, отлар пар-пар парылдайырды.

Яғышын даяндығыны көрән гызлар эвләриндән чыхыб гушлар кими чәһ-чәһ вуруб күлүшүрдүләр. Яғыш даянмышды! Онлар севинчәк һәрәкәтлә пәнчәрәләри тайбатай ачыр, отағын ичинә сохулан будаглардан яғыш данәләри гызларын бойнуну, чийини исладыр, онлар да күлә-күлә чығырыр, кәнара

атылдылар. Сонра күчэйэ чыхыб бир-бирини чагырыр, учадан даныша-даныша сөһөрүн думаны ичөрисиндэ көздөн итиб гейб олурдулар.

Совхозун күчэлэри илэ кишилэр ики-бир, үч-бир учадан сөһөт эдэ-эдэ плантасиялара доғру кедирдилэр. Бэ'зилэри көйө бахыб наванын нечэ олачагыны тэ'йин этмэк истэйирди: ахшам тэрэфи енэ яғыш ягача.

Совхозун ишчилэри плантасиялара яхынлашырдылар. Думан кет-кедэ дағылыр, вэ инсанын көзү гаршысында рэнкарэнк бир мэнзэрэ ачылырды. Эв-вэлчэ яхындакы дағлар вэ мешэлэр, сонра исэ узағларда көрүнэң дағ зирвэлэри юхудан айылырмыш аини дирчэлиб өз һэгиги көрүнүшүнү алмаға башлайырды. Плантасияларда һөят гайнамаға башлайырды. Бу күн бурада кэтмэнлэмэ вэ архларын тэмизлөнмөси ишин апарылырды.

Сөкинэ өз гызларыны тапды. Онлар чай колларынын арасы илэ саһэлэринэ тэрэф кетдилэр.

— Бир даян, ай Сөкинэ!—дейэ Лейла узагдан ону чағырды.

Гызлар ирэли кечди. Лейла Сөкинэйэ чатыб онунала бир ердэ кетмөйө башлады. О, Сөкинэнин күллү өрпөйини дүзэлдиб сорушду:

— Бизэ тэрэф нийэ кэлмирсэн, ай гыз?

— Валлаһ, Лейла хала, иш о гэдэр чохдур ки...

Лейла колларын ярпағларыны йохлаяраг сөзүнө давам этди:

— Наһаг утанырсан, сөнэ енэ дейирэм, көмөк лазымдыр, һамыдан чох зэрэр сәнин саһэнэ дэйиб...

— Чох сағ ол, ай Лейла хала, бир тәһәр өзүмүз өһдәсиндән кәлирик.

Лейла үзүнү туршутду.

— О гызлар ки, сәндэ вар, онларла иш көрмөк олмас.

Бу сөзләр Сөкинэйэ яман тохунду.

— Нийэ, ай Лейла хала, мөним гызларыма нэ олуб ки?

— О Астарадан кәлән гыз, Күллүдүр, нәдир, онун әлиндән иш кәлмир...

Бу доғру иди. Анчаг Сөкинэ енэ чаваб верди:

— Галаң гызларым ки, лап яхшы ишлэйир. Элэ Күллүйэ дэ көмөк әдирләр.

Лейла Сөкинэни разы сала билмәди. О, сөзүнү дөйишдириб:

— Билирсәнми,—деди,—дүнөн совхозун тәзэ һәкими бизэ гонаг кәлмишди. Яхшы ушагдыр. Анчаг чох чавандыр. Бир аз сәндән дэ данышды.

Сөкинэ сәксәнмиш кими:

— О мәнән нэ даныша билэр?

Лейла күлдү.

— Неч... Деди ки, гәшәнк гызсан...

Чай плантасиясы бөйүк вэ рэнкбэрәнк бир халыа бәнзэйирди. Чай коллары диздән юхары бой атымышды. Колларын тәпәлэри бир-бирилэ гарышыб элэ бир сых яшыллыг әмәлэ кәтирмишди ки, онларын арасындакы мөсафә, демәк оларды ки, көрүнмүрдү.

Тәбиәтин пайыз палтарынын үстүндэ плантасия яшыл бир ямаға бәнзэйирди. Коллардан ләтиф вэ башкичәлләндиричи райиһә яйылырды. Сары чай чичәкләринин арасында гәһвәйи һалғалар көрүнүрдү. Бу—кәлчәк чай тохумлары иди.

Плантасиянын кәнарында ики киши коллара тэрэф әйялиб нэ исэ данышырды. Онлар бура һамыдан габаг кәлмишдиләр. Бу адамлардан бири район партия комитәсинин катиби Сәфәрли, о бири исэ совхозун агроному Мәммәдов иди. Онларын бадығы колун чох һиссәси гурумушду. Тарланын бу ериндә белэ коллардан чох иди.

— Көрүрсүнүзүмү, йолдаш Сәфәрли,—дейэ Мәммәдов көксүнү өтүрүб гашгабагыны төкдү. Бу

ифадә һеч онун мулайим симасына ярашмырды, — көрүрсүңүзмү? Көр шахталар башымыза нә кәтирди! — о үмидсизликлә әлини еллади, сонра гурумуш скелетә бәнзәйән колу кәстәриб әләвә этди: — Белә коллары гопарыб атмаг лазымдыр. Мән гәг'и сурәтдә тәклиф әдирәм, бунларын әвәзиндә тәзә ши-тилләр әкмәк лазымдыр. Бу коллары тәзәдән дйрилтмәк чәтин мәсәләдир. Белә коллардан әллиһә гәдәр вардыр... Онларын әвәзинә тәзәләрини әкмәк лазымдыр.

Мәммәдов әйилиб сағлам колун будагларындан бирини ерә әйиб ортасыны торпағын үстүнә гойду.

— Бу чүр будаглары азча чәртиб ерә басдырырлар. Будаг әсас колдан тамамилә үзүлмәдийн үчүн өз гидасыны һәмнин колун һесабына алыб бөйүйур. Элә ки, будаг мөһкәмләниб ерә көк атыр, онда будағы тамамилә ана колдан айырырлар. Беләликлә ени чай колу тамамилә сәрбәст вә мүстәғия бир һәят сүрмәйә башлайыр. — Мәммәдов будағы бурахаб гәддини дүзәлтди. — Белә будаглардан нә гәдәр истәсән әкмәк олар?

Гырх беш яшлы, арыг адам олан Сәфәрли өз арыллы вә дүшүнчәли көзләриялә Мәммәдова бахды. Сәфәрлинин гашлары арасында көрүнән чапыг, симасына чох чидди бир ифадә верирди.

Санки онун нәзәрләри дейрди: — бүтүн бунлар чох яхшы мәсәләдир. Лакин бунларын мәним үчүн о гәдәр дә әһәмийәти йохдур. Мәни башга бир мәсәлә марағландырыр. — О гайғыкеш вә мулайим бахышларла кәниш чай плантасиясыны нәзәрдән кечиртди. Сонра көзүнү хараб олмуш коллара зилләйәрәк дурду.

— Бу Сәкинәнин саһәсидирми? — дейә сорушду:

— Бәли.

— Нәби, дә көрүм гыз һәвәсдән дүшмәйиб ки?

— Хейр, — дейә Мәммәдов чаваб верди. — Йә'ни дүзүнү десәк, әлбәттә ки, гыза тә'сир әләмәмиш олмаз. Анчаг о бүтүн варлығыны ишә гоюр. Сиз ки, ону яхшы таныһырсыныз. О һәвәсдән дүшән адамлардан дейил.

Сәфәрли Сәкинәнин яхынлашдығыны көрүб Мәммәдовун голундан тутараг плантасиянын ичәриләринә доғру кетди. Көрүнүр ки, о һәлә бир гәдәр дә Мәммәдовла тәкликдә данышмаг истәйирди.

— Нәби, мән бир шейн айдынлашдырмаг истәйирәм. Бу гызлар билирләрми ки, коллар нә үчүн хәстәләниб?

— Күман әдирәм ки, билирләр... Коллар она көрә хәстәләнибләр ки... — дейә Мәммәдов давам этмәк истәди, лакин Сәфарли онун сөзүнү кәсиб деди:

— Мән билирәм сәнин үчүн айдындыр. Анчаг ядындан чыхартма ки, сән али савадлы мүтәхәссис сән. Онлар исә садә ишчиләрдир. Онлардан бә'зиләринин чай усталары олмалары, вәзнийәти һеч дә йүнкүлләшдирмир. Мән билмәк истәйирәм ки, Сәкинә өзү өз ағлы илә бу хәстәлийин сәбәбини баша дүшүрмү? Хәстәликлә мүбаризә йолуну билирми?

— Мәнә элә кәлир ки, баша дүшүр. Һәтта о ярымчыг хараб олмуш коллары тәзәдән дирилтмәйә чалышыр. Мәнимлә бәрк мүбаһисә эләйир.

— Бах бу яхшы олду, гой мүбаһисә эләсин! — дейә Сәфәрли өз разылығыны билдирди. — Мадам ки, мүбаһисә эләйир, демәк фикирләшир. Бу исә һәр шейн осасыдыр. Нәби, кәрәк сәнин адамларын фикирләшмәйи өйрәнсинләр. Кәрәк онлар ярадычы адамлар кими дүшүнсүнләр! Инди зәманә буну тәләб әдир. Гой өз сәнәтләринә йийәләнсинләр, тәшәбүс көстәрсинләр, гой чалышыб яратсынлар!

Мәммәдов катибин сөзләрини анлады. Сәфәрлинин мә'налы сөзләри онун гәлбинин дәринлик-

ләринә ишләди. Бәли, дүз дейр! Ишин әсасы адамларын өйрәнмәйә, чалышмаға, тәшәббүс кес-тәрмәйә чан атмасындадыр! Зәһни әмәклә физики әмәк арасындакы сәрһәдд ялныз бу заман сили-нә биләр. Кәрәк совхозун садә ишчиләри агроном-луг әлминә йийәләнсинләр. Бах бу йол һәгиги ком-мунизм йолудур! О, бөйүк бир мәнәбәтлә Сәфәр-лийә бахды.

— Сиз нә гәрнбә адамсыныз!—дейә о һәйәчан-лы сәс илә явашдан диләнди.

— Мән йох, бизим партиямыз беләдир,—дейә Сәфәрли сакит бир сәс илә әтираз әтди.—Сән дә кәрәк бурада партиянын дедикләрини һәята кечирәсэн. Ахы сән тәк агроном дейилсэн. Сән әйни заманда совхозун партия тәшкيلاتынын рәһбәрисән.

Сәкинә һәйәчан ичипдә гачараг онлара яхын-лашды, һирслә агронома тәрәф бахараг тез-тез данышмаға башлады:

— Мән әлә билирдим енә дә мәнним колларымы гырмаг истәйирсиниз.

Сәфәрли вә Мәммәдов бир-биринә бахдылар. Сәфәрли йүнкүл бир һәрәкәтлә Мәммәдова ишарә әтди. Буну көрән Мәммәдов гызы даһа да гызыш-дырмаға башлады.

— Әлбәтгә, дүз дейирәм дә. Нийә сән өзүнү ар-тыг әзийләтә салырсан. Сәнә дейирәм ки, бу ишдән бир шей чыхмаячаг. Кәл өз фикриндән әл чәк!

Гызын көзләри яш илә долду. Райкомун катиби ону мүдафиә әтмәкдәнсә дуруб һеч бир шей даныш-мырды. Сәкинә өзүнә көмәк ахтарымыш киһи әтра-фа бахырды. О, фикрини исбат әләмәкдән өтрү сөз ахтармаға башлады.

— Демәк асандыр. «Чыхарт тулла»,—дейә о һә-йәчанла сәсләнди.—Бу колларын үстүндә нечә ил зәһмәт чәкилиб, һәрәсинин 6 яшы вар. Бу дөвләт малыдыр! Йох, бунлары чыхарыб атмаг олмаз

Коллары тәзәдән дирилтмәк лазымдыр. Мән кечә-ләр ятмайыб сәһәрәчән чай һаггында китаб оху-рам. Мән чох яхшы билирәм ки, коллар нийә белә олуб. Биз кечән гыш онлары аз күбрәләмишик. Кәрәк биз коллара азот, фосфор верәйдик. Торпагы юмшалдайдыг. Кәрәк биз гуллуг әләйиб гоймаяй-дыг ки, онлар донсунлар! Кәрәк көкләринин үстүнү өртәйдик. Онда коллар һәр чүр шахтая дөзәрди. Будур, бахын! Бунлар ки, давам кәтирир. Шахта-лар ядыныздан чыхыб? Амма көрүрсүнүз ки, колла-рын чохусу давам кәтириб.

Сәкинә бирдән-бирә гулаг асанларын она бахараг күлүмсәдийини көрдү. Гыз нәзәрләрини ерә зилләди.

— Йох, Сәкинә!—дейә Сәфәрли чидди бир сәс илә чаваб верди,—күмәли һеч бир шей йохдур. Әксинә, биз севинирик, гой сәнин гызларын һамысы сән фи-кирләшдийин киһи фикирләшсинләр. Гой онлар да сәнин киһи китаб охусунлар. Гой дүшүнсүнләр... Бу чох яхшы ишдир...

Сәфәрли Мәммәдова тәрәф дөндү:

— Йолдаш Мәммәдов, Сәкинә бир сөзү деди, әл-йәр; инди ки, о коллардан айрылмаг истәмир, гоюн дирилтсин.—Сонра о, Сәкинәйә сары дөнүб сору-ду:—Ай гыз, Лейланын мангасы сәнә көмәк әләмәк истәйир, нийә разы олмурсан?

Сәкинә башыны ашағы салды.

— Йолдаш Сәфәрли, мән бу вахта гәдәр пис ишләмишәм.

— Йох... Инди бу барәдә сәһбәт кетмир. Шахта вә гураглыг һамыдан чох сәнә зәрәр вериб, әлбир ишләйиб вәзийләтдән чыхмаг лазымдыр...

— Мән һәлә өзүмә ени, бир сәһә дә салдырмаг истәйирәм,—дейә Сәкинә Сәфәрлийә бахды.

Сәфәрли бу көзләрдә һәм инам, һәм вүгар, һәм мөһкәм бир ирадә көрдү. О бир гәдәр фикирләшиб Мәммәдова тәрәф дөндү.

— Бу гыз өз саһәсинин өһдәсиндән кәләчәк, мән буна инанырам...

Сәкинә һөрмәт вә тәшәккүр долу көзләрилә Сәфәрлийә бахыб астача:

— Чох сағ олун,—деди. Сонра о, чәлд дөнүб севинчәк гышгырды:—Ай гызлар, иш башына!

Күллү тарлая кәләндә дә гәшәнкчә кейинирди. О, чай колларынын гурумүш будагларыны гырмагала мәшгул иди. Онун диггәтини башы үзәриндән учан газ дәстәсинин чыгыртысы чәлб этди. Онлар нә гәшәнк учурду!

Күллүнүн көзү юхарыда, гушларда олдуғу һалда зәриф әлләри колларын гурумүш будагларыны сындырырды. Бирдән о, бәрк гышгырды.

Сәкинә бир ана кими о саат онун башынын үстүнү алды.

— Сәнә нә олду, ай Күллү?

Күллү әлини синәсинә сыхыб шикайтләнди:

— Мән даһа будаг сындырмайчағам.

— Ахы нә олуб ки?

Күллү бир сөз демәдән әлини Сәкинәйә көстәрди. Кичик бир чөп дырнағынын алтына кечмишди.

— Вер чыхардым. Яхшы, бундан сонра сән будаг сындырма, колларын дибини юмшалдарсан... Әлини мәнә вер, чөпү чыхардым.

Күллүнүн бармағы о гәдәр дә ағрытмырды. О, бу кичик чөпү нә үчүнә бөйүк бир сәбәб әләмәк истәйирди. Лакин Сәкинә чәлд чөпү чыхартды.

Күллү һөвсәләсиз деди:

— Билрәнән ки, белләмәкдә дә мәним о гәдәр әлим йохдур.

Сәкинә юмшагчасына:

— Яхшы,—деди,—бәс инди биз нейләйәк?

— Билмирәм,—дейә Күллү әли илә янағыны йохлайыб әләвә этди,—дейәсән гыздырмам да галыыр.

Сәкинә, Күллүнүн әлини өз әлине алыб йохлады.—Ай гыз, сәндә гыздырма һаны?!

Күллү тә'кид этди.

— Сәнә дейирәм, гыздырма ичиндә янырам.

— Янырсан, кет һәкимә...

Әлә бил Күллү буну көзләйирди. О бир кәлмә дә данышмадан юн жакетини чай колунун үстүндән көтүрүб чийиннә атды вә тез узаглашды.

Сәкинә Күллүнүн саһәсиндә олан чай колларынын гурумүш будагларыны гырмага башлады.

Күллү тезликлә узагларда йох олду...

Сәкинә будаглары сындыра-сындыра күлүмсүндү. «Инди көрәсән Күллү, языг һәкимин башына нә оюн ачачаг?»

Гурумүш будагларын шаггылытысы даһа бәрк эшидилмәйә башлады.

Иши яхшы тәшкил әләмәк үчүн Сәкинә өз саһәсини манга үзвләри арасында бөлүшдүрдү. Саһәнин яхшы ерләри Фрося илә Күлгөнчәйә дүшдү. О бири һиссәләр дә пис дейилди. Анчаг Сәкинә хүсүслә Фросянын вә Күлгөнчәнин ерләри илә фәхр эдирди.

Күлгөнчә колун чапан будагларыны кәсиб сыраларын арасыны һамарлады, гол-будаг атан коллара баха-баха фикирләшди: «Плантасныя да гуртардым!» Колун ярпаглары чох сых вә бөйүк иди. Ярпагларын рәнки түнд жышл мәхмәр кими бәрг вуурду. Чай ярпагларынын йығылмасы 10 күн иди ки, гуртармышды. Инди колларын үстүнү сары рәнкли чнчәкләр бәзәмшиди.

«Көр нә гәдәр тохум олачаг!—дейә Күлгөнчә үрәйиндә севпнирди.—Дүняда һәр шей тохум верир... Чай колу да... Онун вердийи тохумлар миллионларла чай колу демәкдир... Дүняда һәр шей өзүндән сонра нәсл гоюб кедир! Бәс мән?» Онун гәлбини ачы бир һисс бүрүдү. О өз гара бәхтини хатырлады. Ушагсыз арваддан боюн гачыран әри ядына

дүшдү. Енэ дэ Күлгөнчөнин иш заманы динчелэн вэ фэрэплэнэн гэлби ачы бир сыхынты һиссилэ дөйүмэйэ башлады. Көрөсөн онун иши олмасайды, бу чай саһэсини онун өһдэсинэ вермэсэйдилэр о өз дәрдилэ нэ элэйэ биләрди? Күлгөнчэ аналыг мәнэббэтини бүтүнлүклэ чай колларына кечирмиш, бу коллара өз баласына гуллуғ элэйэн бир ана кими нэвазиш вэ гайғы көстәрирди.

О енэ гэлбинэ сохулан бу гара фикирлэри рэдд элэйиб бөйүк гызғынлыг вэ һэвэслэ ишэ киришди. Онун башына бирдэн-бирэ гәрибэ бир фикир кәлди. «Көрөсөн бу тәзэ саһаләрдэ чай тохумларыны әксәк нэ олар? Ахы онлар бу торпаға өйрәнмишләр? Онлар һөкмән битәр. Әкәр битәләр даһа шитил алмаг лазым кәлмәз. Бу да бөйүк бир гәнаәт олар».

Арвад башына кәлән бу ени фикирдән руһланды. О нечә олурса-олсун өз фикирини еринэ етирәчәкдир. Гой бу тәшәббүс онун арзусупда олдуғу баласы олсун. Бәлкә бир адам тапылды, деди ки, бах Күлгөнчэ дэ дүняя ени вэ дөйәрли бир шей кәтирди.

Айдын сәһәр тездән чантасыны көтүрүб, өз балача хәстәләринэ баш чөкмәйэ кетмишди. О, ушагларара ийнэ вуруб, дәрман вериб һәрәси илэ бир гәдәр сөһбәт этмиш, көнүлләрини алмыш, инди исә өз тибб мәнтәгәсинэ гайыдырды.

Мәнтәгәйэ яхынлашанда о, көзләринэ инанмады. Күллү гапы ағзында кәзинирди. Айдын аддымларыны ейинләтди. Ғыза чатыб салам верди, пилләкәнлэри чыхыб Күллүйэ чидди бир нәзәр салды.

— Мәнэ көрә гуллуғунуз?

Күллү анчаг гызларын арасында өзүнү сәрбәст апара билирди. Инди исә бирдән-бирэ гузу кими сакит олду, дили долашды.

— Ай доктор, дейәсән мәним гыздырмам вар...

— Буюрун ичәри...

Күллү бир гәдәр тәрәддүд көстәрдикдән сонра пилләкәнлэри чыхды.

Айдын она яхынлашыб нәбзини йохлады вэ термометри ғыза вериб отурмаға ер көстәрди.

Күллү күрсүйэ отурду. Сакитлик чөкдү. Анчаг дивар саатынын тыггалтысы эшидилирди.

Күллүнүн биринчи олараг мәнтәгәйэ кәлмәси кәнч һакими севиндирирди. Айдын ондан сорушду: — Бу вахта гәдәр титрәтмә-ғыздырмаңыз олуб?

Күллү кәлдийинэ пешман иди. О, ушаг кими додагларыны бүзүб чаваб верди:

— Йох, элэ бу күн башлады.

Айдын она бир гәдәр шүбһә илэ гулаг асырды.

— Нә әчәб?

— Билмирәм... Мән бура тәзэ кәлмишәм.. Чәминсир бир илэ яхындыр.

— Һардан кәлмисиниз?

— Астарадан.

— Йә'ни чай саһэсиндэ ишләмәйи бу гәдәр севирсиниз?

Күллү енэ додагларыны бүздү.

— Бәс онда нийэ кәлмисиниз, өзүнүзә башға иш тапа билмәдиниз?

— Нийә... Охуюрдум... Бир илдән сонра шәфғәт бачысы олачагдым.

Бу сөзү эшитчәк Айдын даһа да марагланды.

— Нечә?! Шәфғәт бачысы? Бәс нийэ олмадыңыз?

Күллү зәриф элини һавада елләйиб:

— Әһ,— деди,— о гәдәр дәрман ады ядымда галмыр. Анам деди «оху, адымызы батырма», дедим «истәмирәм», савашдыг, мән дэ ачыг элэйиб көчдүм бура.

— Демәли, истәдийинизә наил ола билмәдиниз.

— Билмәдим... Ядлашым харабдыр.

— Наһаг... Инадлы олмаг лазымдыр. Сиз «Һаггыги инсан һаггында повест» китабыны охумусу-нузму?

— Хейр. Гызларда белә бир китаб көрмүшәм.

— Орада Мерес'ев адлы бир тәйярәчи тәсвир олунар, онун ики аягыны кәсирләр, буна бахмаяраг о ена тәйярәчиликдән әл чәкмир, мәгсәдинә дә наил олур.

Күллү тәәччүблә Айдына бахды.

— Белә шей ола билмәз.

Айдын аяга галыхыб:

— Сиз о китабы гызлардан алыб охуюн!—деди вә термометри Күллүдән алды.—Гыздырманыз йохлур.

Гызын янаглары гыпгырмызы гызарды.

— Йохдур?—дейә Күллү сахта бир севинчлә сорушду.—Яхшы олду, демәк мән хәстә дейиләм?—Гызын садәләвһлүйү вә онун ишләтмәк истадийн кәләк о гәдәр айдын иди ки, Айдын өзүнү сахлая билмәйиб күлүмсүндү. О, масанын далындан дуруб кәнара чәкилди, әлләрини чибинә гояраг гашларыны чатыб пәрт олмуш гызы сүзмәйә башлады. «Нә көзәл оғландыр—дейә Күллү өз-өзүнә дүшүндү.—Нә көзәл гашлары вар...»

Айдынын сифәтиндә башгаларындан сечилән, ялныз өзүнә мөхсус бир ифадә варды: о һәмнишә гашларыны чатараг күлүмсәйәрди. Онуң бу әдасы гызларын чох хошуна кәләрди. Айдынын бу ишдән хәбәри йох иди. Инди дә белә олду. Айдын Күллүнүн парлаян көзләринә фикир вермәдән тәмкинлә вә бөйүк чиддийәтлә онун суалына чаваб верди:

— Йох, сиз әлә күман әтмәйин, сиз дүшүндүйүңүз гәдәр дә сағлам дейилсиниз.

— Нечә?—дейә гыз һәйәчанла сорушду,—мәним һарам хәстәдир?

— Әйләшин.—Айдын мүлайимликлә күлүмсәди.—Әйләшин сизинлә сөһбәт эләйәк. Онда биләрсиниз ки, сизин һараныз хәстәдир.

Күллү шүбһә илә она бахды вә өзүнүн сифәтинә чидди бир ифадә вермәйә чалышараг масанын кәнарында әйләшди.

— Нә олар, эләйәк дә!

Айдын масая дирсәкләниб гызын дик көзләринин ичинә бахды:

— Сиз инди мәшфул олдуғунуз иши севмирсиниз,—деди.

Бу сөзләр о гәдәр көзләнилмәдән дейилмишди ки, Күллү әввәл данышмаға сөз тапмады, сонра әтираз әтмәк истади. Лакин Айдын ону даяндырды вә бир даһа тәкрат әтди.

— Севмирсиниз.

Күллү артыг әтираз әтмәди.

— Тутаг ки, беләдир.

Бурада пис бир шей йохдур. Мәсәлән мән риязийәт әлмини севмирәм. Мән һеч бир вахт риязийәтчы ола билмәздим... Әлә ачығы, мәктәбдә охуян заман риязийәтдән ахсайырдым, ләкин һәким олмағы чох арзу эләйирдим... Она көрә һәким олдум.

Күллүнүн рәнки бир аз гачды, сонра хәяла далмыш кими астача күлүмсүндү. Лакин аз кечмәди ки, бу тәбәссүм ена дә әввәлки кими кәләкбазлыг ифадәси алды.

— Мәним сизә пахыллығым тутур,—дейә гыз явашдан сәсләнди.

— Нә үчүн?

— Ахы мән дә бир заман һәким олмаг арзусундайдым,—дейә гыз мәһрәм бир ифадә илә әтираф әтди. Мән, доғрусу, бизим гызлара бахыб онлара бәнзәмәйә чалышдым... Онлар өз ишләрини, сәнәтләрини чох севирләр... Хүсусән Сәкинә. Әлә Фрося да, Күлназ да; нә дейим һамысы. Мән чох чалыш-

дым ки, онлар кими олум. Анчаг бачармадым... Һәким дә ола билмәдним.

— Сизә ким мане олур?

— Билмирәм,—дейә о, шылтаглыгла чийинләрини чәкди.—Өзүм.. Горхурам бачармаям.

— Нечә яшыңыз вар?

— Он сәккиз...

— Һалә кеч дейил.

Күллү көксүнү өтүрдү.

— Йох, бу мүмкүн дейил.

— Нийә?

— Ахы мән ониллийи дә гуртармамышам, доггунчу синифдән мәктәби бурахмышам...

Айдын бир гәдәр фикрләшиб нә нсә гәт этди.

— Мән сизи онунчу синфин програмы илә һазырлашдырмағы өһдәмә көтүрүрәм. Һалә ядымдан чымайыб...

Күллү башы илә рәдд эдиб тәнбәл бир һәрәкәтлә сачларыны дүзәлтди. Сонра да сорушду:

— Бәс олмаз ки, адам көзләрини юмуб енидән ачанда көрсүн ки, һәким олуб? Даһа бу йоручу әзбәрләмә, дәрманларын адлары, хәстәликләр, нә билим чүрбәчүр диагнозлар олмаса олмаз?

Гызын бу зарафаты Айдына тамамилә башга бир тә'сир бағышлады. Диагнозлар! Ахы о индийә гәдәр һалә Күлләринини хәстәлийини тә'йин эдә билмәмишди. Һәтта бу күн хәстәнин янына да кетмәйә үрәк эләмәмишди. Һалбуки о, тә'чили сурәтдә кетмәли иди. Бу иши тә'хирә салмаг олмаз. Бәс Сәмәд, бәс хәстә ушаглар? Бәс Күлләринин мээмәтлә долу көзләри?

— Йох,—дейә Айдын сәрт бир сәслә чаваб верди, олмаз. Һәтта институтда 6 ил охусан да енә сән һәгги һәким дейилсән... Йох, Күллү, йох. Бу о гәдәр садә иш дейилдир.

Айдынын рәнки гачмыш үзүнә бахдыгда Күллү истәр-истәмәз өзүнү йығышдырыб сакитләшди. Айдын бирдән гыза тәрәф яхынлашыб онун әлләриндән япышды вә данышмаға башлады. Күллүйә элә кәлирди ки, Айдын она дейил, тамамилә башга бир ерә бахыр.

— Һәким! Яхшы һәким олмаг... Күллү, бу чох бөйүк шәрәфдир! Чох бөйүк мәс'улийәтдир! Ахы һәкимә ән гиймәтли шей, бизим вәтәнимиздә ән гиймәтли шей һесаб эдилән инсан һяты тапшырылыр. Өзү дә нечә инсанлар! Һәр күн харигәләр ярадан инсанлар! Биз онларын сағламлыгына чавабдеһик. Биз кәрәк онларын зәһмәтинә көмәк эләйәк! Сән һеч тәсәввүр этмирсән ки, әтрафында нә гәдәр бөйүк ишләр көрүлүр. Бу көрдүйүн адамлар нә чүр гәһрәманлыглар көстәрилләр. Сән Сәмәди таныйырсанмы? Бу тамамилә ени бир инсандыр! Мән бу ени инсанын һятына чавабдеһәм, онун ушагларынын һятына да чавабдеһәм. Инди аңладын һәким нә демәкдир?!—Айдын ялварычы бахышларла баягдан бәри она гәәччүблә гулаг асан гыза бахды,—Күллү, сән мәни баша дүшдүнмү? Сән билирсәнми, мән чох чәтинлик чәкирәм. Тәк башына ишләмәк олдугча чәтиндир... Мәним о гәдәр ишим олачаг ки, һеч билмирәм нә эләйим. Бир көмәкчим дә йохдур. Сән бә'зи шейләри билирсән. Мән дә сәнә көмәк эләрәм. Дәрман пайламаг, ийнә вурмаг, адамлара кинә вермәк, плантасиялара кедиб ишчиләрә көмәк эләмәк, бунларын һамысыны мән сәнә өйрәдәрәм. Йохса мән тәк башына бу бөйүклүкдә ишин өһдәсиндән кәлә билмәйәчәйәм. Күллү, кәл мәним янымда мөнтәгәдә ишлә! Сән бурада даһа чох хейир верәрсән. Тәнбәлликдән дә яхан гуртарар. Биз сәнинлә йүзләрлә адамын чаныны гыздырмадан хилас эдәрик.

Күллү артыг тәәччүбләнмирди. Инди о һәкимин

үзүнүн дәйишмиш ифадәсинә, онун парлаян көзләринә дигәтлә бахырды. «Каш бир дә гашларыны чатыб күлүмсәйәйди» дейә Күллү өз хасийәтинә садиг галараг дүшүндү. Лакин өз сиррини бүрүзә вермәйиб белә чаваб верди:

— Яхшы, фикирләшәрәм!

Күллү үрәйиндә чохдан разы иди. Тәмиз иш, сәлигәли кабинә, бир дә ки, йәгин ағ халат она чох ярашар...

Айдын исә енә һәйәчанла сорушду:

— Күллү, сән мәним сөзләримә яхшы баша дүшүңмү?

— Әлбәттә, бурада айдын олмаян нә вар ки?—О, ериндән галхды.—Мән кедим. Сағ олун. Сизә дә мәсләһәт көрүрәм ки, бир аз валерян ичәсиниз. Рәкиннәз чох гачыб, һәйәчанлысыныз.

О кандарда даяныб бич-бич күлүмсәди вә әләвә этди:—бүтүн дәрманлардан анчаг валерян дамчысы ядымда галыб.

Күллү йол кедә-кедә күлүмсәйир вә һәмншәки кими зарафатла дүшүнүрдү. «Сәмәд тәзә адамдыр! Неч билмәмишик. Мәнчийәз һәлә индийә гәдәр онда тәзәлик көрмәмишәм. О ки, галды дәрманлар, дейәсәп мән бир аз бурада корламышам. Экәр фикирләшсәм һәлә бир он-он беш дәрман ады дейә биләрәм. Лап ийнә дә вүра биләрәм. Анчаг шаһ дамара ийнә вурмаға горхурам. Чәтиндир... Дейәсән мән онун янына кедиб ишләмәли олдум. Эйби йохдур, бачарарам. Әввәл чәтин ишләрдән япышмарам, дәрман пайламаға нә вар ки, апарыб пайларам. Дәрмандыр, бир дә сияһи. Гуртарды кетди. Мәсәлә бурасындадыр ки, һәлә көрәк мәнни плантасиядан бурахачаглармы? Йәгин ки, бурахмазлар.

— Доғрудандамы баша дүшмәйиб?—дейә Айдын шүбһә илә фикирләшир вә өз-өзүнә дейирди:—

Йәгин ки, бизим икнимиздән биримиз авара чыхдыг—я о, я да ки, мән.

О халатыны чыхарыб пенчәйини кейди вә хәстәләрин сияһиси олан голуғу көтүрүб кабинетдән чыхды, бирбаш идәрәйә кетди.

О, һәр дәфә Қаримовла көрүшәчәйини дүшүндүклә дахилән бир горху һисс әдирди. Нә үчүнсә онун үрәйиндә бу ишдән бир шей чыхмаячағы һагда шүбһә оянырды. Лакин нә этмәк оларды, кетмәк лазымды.

Қаримов мүшавирәни тәзә гуртармышды. Көрүнүр ки, мүшавирә чох гызғын кечмишди; чүнки орадан чыхан адамларын һамысы гашгабаглы вә гарадинмәзди. Бәзиларинин дә сифәти гыпгырмызы пөртмүшдү. Айдын бунла бахдыгда һисс әдирди ки, директор өз ишчиләринә яман той тутуб. Будур, онун өзү дә бөйүк вә ағыр аддымларла брезент плашыны кейә-кейә кабинетдән чыхды. О Айдынн саламыны башынын йүнкүл һәрәкәтилә алды. Әлбәттә ки, Қаримов чох яхшы билирди ки, һәким онун янына кәлиб, лакин бу да онун иш үсулларындан бири иди. «Кәрәк башланғычдан адамла ра өз ерини таныдасан». Қаримов һәмншә белә фикир әдирди. Бирдә ки о архайын иди. Айдын онун далынча кәләчәк. О доғрудан да сәһв этмәмишди. Бөйүк вә архайын аддымларла ерийән Қаримовун ардынча чатмаг үчүн Айдын, демәк олар ки, йүйүрмәли олду. О, Қаримова чатыб тәнк-нәфәс дамышмаға башлады:

— Йолдаш Қаримов, мән чох мүһүм мәсәлә һагында данышмаг истәйирдим.

Лакин Қаримов һеч бир шей әшитмириши кими йолуна давам әдирди.

— Әли!—дейә о йолдан кечән гоча бир фәһләни сәсләди.—Сәфәрли һәлә кетмәйиб ки?

— Йох, о шитил әкилән тәзә сәһәләрдәдир.

Айдына элэ кэлди ки, Кәримов ону көрмүрдү. Лакин о ағзыны ачан кими Кәримов өз вәзийәтнини дәйишдирмәдән башыны дик галдырыб бирдән-бирә она тәрәф дөндү:

—Билирсән Сәфәрли кимдир?

—Йох,—дейә Айдын ғысача чаваб вериб бирсиндән додағыны дишләди.

—Райкомун катибидир. Гәһрәмандыр, чәбһәдә олуб. Баша дүшүрсәнми?

Ишин бу ериндә Сәфәрлинин характеристикасы Айдыны чох аз марагландырырды. Бурада чәтин баша дүшүлөси бир шей йохду. Нә олар ки, чох яхшы, гой гәһрәман олсун.

—Лап яхшы,—дейә о лагейдликлә чаваб вериб,—мәсәлә беләдир йолдаш Кәримов, мән истәйирдим ки...

Кәримов она имкан вермәйиб сөзүнү кәсди:

—Яхшы, сәнин һаггында она нә дейәчәйәм?

—Нечә йә'ни нә?—дейә Айдын тәәччүбләнди.

—Һә, һә, сәнин һаггында. Нә дейәчәйәм?

—Нә дейәчәксиниз ки, дейәрсиниз ки, һәкимәм, Бақыдан кәлмишәм... Истәйирәм ки, бурада ишләйәм, бөйүк ишләр көрәм...

—Белә де! Бөйүк ишләр...—дейә Кәримов кинайә илә сәсини узатды.—Бәс о мәнән сорушачаг ки, бу һәкимин хәстәләрдән башы чыхырма?

Айдына элэ кәлди ки, ичәрисиндә нә исә ғырылыб дүшдү. Онун дили тутулду.

—Һә, де көрүм мән она нә дейәчәйәм?—дейә Кәримов амансызлыгла давам этди.—Дейәчәйәм ки, йох, һәлә башы чыхмыр... Күлпәри ғыздырма ичиндә яныр, анчаг һәким совхозда кәзир... Беләдир я йох? Әлбәттә ки, беләдир. Оланы кизләтмәк олмәз ки!

—Мән ону сағалдарам,—дейә Айдын боғуг бир сәс илә чаваб верди,—мөһләт верин... Мән кечәләр ятмырам. Сәһәрәчән китаблары охуорам..

—Мәнә китаблардан нийә данышырсан?!—Кәримов әлини елләди,—мән иш адамыям, мәнә иш көрсәт, китаблары кәрәк орада, мәктәбдә охуяйдын. Бурада адамлары сағалт, бура истәһсалатдыр... Сән һөкүмәтин пулуну алырсан. Сән баша дүшүрсәнми ки, совет һәкими нә демәкдир? Сән буну яддан чыхартма,—Кәримов өзүндән чыхмышды.—Ағзына нә кәлди данышырсан; нә билим мөһләт вер, нә билим китаб охуорам,—бу яндан хәстәнин чаны чыхыр... Өләндән сонра баш дашында язаचाгсан ки, рәһмәтлик филан хәстәликдән өлүб!? Һә, көрүрсәнми, мән райкомун катибинә нә дейә биләрәм?

Айдын сусурду. Кәримов исә бу ловға ушағын һәддини билдирдийнә архайын олуб гуру бир төврлә сорушду.

—Һә, нә демәк истәйирдин? Анчаг тез ол, кәлиб саһәләрә чатмышыг. Мәним йолдаш Сәфәрли илә вачиб ишләрим вар...

Айдын мәчбур олду ки, тәләсә-тәләсә өз план вә арзуларыны Кәримова данышсын. Кәримов чәлд аддымларла чай колларынын үстүндән кечиб кетди. Айдын исә онун янынча йүйүрүр, коллара илишәрәк бүдрәйирди.

—Мән хәстәлийи ағыр оланларын сияһисини тутмушам. Дөрд нәфәрдир. Бу гәдәр дә ушаг. Фәһләләр кәрәк ишдән азад олсун; чүнки...

—Сонра?—дейә Кәримов онун сөзүнү кәсди.

—Сонра да дейим ки, мәнә көмәкчи ләзымдыр... Иш чохдур... Мән истәйирәм ки...

—Һә, сонра,—сонра?

— Далы да будур ки, мәнә бөйүк бир ишыгылы отаг лазымдыр. Ушаглар үчүн хәстәхана дүзәлтмәк истәйирәм. Сәһийә мәнәтәгәсинин янында белә бир отаг вар... Демәк олар ки, бошдур... Орая һәрдәнбир амбардар кәлнр. Оун да амбарын янында отагы вардыр...

— Айдындыр, сонра?..

Кәримов һәр дәфә «сонра» дедикчә Айдынын өвгаты даһа да позулурду. О нәфәсини дәриб үмид-сизликлә деди:

— Һәр шейдән вачиб батаглыгы гурутмагдыр.

— Нә батаглыгы?—дейә Кәримов даяныб кәскин бир сәс илә сорушду:

— Бурада, яхынлыгыда, мешәдә... Дүнән мән әг-рафлы таныш олдум... Бир оғлан мәни ора апарды.

— Нә оғлан?

— Адына Овчу дейрләр.

— Гуртардынмы?—дейә Кәримов сорушду.

Онлар чай колларынын арасында идиләр. Айдын чай күлләринин инчә райиһәсини чийәрләринә чәкиб әтрафа бахды. О бир аплыға һәр шейи унутду. Башдан-баша чичәкләрә гәрг олмуш чай плантасиясы, ишләйән адамларын алабәзәк палтарлары, ағачлар, узагда көрүнән дағлар, шәффаф һава инсаны дәрәләрини яддан чыхармаға мәчбур эдирди. Көйдә учан гушлар дүз бир үчбучаг тәшкил әтмишдиләр... Һәр шей көзәл вә сәкит иди... Әкәр яхынлыгыда Кәримов олмасайды бу мәнзәрәдән яхшы шей арзуламаг чәтин иди!

— Һә, йолдаш һәким,—дейән Кәримовун сәси әтрафта һөкмфәрма олан көзәл аһәнки позду,—мән сәнә гулаг асдым, инди дә сән мәнә гулаг ас. Сән һәм хәялларынла мәним башымы долдурма!

Ишләмәк лазымдыр. Анладын! Яхшысы будур,

кет Күлпәрини сағалт! Мән адамлары ишдән бурахмаячагам. Әкәр һәгигәтдә белә бир ганун олса да адамлар өзү ишдән кетмәйәчәк. Әввәлдән белә адәт эләйибләр. Бу биринчи. Ушаглары да эвләриндә мүәлицә эләйә биләрсән. Бу да ики. Һеч бир көмәкчи вермәйәчәйәм. Өзүм ишчи ахтарырам. О ки, галды батаглыг мәсәләси, бир дәфәлик бил ки, мәнм өз ишим, өз планым вар. Мән бу планы еринә етирирәм. Һөкүмәт лазым билсә өзү гурудар.

Гәг'и э'тираза йол вермәйән бир тәрздә дейилмиш бу сөзләрдән сонра Кәримов дөнүб чәлд аддымларла узаглашды.

Айдын өз ериндән тәрпәнмәди. О фикрләширди ки, нә этсин... «Әкәр һөкүмәт лазым билсә» бәс биз нәйик? Бу бизим вәзифәмиздир, һөкүмәт бизим әвәзимизә гәрар чыхармаячаг. Нә гәрибә адамдыр! Элә данышыр ки, адам чаваб да тапа билмир! Анчаг мән мәсәләни белә гоймаячагам! Кәримов сәһв әтмишдир».

Йох, Айдын горхаг дейилди. О дишләрини бир-биринә сыхыб әлләрини чибинә сохараг Кәримовун далынча кетди. Әкәр о өз фикри илә мәшғул олмасайды, саһадә илк дәфә һәкимә бахан фәһләләри көрәди.

Айдын аягы алтындакы йолу сечмир, өзү дә билмирди ки, һара кедирди.

— Салам, йолдаш Зейналов!—дейә, ким исә ону чағырды. Айдын дөндү, гаршысында Сәкинәни көрдү.

Сәкинә өзү дә билмирди нийә Айдыны чағырды, инди о нә данышачагды... «Мән ону нийә чағырдым?» дейә, өз-өзүнә тәәччүбләнди. Лакин кеч иди.

— Салам, Сәкинә,—дейә Айдын әлини она узат-

ды. Оун көзлэри исә узагларда Кәримову ахтарырды.

Сәкинә илә Айдын үз-үзә дурмушдулар. Сәкинә инчик һалда Айдына бахыр, Айдын исә буну көрмүрдү.

— Дейирләр ки, сиз Күллүнү өз яныныза ишә көтүрмәк истәйирсиниз?

Айдын башы илә тәсдиг этди.

Сәкинә күлдү. О чох гәшәнк күлүрдү.

— Анчаг горхурам ону ишдән бурахмасынлар... Билрсинизми, инди бизим өзүмүзә дә адам лазымдыр... Горхурам бурахмасынлар... Бу чох чәтин мәсәләдир... Истәйирсиниз мән сизә көмәк эләйим?

Айдын севинчәк чаваб верди:

— Чох яхшы иш көрәрсән, Сәкинә!

Сәкинә көксүнү өтүрдү:

— Яхшы,— деди,— мән чалышырам, йолдаш һәким, чалышырам Күллүнү сизә версинләр.

Айдын енә көзләрилә кими исә ахтармаға башлады.

— Сиз орада кими ахтарырсыныз?

— Кәримову.

— О инди Сәфәрлинин янында олар.

Айдын фирсәти әлдән вермәк истәмәди. О дәнгә Сәкинәни унудуб йүйүрдү.

О, йүйүрүр, адамлар да дөнүб тәәччүблә она бахырды. О, йүйүрдүкчә таныш адамларын янындан өтүрдү. Будур Фрося; көтмән онун әлиндә оюнчага охшайырды. Көрәсән о нә гайырыр? Бу да Күлназ— колун яргагларыны йохлайыр. Фатма архын янын да ишләйирди. Онларын һамысы Сәкинәнин мангасынын үзвләридир. Айдын өз-өзлүйүндә гызлары тәрифләйиб «афәрин» деди. Сәккиз нәфәр өһдәләринә нә бойда сәһә көтүрмүшдүр!

Узагда— Айдын ону күч илә сечирди— бир киши бәүзшәрәк плантасиядан чыхырды. Бир арвад онун далынча гачыб чийнинә бир палто салды. Һә, бу Сәмәддир. Дейәсән титратмәсн башлайыб...

Айдын йүйүрүб Сәфәрли илә Кәримовун дурдугу ерә чатды.

Тәзә сәһәдә гызгын иш кедирди. Сәһә дөрд тәрәфдән чәкилмиш дүз ипләрлә әһатә олунмушду. Фәһләләр кичик архлар гызырдылар. О бириләри дә чәлд бу архларә күбрә төкүрдүләр. Бир нечә фәһлә бу газылмыш ерләрә чай шитилләри әкирди. Һамы сәлигә вә әһтиятла ишләйирди.

Чай әкининин бүтүн инчәликләрини яхшы билән Сәфәрли кәлиб газылмыш чухурларын дәрнинлийини вә онларын арасындакы мәсафәни өлчүрдү.

— Мәсафәләр дүзкүндүрмү?— дейә гоча бригадир Әмир дайыдан сорушурду:

Әмир дайы:

— Дүздүр йолдаш Сәфәрли! Дүз метр ярым.

— Бәс шитилләрин арасы?

— Ийирми беш сантиметр.

Сәфәрли разы һалда башыны тәрпәдиб узаглашды. О, бирдән-бирә шитилләр арасындакы «чыртдан» шитил көрүб әйилди вә Мәммәдову янына чагырды.

— Бу шитил бир илликдир?

— Бир илликдир,— дейә Мәммәдов чаваб верди.

— Ики иллик әксәк яхшы олмазмы? Ахы тәчрүбә көстәриб ки, бир иллик шитилләр давамсыз олур. Бу горхулудур...

— Бурада ким ишләйир?— дейә Сәфәрлинин далынча кәзән Кәримов йоғун сәслә сорушду.

Бурада ишләйән гырх ишларында бир арвад иди. Бүтүн арвадлар кими, о да әкин вахты узун мүддәт

саллагы отурмаг үчүн шалы белинә бәрк доламышды, ағзында яшмаг, башында исә динкә варды. О, элләри голтуғунда сакит бир вәзийәтдә директорун габағында даянды.

— Нә әфәл адамсан!—дейә Қәримов ғышгырмаға башлады.—Адама нә гәдәр дейәрләр ки, әкин үчүн анчаг ики иллик шитиләрдән истифадә эдин?! Сиз мәним үчүн планы белә долдурурсунуз?!—О, шитили гопарыб арвадын бурнунун габағында силкәләди.—Бу да сизин көрдүйүңүз иш! Қағыз үстүндә һәр ишиниз дүәдүр. Гәбүл әтмәйчәйәм, лап ики йүз һектар олса да өзүм һәр шитили бир-бир йохлаячагам! Зай иш үчүн бирбаш мәһкәмәйә! Өзүңүз билин, гоймарам ки, дөвләтин пулуну зай әдәсиниз?—Қәримов лап өзүндән чыхмышды. О, Сәфәрлийә тәрәф чәпәки бир нәзәр салыб давам әтди:—Гоймарам бош рәгәмләрлә партияны алладасыныз! Мән кәрәк планы намусла еринә етирәм!

Арвад сәсини чыхармыр. Лагәйдликлә онун дөкләринә гулаг асырды. Қәримовун чығыр-бағыры арвада о гәдәр дә тә'сир әтмирди. О директорун бу һәрәкәтләринә алышмышды. Ғышгырмаг нәйә ләзымдыр. Адам кими баша сал гуртарсын кетсин! О өз сәһәсиндәки иш илә һеч дә башгаларындан аз марагланмырды. Арвад Қәримовун һирсли сифәтинә бахыб союгганлылыгга чаваб верди:

—Гой белә шитилләр йолламасынлар. Гой бир ил дә сахласынлар, ики иллик эләйиб йолласынлар.

Сәфәрли арвадын бу һаглы сөзләрини эшидиб күлүмсүндү.

Қәримов дөнүб Айдынын яхында дурдуғуну көрдү вә баша дүшдү ки, һәким катибә шикайәт эләмәк фикриндәдир. Қәримов ону габагламаг фикри илә Сәфәрлийә яхынлашды вә онун гулагына нә исә пычылдады. Қәримов Айдына өзү истәдийи ки-

ми хасийәтнама вермәк үчүн һеч бир шейи әсиркәмәди. Биддийинни һамысыны деди: диагноз гоя билмир, өзүндән чүрбәчүр шейләр чыхарыр. Күндә бир тәләблә кәлир. Нә билим «отаг вер, көмәкчи вер». Һәлә бунлар бир яна галсын, башлайыб ки, ишини-күчүнү бурах батаглыгы гурут.

—Һаны о?—дейә Сәфәрли гашгабағыны төкүб соруду.

—Будур, бурда дуруб.

Айдын бу әһвалаты көрүб мәсәләнин нә ердә олдуғуну баша дүшдү. Буна бахмаяраг Қәримовун ону әлилә көстәрдийини көрүб чәлд Сәфәрлийә янашды, салам вериб:

—Йәгин ки, мәним һагымда артыг һәр шейи билирсиниз.

Сәфәрли диггәтлә кәнч оғланы сүздү. Онун мәрд сифәти, айдын бахышлары катибә яхшы тә'сир бурахды. Йох, дейәсән бу һәким бош адама охшамыр. Лакин о, өз фикрини бүруза вермәди.

—Бәли бир аз билирәм!—дейә о чаваб верди.

—Мәсәлә беләдир, йолдаш Сәфәрли. Тутаг ки, бир ишти өз директорундан наразыдыр, вә яхуд да онунла разылашмыр. О, кимә мұрачнәт әтмәлидир.

—Сиз билән кимә?

—Мәнә элә кәлир ки, мән дүз мұрачнәт әтмишәм.

Қәримов даяна билмәди. Данышанлара яхынлашыб һирсли бир ифадә илә деди:

—Йәгин ки, сәлбәт мәним һагымда кедир?—О кәскин бир бахышла Айдыны сүздү.

—Бәли, сизин һаггыңыздадыр!—дейә Айдын өткәмликлә чаваб вериб она бахды.

О, Сәфәрлийә тәрәф әйилиб явашдан деди:

—Бәлкә бир аз конара чәкиләк? Яхшы дейил. Адамлар вар. Мәним авторитетим...

— Нә авторитет. Горхмайын неч бир шей олмаз. Элә белә сөһбәтдир эдирик. Бир дә сиз һаглы олду-гуруза архайынсыныз.—Сәфәрли саатына бахыб эләвә этди:—Яхшы оларды ки, мәним яныма Астарая кәлсиниз. Мән ахшам далынызча машын көндәрәрәм.

Айдын бу тәклифдән чох разы галды. Онлар бир гәдәр дә данышдылар... Айдын чох севинирди; чүн-ки Астарара ишләйән йолдашларына хәстәләриндән бирини көстәрмәк истәйирди.

«Победа» машыны бөйүк сүр'әтлә кечәнин гаранлыгында асфалт йол илә Астарая кедирди.

Тәбиәтин көзәллийини чох севән Айдын бу күн неч әтрафындакы мәнзәрә илә марагланмырды. О чох һәйәчанлы иди.

Айдын машынын юмшаг отурачагында әйләшәрәк бу күнкү һадисәләри бир-бир хатырлайырды. Сәфәрли, Күлпәринин һансы хәстәлийә тутулдуғу барәдә өз фикрини Айдына демишди. Айдын о гәдәр севинмишди ки, чантасыны көтүрүб бирбаш Күлпәринин янына гачмышды. Күлпәри һәкими көрүб чох нараһат олмушду. Һәкимин әлиндә метр ярым узун-лугда бир резин бору варды. Буру көрән хәстә, Ай-дыны неч яхына белә бурахамышды. Айдын ики саат ялварыб яхармышды, хәниш этмишди ки, хәстә зонд дейилән бу резин боруну удсун—бир шей чыхмамышды. Онун бүтүн зәһмәтләри һәдәрә кетмишди. Айдын пешман керн гайытмаг истәмишди. «Бу нә демәкдир?—дейә Айдын үмидсизликлә дүшүнүшдү,—һамы мөндән гачыр».

Нәһайәт о, Күлпәрини бир тәһәр разы салмышды. О, Күлпәринин он ики бармаг багырсагындан ширә көтүрүб ону микроскоп алтында йох-

ламышды. Микроскоп алтында ширәйә бахаркән гырмызы ган күрәчикләрини дағдын дири анкилостомалары көрмүшдү. Бу анкилостомалар инсанда дәншәтли бир гансызлыг әмәлә кәтирир. Күлпәрини дә хәстәлийи бу иди. Нәһайәт онун диагнозу тәйини әдилмишди. Айдын бу күн Астарая кетмәйиндән истифадә әдиб она дәрман дүзәлтдирмәк фикриндә иди.

Автомобилин ишығыны көрүб һүрмәйә башлап итларин сәси Айдыны фикриндән айырды. Лакин бир ан сонра енә һәр тәрәф сакиләшди.

«Нечә дә гаранлыгдыр» дейә Айдын ишыгы совхозу ядына салыб дүшүндү. Кәримова һаг вермәк лазымдыр. О, совхоз үчүн аз ишләр көрмәйиб, фәһләләрин варлы һаяты, яшадыглары көзәл әвләр—һамысы онун әмәйинин нәтичәсидир. Лакин бунлара бахмаяраг Айдынн нәзәриндә «яхшылыг» сөзү Кәримова ярашмырды. Бәлкә дә о, сәһв эдирди. Бәлкә дә Кәримов яхшы адамдыр. Дүздүр, ко-будлуг бу инсан үчүн мәнфи чәһәтдир. Әкәр она галса, элә һәр адамын өзүнә көрә мүййән бир чат-мамазлыгы вар. Бәс нә үчүн Кәримов Айдына белә пис тәсир бағышлайыр. Ону да демәк лазымдыр ки, Айдын өзүнү инди нисбәтән сакит һисс эдирди. Она элә кәлирдн ки, ишинә мане олан Кәримов вә Күлпәри дейил, бу горхунч анкилостомалардыр.

Нәһайәт Айдын белә гәрара кәлди ки, Кәримов она неч бир маниә төрәдә билмәз. «Мән өз ишимн көрәчәйәм. О, мәнә нә эләйә биләр ки? неч бир шей! Амма Сәфәрли тамамилә башга адамдыр. Садә, сакит, гайгыкеш. О, чай әкиннини нә гәдәр дә яхшы билир... Көр нә гәдәр гайгыкеш адамдыр. Мәним далымча һәтта машын да йоллайыб.—Айдын бу ердә дурухду.—Бәлкә неч о, мәнә көмәк этмәйчәк. Һәлә көрүшүн нәтичәсини габагчадан демәк олмаз». Айдынн үрәйи һәйәчандан сыхылды.

Узагдан шөһөрүн ишыглары көрүнмөйө башлады. Бир аздан сонра машин Астарая чатды.

Район партия комитэсинин ерлэшдийн ики мэр-тэбали бина эвкалипт, гэлэмэ вэ палма ағачлары арасындан күч илэ сечилерди.

Сәфәрлинин отурдуғу кабинетиниң пәнчәрэләри бирбаш дәннизә тәрәф ачылырды.

Кабинетин диварында Астаранын хәритәси асылмышды. Сәфәрли масанын далында отуруб китаб охуорду.

Үстүнә мешин зурулмуш гапы сәссиз ачылды-ғындан Сәфәрли кабинеткә кирән Айдыны көрмәди.

— Ахшамыңыз хейир, йолдаш Сәфәрли,— дейә Айдын гапынын габагында даяныб салам верди.

— Ah!.. Кәл, кәл, йолдаш Зейналов,— Сәфәрли китабы өртдү. Айдын китабын чилдиндә язылмыш «Байрагдарлар» сөзүнү охуду.

— Яхында әйләш... Һә Күлпәри нечәдир?

Айдын кәлиб катибин янында әйләшди.

— Сиз дейән кими чыхды. Анкилостомилос! Һә, ери кәлмишкән дейим. Мән истәйирдим ки, дәрман сифарш эләйим.

Сәфәрли дүймәни басды, ғырх яшларында бир арвад ичәри кирди. Катиб ресепти Айдындан алыб арвада верди.—Хәниш эләйин ки, тез версин-ләр, йолдаш Зейналов көзләйәчәк.

— Арвад ресепти алыб чыхды. Орталыға сүкут чөкдү. Онлардан һеч бири данышмырды. Һәйәчанлы олан Айдына бу сүкут чох үзүчү көрүнүрдү.

Сәфәрли папирос яндырыб Айдына да тәклиф этди.

— Чох сар олун, чөкән дейиләм.

— Нийә, һәким олдуғунуз үчүн?— дейә Сәфәрли күлүмсүндү.

— Йох, нийә, һәкимләрин чоху чәкир... Элә белә, үмумийәтлә чөкән дейиләм. Бир нечә дәфә тәшәб-

бүс эләмишәм.—Анчаг папирос чөкмәкдән һеч бир зөвг алмамьшам.

— Элә әслиндә мән дә бир зөвг алмырам!—Сә-фәрли чох сәмими данышырды.—Анчаг һадәнсә тәркидә билмирәм, әдәтдир, нә билим бәлкә башга бир сәбәби дә вар...

Енә сүкут башланды. Онлар йолдашчасына, лакин дигтәтлә бир-биринә бахыр, бир-бирини өйрә-нирдиләр. Айдын дүшүнүрдү ки, онун һаггында Кә-римвун Сәфәрлийә данышмасы бир гәдәр ишләри корламышдыр.

— Билирсәнми, йолдаш Зейналов,— дейә Сәфәр-ли ериндән галхыб отагда кәзинмәйә башлады,— сән мәннәм хошума кәлирсән.

Айдын утаныб бир гәдәр пәрт олду. Ачығыны десәк, Айдын белә шей көзләмирди. Йәгин ки, Сәфәрли зарафат эләйир. Илк дәфә көрдүйү, һәлә яхшы таньмадығы, ялынз онун һаггында Кәримвун дедийи сөзләри эшидән адам бирдән-бирә белә бир шейн әтираф эләйир!

— Бәли, хошума кәлирсән... Сәбәбинни дейим. Сәндә болшевикләрә хас олан хүсүсийәтләр көрү-рәм. Инад вә горхмазлығ. Чох чалышган вә ба-чарыглы адама охшайырсан.

Айдын утанчаг һалда катибә бахды вә һеч бир сөз демәди.

Сәфәрли масанын көзүндән бир «Коммунист» гәзети чыхарыб Айдына верди.

— «Коммунист»и охуорсанмы?— сорушду.

Әлбәттә, анчаг сон күнләрдә... Йол, тәшкилат ишләри...

— Ал бу гәзетин баш мәгаләсини оху.

Айдын гәзети охумаға башладығы вахт Сәфәр-ли отагда кәзинир, һәрдән бир чәпәки нәзәрләрә Айдына бахырды. Баш мәгаләдә кәнд зиялылары һаггында, онларын кәнддәки тәсәррүфат вә мөдәни

ролу наггында, электростанциялар тикилиши, клуб, мектеб вә мәдәнийәт сарайлары тикилиши, йүксәк мәһсул уҗрунда мүбаризә, дәвләт тәәһһүдләринин еринә етирилмәси ишиндә көмәйиндән бәһс эдилирди. Мәгаләдә дейлирди ки, кәнд зиялылары колхозларда бөйүк гүвәдир.

— Пох, мән бу мәгаләни охумамышдым...— Айдын галхды. Кәнд зиялыларынын нумайәндәси. Демәли о да беләләриндәндир, о да кәнддә бөйүк гүвә тәшкил эдир.

— Инди билдинми ки, нәйә көрә мәнним хошума кәлирсән, йолдаш Зейналов,— дейә Сәфәрли чидди бир төврәлә давам этди.— Сән йәгин ки, өз ролуну, өз ишини вә совхоздакы фәалийәтнини яхшы баша дүшүрсән. Бундан башга да сәннин батаглыгы гурутмаг наггындакы тәклифин хошума кәлир.— О, хәритәйә яхынлашыб Айдыны чағырды.— Бир бура кәл!

Айдын хәритәнин янында дуран адама бахырды. Она элә кәлирди ки, Сәфәрли Астаранын хәритәсинә дейил, һара исә ирәлийә, һеч кәсин көрә билмәйәчәйи бир кәләчәйә бахырды...

— Астаранын хәритәсидир. Республикамызын ән көзәл районларындан биридр. Бурада кәндлиләр әсас еттибарилә дүйү әкирдиләр. Индисә бу районда яван-яван субтропик биткиләр әкилмәйә башлайыр, кет-кәдә абадлашыр. Артыг чох ерләрдә батаглыглар гурудулумшудур. Совхозларын чоху дүйү әвәзинә чай әкмәйә башламышдыр. Хәстәликләр хейли азалмышдыр. Әлүм һаллары чох надир вахтларда олур. Кәлән ил биз бурада беш мин киловатлыг электрик станциясы тикәчәйик. Астаранын бүтүн кәндләринә энержи верәчәйик. Бу дагларда исә нәһәнк бир су һөвзәси дүзәләчәк. Бу һөвзәйә даг чайлары төкүләчәк. Яйын гураглыгында һөвзәнин сую колхозларын вә совхозларын тарлаларыны суварачаг. Зән-

кин мәһсул йыҗаҗағыг. Сайсыз-һесабысыз мейвә, лимон, портагал, фейхуа, тунг, хурма, чай аҗаҗлары чичәкләйәчәк. Дагларын дәшүндә союг булаглары олан ерләрдә сәфәлы истираһәт эвләри тикиләчәк. Дәниз кәнарында хүсуси ерләрә Асфалт чәкиләчәк. һәр ердә мәдәнийәт оҗаглары тикиләчәк. Астаранын кәләчәк хәритәси будур. Әлбәттә ки, бунларын һеч бири өз-өзүнә яранмаячаг. Бөйүк әмәк ләзымдыр. Мүбаризә ләзымдыр. Мән арзу әдәрдим ки, сәннин совхозун габагда кетсин. Районун башга мүәссисәләринә өрнәк олсун.

О сусуб достчасына бир һәрәкәтлә әлини Айдынын чийиннә гойду, онун фәрәһлә парылдаян көзләринә бахды.

Сонра Сәфәрли пәнчәрәйә яхынлашыб Астаранын сайрышан ишыгларына бахыб бир гәдәр гуру сәс илә әләвә этди:

— Әлбәттә өз күчүмүзә о гәдәр архайын олмамалыыг. Әләчә дә руһдан дүшмәк ләзым дейил. Мүбаризә йолунда һәр чүр чәтинликләрә раст кәлмәк мүмкүндүр. Сиз партиянын үзвүсүнүзүмү?

— Комсомолчуам. Партия кечмәк фикриндәйм.

— Тездир... һәлә бир ил ишлә. Бахарыг... Бу илин мүддәтиндә чалыш өзүнү көстәр. Сәннин үчүн асан олмаячагдыр. Чәтинликләрлә растлашачагсан. Бундан башга да унутма ки, Кәримовла ишләйәчәксән. О яхшы адамдыр. Анчаг хасийәти бир гәдәр түнддүр.— Сәфәрли бир папирос да яндырыб өз-өзүнә данышырмыш кими давам этди.— О, намусла ишләйир, буна һеч сөз ола билмәз. Планы һәмнишә башгаларындан габаг өдәйир... Анчаг нә исә онун хасийәтиндә бир чатмамазлыг вар. Бу чәһәт онун өзүнә дә мане олур. Мәнним районумда гырхдан артыг колхоз вар. Бурадакы адамларын һамысына бирдән-бирә бәләд олмаг чәтин олур. Ахы мәнним өзүм дә бурада һәлә тәзә адамам. Ерки

партия тәшкилатчылары да һәлә лазымы гәдәр бачарыглы дейиләр. Мәнә һәлә лазымынча көмәк эдә билмирләр.

— Һамы сизә көмәк этмәлидир,— дейә Айдын яваш сәс илә чаваб верди.

— Дүздүр. Көрдүн ки, партия зиялыларын гаршысында нечә вәзифәләр гоюр. Кәримова дигтәт етирмәк лазымдыр. Оуну хәсийәтини өйрәнмәк лазымдыр. О көмәйә мөһтачдыр. Әкәр биз көмәк элсәк о яхшы ишчидир. Бачарыглы адамдыр... О индикиндән даһа яхшы ишләйә биләр. Лакин, йолдаш Зейналов, сиз ишинизи белә гурмамалысыныз. Сән кәрәк халгын әтимадыны вә һөрмәтини гәзанасан. Халга яхынлаш. Әкәр белә элсән халг сәнин башладығын бүтүн ишләри мудафиә эләр. Лазым олдуғу вахт көстәриш верәр. Сәһвләрини дүзәлдәр. Элбәттә ки, мән дә сәни көмәксиз гоймаячағам. Лякин һеч вахт халгы унутма.

Баягы гадын ичәри кириб дәрман шүшәсини Айдына верди.

— Шофери тап,— дейә Сәфәрли әлини Айдына узатды.— Һә, мүнәфәғийәтләр арзу эдирәм.

— Саг олун, йолдаш Сәфәрли!— Айдын һәрарәтлә райком катибинин әлини сыхды вә кабинетән чыхды.

Кәримов һеч бир шейи—нә мешәдәки батаглыры, нә дә ону һәкимә көстәрән оғланы яддан чыхармамышды.

Сәһәр тездән Овчу вә онун йолдашлары Кәримовун кабинетинә йығышмышдылар. Кәримов өзү билмирди ки, ачығыны кимдән чыхсын. О горхурду ки, батаглығын гурудулмасы мәсәләси бөйүрдән чыхыб әсас планын еринә етирилмәсини ләнкитсин. О, чох фикирләшдикдән сонра ушагларын

дәсләриндән керн галмасыны бәһанә эдәрәк данламаға башлады.

Овчу она чаваб вериб онларын пис охумадыгларыны вә керидә галан ушаглара көмәк эдиб кәсирдән чыхарачагларыны демәк истәдикдә Кәримов онун үстүнә чығырыб данышмаға гоймамышды. О, Овчунун сөзләриндән истифадә эләйиб үстүнә дүшмүш вә онун да батаглыгыда итиб батдығыны демншди.

Нәһайәт Овчу билмишди ки, һәким, «Гара күзкү» һаггында билдийи бүтүн шейләрини һамысыны Кәримова демншди. Ушаглар бу хәбәрдән чох мүнәссир олмушдулар; онларын фикринчә «Гара күзкү» дунянын ән көзәл ерләриндән бири иди. Инди исә бу ер гурудулачагды.

Айдын Астарадан гайыдан кими сәһәрин ачылмасыны көзләмәйиб кечә вахты Күлпәринин янына жетди вә кәтирдийи дәрмандан ичмәсини тәклиф этди. О, хәстәйә әтрафлы сурәтдә дә баша салды ки, дәрманы ичәндән сонра нә этсин.

Сәһәр ачылан кими енә дә кәлиб хәстәйә дөйди. Бу, хәстәлик мүддәтиндәки биринчи күн иди ки, Күлпәри гыздырмасыз оянымышды. Хәстә чох севинрди. Айдынын да севинчи ерә-көйә сығмырды. Гыз о гәдәр һәйәчанлы иди ки, варлығыны бүрүйән севинч һиссини изһар әтмәк үчүн сөз тапмырды. О сәссиз-сәмирсиз тәшәккүр долу көзләри илә Айдына бахырды. Айдын сөзсүз дә Күлпәринин вәзийәтини баша дүшүрдү...

Айдын хәстәдән разы галыб эвә гайыдырды. Голда о бир дәстә ушагла үз-үзә кәлди. Овчу ушагларын арасында даянымышды. Айдын ону көрән кими оғлана яхынлашды вә шән бир һәрәкәтлә әлини она узатды.

— Салам, ай Овчу.

Лакин Айдынын эли навадан асыла галды.

Овчу кинайэ илэ она бахыб дишлэри арасындан деди:

— Салам, йолдаш өрдэк!

Ушаглар явашдан хырылдадылар.

Айдын өзүнү итирди.

— Нечэ йә'ни өрдэк? Бу нә демөкдир?

— Бу о демөкдир ки, батаглыгдан бир өрдэк учуб бура кэлиб вә һәр шейи ачыб данышыб!—дейэ оғлан һирслә чаваб верди.

Овчу кәскин бир һәрәкәтлэ ушаглара тәрәф дөнүб:

— Кедәк,—деди.

Айдын донмуш кими өз ериндә галды. Овчунун тә'нәси онун илийинә гәдәр ишләмишди. Нә этмәк оларды? Оғлан да өз нөгтейи-кәзәриндән һаглы иди... Айдын сөзүнүн үстүндә дурмамышды, онун сирри-ни ачыб һамыя данышмышды. О нә эдә биләрди. Батаглыгын гурудулмасы чох вачиб вә мүһүм бир мәсәлэ иди.

Айдын элачсыз һалда күлүмсүндү вә дөнүб яваш аддымларла сәһийә мөнтәгәсинә тәрәф кетди.

О, масанын далына кечди, башыны элләри арасына алыб фикрини чәмләшдирмәйә чалышды. О, Овчуну сеvirди. Она көрә дә һирсләнмирди. Айдын Сәфәрлинин сөзләрини ядына салыб бөйүк чәтинлик-ләрә раст кәлчәйини һисс этди. Лакин о өз йолундан дөнмәйчәк... Адамларын үрәйинә йол тапмаг лазымдыр. Батаглыгын гурудулмасынын әһәмийәтини он-лара баша салмаг лазымдыр... Әкәр онларын өзләри бу ишин өһдәсиндән кәлмәйә разы олсалар нә яхшы оларды! Дүздүр, Сәфәрли дә көмәк этмәйә сөз вермишдир. Лакин буну кәлэмәк олмазды. Иши онун өзү башламалы иди... Совхозун ишчилә-

рилә данышмаг лазымды. Һәтта Овчунун өзүнү дә көрмәк лазым иди.

Күллү, мөнтәгәнин гапысыны ачыб бирдән-бирә ичәри кирди. О чох шән вә гывраг көрүнүрдү. Айдын башыны элләри арасына алыб сыхырды. О тәәччүблэ сорушду:

— Сизә нә олуб, йолдаш һәким? Йохса хәстә-ләнмәсиниз? Айдын башыны галдырыб жөнүлжүз чаваб верди:

— Йох, бир шей олмайыб.

Күллү она яхынлашды.

— Әһ, мән дә дейирдим ки, совхоза гәһрәман кәлиб! Ә, нә олду? Мәни яныныза кәтирирсинизми? Айдын, башындакы фикирләри сиккәләйиб чы-хармаг истәйирмиш кими, гә'н бир һәрәкәтлэ аяға галхды вә гыза яхынлашды.

— Һөкмән кәтирәчәйәм.

О, Айдынын вәзийәтини көрүб деди:

— Билирсинизми, мән гәрәра алмышам ки, ах-шамлар кәлиб сизә көмәк эдәм. Нә гәдәр ки, мәни плантасиядан бурахмайыблар, ахшамлар кәлчә-йәм...

— Билирсинизми, мән о китабы гызлардан ал-дым,—дейэ Күллү отагда кәзә-кәзә данышырды.

— Охуюрам, чох мараглыдыр. Лап сәһәрә кими оху-мушам. Ахы сиз дейирсиниз ки, инсан кәрәк пра-дәли олсун.

Айдын пәнчәрәйә яхынлашыб фикирли һалда чаваб верди:

— Күллү, мәнә анчаг ахшамлар йох, сәһәрләр дә көмәк лазымдыр...

Элэ бу дәмдә Сәкинә, Кәримовун иш отагына дахил олду.

Кәримов, Сәкинәни көрүб бир гәдәр тәәччүблән-

ди; чүнки, бу гыз башыны һәмишә ашағы салыб ишләр, өз мангасы илә мәшгул олар вә идарәйә чох кеч-кеч кәләрди.

Кәримов Сәкинәйә отурмаг үчүн ер көстәриб деди:

— Гызым, күн һа яндан чыхыб ки, сән мәни яд этмисән?

Сәкинә һәйәчаныны кизләдиб күлүмсүндү. О, күллү өрпәйиния учуну каһ бармагына долайыр, каһ да ачырды...

— Йолдаш Кәримов,—дейә о, данышмаға башлады,—сиздән бир хәнишим вар.

— Буюр, гызым...

Сәкинә өз хәнишини бир дөфәлик деди:

— Күллүнү һәкимия янында ишләмәйә бурахын.

Кәримов даһа да тәәччүбләнди.

— Гызым, бунун сәнә нә дәхли вар?

Сәкинә гызарды, әввәл дили сөз тутмады, сонра енә башлады.

— Бунун мәнә һеч бир дәхли йохдур... һеч бир дәхли йохдур... Анчаг совхозумуз үчүн ләзимдыр... О һәким чавандыр, бу гәдәр адамла тәк бачармаз, она көмәк ләзимдыр, Күлгү исә тибб бачысы мектебиндә охумушдур.

— Бәс онун сәһәси?—дейә, Кәримов сорушду.

— Онун сәһәсини мәнә верин.

Кәримов өзүндән чыхды.

— Ай гыз, сән башыны итирмисән нәдир? Бу ки, бир һектардан артыг эләйир!

Сәкинә инадла деди:

— Билмирәм... Онун сәһәсини мәнә верин,—сонра енә астача:—хәниш эдирәм,—деди.

Кәримов, Сәкинәнин һәрәкәтиндән бир шей баша дүшмәди.

— Фикирләшәрәм, — деди,—бу бир һектардан артыг олур...

Сәкинә аяға галхараг күлүмсүндү:

— Сағ олун—дейиб чыхды.

Һава гаралмышды.

Фрося, байырда Сәкинәни көзләйирди. Сәкинә чыхан кими ондан сорушду:

— Һә, де көрүм дүзәлдимя?

Сәкинә—мә'лум дейил,—деди.

Фрося, Сәкинәни гучаглайыб сорушду:

— Сәкинә, ахы бу сәнин нәйинә ләзимдыр? Нийә сән чалышырсан ки, Күллү онун янына кетсин? .

Сәкинә йорғун һалда башыны булады:

— Билмирәм, Фрося...

— Күллү һеч яхшы иш тутмур.

— Нийә?

— Һеч, элә белә.

Онлар сусдулар. Чүнки Фросякилин эвләринә яхынлашмышдылар.

Фрося астача Сәкинәнин гулағына пычылдады:

— Бир дала бах!

Сәкинә башыны керн дөндәриб йола бахды.

Бир көлкә узагдан онлары изләйирди. Бу уча бойлу бир адам иди.

Сәкинә тәәччүблә сорушду:

— О, кимдир?

Фрося чийинләрини чөкиб күлүмсүндү.

— Одур... Әлиаббас... Гәрибә оғландыр... Сәһәрләр мәнимлә данышыр, ахшамлар яхынлашмаға утаныр... Элә көлкә кими далымча кәзир.

Сәкинә дәриндән көксүнү өтүрдү.

— Сәнә нә олду?

— Һеч...Кәримов дейир каң Күллүнүн сәһәси мәнә верилсә бир һектардан артыг олар. Дейир ки, бу мәним үчүн ағыр олар... Анчаг өһдәсиндәп

кәләрәм... Мән бу чәтвилийн өһдәсиндән кәләрәм.

— Әкәр сәнин саһән бир һектардан артыг олса мән дә өз саһәми кенишләндирәрәм.

Сәкинә мә'налы-мә'налы сорушду:

— Сән кимин саһәсини көтүрмәк истәйирсән?

Фрося эйни тәрзәдә күлүмсүнүб она чаваб верди:

— Мәнә һеч кәсин саһәси лазым дейилдир... Буранын торпагы чох көзәлдир. Әсл чай өкмәли торпагдыр—туршдур. Нә қәлиб Әлиаббаса! Дейәрәм мәним үчүн ени бир саһә шумлар... О ки, бизим көркәмли тракторчумуздур...

— Сән ени саһәни һарда салдыра биләрсән. Һәр янымыз мешәдир.

Фрося чийинләрини чәкди.

— Буну мән фикирләшмәмәлийәм. Бу, Кәримовун ишидир. Истәйир лап ери-көйү алт-үст әләсин, анчаг мән ени саһә салдырачағам...

Бирдән гызларын башлары үзәриндә нә исә парлады вә санки онларын арзуларыны, дүшүнчәләрини ишыгландырды. Гызлар икиси дә һәйчанлы иди. Фрося дөнүб архасына бахды.

Онлары изләйән Әлиаббас ишыглар янан кими тез дөнүб кери гайытды.

Фрося пыгылдайыб чийинләрини чәкди.

Сәһәр ачылды. Күнәшин шәфәгләри мешәйә дүшүб ону ал-әлван рәнкә боямышды. Мешә санки янырды... Һава исә чох сәрин иди. Айдын баш агроном Мәммәдовун янына кедирди. Плантасияя тәләсән адамлар тез-тез ону өтүб кечирди. Илж дәфә иди ки, Айдын онлара диггәтлә бахырды. Онун нәзәринә чарпан биринчи хүсусийәт бу адамларын кейими иди: яшлы гадынлар ағ дон вә яхуд

кофта; орта яшлы гадынлар—чәһрайы, чаван гадынлар исә гырмызы ипәк палтар кеймишдиләр.

Адамларын һамысы мешәйә тәрәф кедирди. Онларын бә'зиси аягялын иди. Айдын өз-өзүнә «Бу союгда аягялын кәзмәк олармы!» дейә дүшүндү.

О, Мәммәдовун яшадыгы эвә чатыб пәнчәрәни дөйдү. Агроном пәнчәрәдән бойланды, байыра бахыб, Айдыны көрдү вә күлүмсүндү.

— Қәлиб,—дейә гапыны ачмаға кетди. О, әлиндә чай стәканы тутмушду. Вахтын азлығындан чайы аяг үстә ичирди. Мәммәдовун отағына бахдыгда эв саһибинин субай олдуғуну асанлыгла тәйин этмәк оларды. Йорған-дөшәк тәләсик йығылмыш, масанын үстү исә чүрбәчүр шейләрә долу иди. Көрүнүр ки, бу шейләр тәк сәһәр емәйи үчүн йох, үмүмийәтлә бүтүн күн үчүн һазырланмышды. Пәнчәрәнин янында балача бир язы масасы гоюлмушду. Масанын үстү китабларла долу иди. Мәммәдов Айдынын отаға бахдығыны көрүб, утанчаг бир тәрзәдә күлүмсүнүб нәвазишлә Айдынын чийинләрини гучаглады вә эвдәки гарышыгылығы кәстәриб деди:

— Нә этмәк олар, көрүрсән дә.

— Әвләнмәк лазымдыр!—дейә Айдын шән бир сәс илә чаваб верди. Мәммәдов күлүб отурмаг үчүн она стул кәстрәди:

— Отур, билирсәнми йолдаш...

— Зейналов Айдын.

— Билирсәнми, гардаш,—Мәммәдовун чох юмшаг вә һәлим сәси варды—кәл индидән шәртләшәк бир-биримизи адымызла чағыраг. Мәнним адым Нәбидир.

— Лап яхшы.

— Билирсән, Айдын сән нечә мәнним хошума кәлирсән. Лап илк көрүшүмүздән хошума кәлирсән.

— Элэ сэн дэ мөним хошума кэлирсэн.—Айдын күлүмсүндү. Мөммөдов онунла үзбөүз эйлэшиб нэ үчүнсэ она тасалли вермөйө чалышды.

— Сэн һеч пэрт олма. Көримовун хасиййэти элэ беләдир...

— Нечәдир?

— Валлаһ, нечә дейм.. Бир аз сөрт адамдыр. Адамлар чүрбөчүр олур да... Бирдә ки, о биздән бөйүкдүр. Онун үчүн дэ күзәштә кетмәк лазым кәлир. Нийә кәрәк гангаралыг олсун. Элбәттә, бу о демәк дейилдир ки, кор-корана табе оласан... Билирсэн, мөним бир хасиййәтим вар ки, инчиклик оландә давам кәтирә билмирәм.

Һә,—дейә Айдын өз-өзүнә дүшүндү,—Сәфәрли һаглы имиш. Һәлә партия тәшкилатларынын һамысы мөһжәм дейилдир... Будур, көрүнүшүндән пис оғлана охшамыр. Амма мә'лум олур ки, Көримов буну элэ ала билнб. Онун бу юмшаглыгы либераллыгдан башга бир шей дейил. Бу хусусиййәт чох зәрәрли бир кейфиййәтә чеврилә биләр... Чох юмшаг хасиййәти вар...

— Йох, мән сәнинлә разылаша билмәрәм!—дейә Айдын гәт'и бир сәслә чаваб верди.—Мәнә элэ кәлир ки, әкәр иш, вәзиййәт тәләб эдирсә дава эләмәк лазымдыр. Мадам ки, мәсләкин тәләб эдир, гангаралыг да ола биләр.

— Нә билим, мөним вичданым дейир ки, дава этмәйин мә'насы йохдур.

Айдын пәнчорәләри ачды ки, эвә тәмиз һава долсун.

— Йох, бурада вичданым мәсәләйә дәхли йохдур. Сәнин хасиййәтин беләдир. Хасиййәтин сәни күзәштә кетмәйә мөчбур эдир. Онун үчүн дә, истәр-истәмәз вичданым әксинә кедирсэн.

Мөммөдов алныны гашыды.

— Сән инди дейирдин ки, мән хошуна кәлирәм.

— Енә дә дейирәм, хошума кәлирсән. Она галса һамынын чатышмамазлыгы вар. Мөним дә, сәнин дә, Көримовун да. Әкәр биз доғрудан да бир-биримизә һөрмәт эдириксә, кәрәк утанмадан сөһвләримизи ачыб көстәрәк. Мисал үчүн лап Көримовун өзүнә. Әкәр о бизә гулаг асмаг истәмирсә, халг она өз ерини көстөрмөлидир. Бу һеч дә дава дейил. Бу, ишин үмуми хейри үчүндүр. Бу, адамын өзүнә дә хейир эйләр.

— Яхшы сәнин фикринчә нә эләмәк лазымдыр?—дейә Мөммөдов юмшаг сәс илә сорушду.

Айдын ериндән галхды.

— Дур кедәк, йолда мән сәнә дейәрәм. Сән мәнн адамларла таныш элэ. Онлара баша сал ки, мөним көрмәк истәдийим ишларин хейри вар. Сәфәрли илә мән разылашмышам.

— Кедәк, кедәк!—Мөммөдов тәләсик плашыны чийнинә салыб, папағыны башына басды вә чәлд отагдан чыхды.

Бир аздан сонра онлар плантасияда идиләр. Адамлар чай колларынын дибини бошалдырдылар. Айдын агрономун сифәтинин нечә дәйишилдинин, чәлд вә гывраг һәрәкәтлә колларын арасыны көзәрәк торпағы йохладығыны көрдү. Агроном фәһләләрә изаһат верир, сорушур, көстәрирди. Айдын көрдү ки, халгын янында онун бөйүк һөрмәти вар. Мөммөдов элэ узаглашмышды ки, Айдын ону көздән итирди. О, чаван бир гадынын янында даянды. Гадын аяглын иди вә белә мә'лум олурду ки, союғу һисс этмир.

— Сиз нийә аягялысыныз. Аяггабыңыз йохдур, нәдир?

— Нечә йә'ни йохдур?—дейә гадын тәәччүблә сорушуб янындакы йолдашына бахды вә күлдү.—Мөним ики чүт аяггабым вар.

— Бәс нийә кеймирсиниз? Аягынызы сыхыр, я һейфиниз кәлир?

— Йох сыхмыр,—дейә гадын даһа да бәркдән күлдү.—Ахы яғышын алтында нийә онлары хараб эләйим? Бу палчыға аягтабы давам эләйәр?!

Айдын, яхында ишләйән гадыңлара бахды. Онларын чоһу аягылын иди. Бәзиләринин аяғында исе узунбоғаз резин чәкмә варды.

— Һеч олмаса чәкмә кейин.

Гадын чәлд һәрәкәтләрлә ишләйир вә башыны галдырмадан Айдына чаваб верирди.

— Чәкмә нараһатдыр, белә яхшыдыр.

«Йох белә олмаз!—дейә Айдын өз-өзүнә дүшүндү,—онларла мөһкәм данышмағ лазымдыр.. Илин белә вахты онлары аягылын ишләмәйә гоймағ олмаз!» Айдын плантасияны кәзә-кәзә кәлиб Сәкинәнин ишләдийи ерә чатды. О, Сәкинәни һәлә узагдан көрмүшдү. Сәкинә дә башгалары кими колларын дибини бошалдырды.

Айдын Сәкинәни итирәчәйиндән горхуб тәләсик онун янына кәлиб деди:

— Салам Сәкинә.

Сәкинә она тәрәф дөнүб бахды вә яваш сәс илә чаваб верди:

— Салам, йолдаш Зейналов!—Сәкинә балача мөһкәм әлини Айдына узатды.—Дейирләр ки, бизим Кәримовла сөзүңүс чәп кәлиб...

— Һә...—дейә Айдын чаваб верди. Белә бир шей олуб.

— Бәлкә комсомолчулары йығмағ лазымдыр?

— Мүтләг!

— Нечә бәйәм?—дейә Сәкинә күлүмсүндү. Йох-са тәк горхурсунуз?

Айдын чаваб вермәйиб күлүмсүндү.

— Йох горхмурам. Анчаг бир гәдәр чәтиндыр,—о, бир аз ара вердикдән сонра сөзүнә давам этди:—Яхшы дейибләр ки, «Тәк әлдән сәс чыхмаз». Комсомолчулары йығын, бу чоһ вачибди.

— Даһа нә гуллуғунуз вар?—дейә Сәкинә соршуду.

— Даһа, сағлығыңыз,—дейә Айдын чаваб верди. Лакин о саат сәһвини дүзәлдиб әләвә этди:—Ачығыны десәм, енә сөзүм вардыр... Сиз бу күн тәвәффүс заманы чамааты йығын, мән бир аз тәбәт мәсәләләриндән сөһбәт этмәк истәйирәм. Яхшы?

— Яхшы,—дейә Сәкинә разылашды. Сиз комсомолчуларла сөһбәт әдин. Ишинизи дә онларын вәситәсилә көрүн. Сиз онларә дейин, онлар да халға дейәр. Онда сизин дә ишиниз йүңкүлләшәр.

Айдын тәшәккүр долу нәзәрлә гыза бахды. Бу бахышларын тәсириндән Сәкинәнин янағлары гызарды. О өзүнү итириб тәләсик деди:

— Һә, яхшы... Иш галды.

Кәйдаки булутлар кет-кәдә сыхлашырды. Бир аздан сонра күнәш тамамилә булутларын далында гейб олду. Союғ күләк әсмәйә башлады... Сәкинәнин янағлары енә дә әввәлки кими янырды.

«Керәсэн она нә олуб?—дейә Айдын дүшүндү,—йәгин ки, союғдандыр».

— Яман союғдур.

— Һә,—дейә Сәкинә явашдан чаваб верди. Дағлара, гар дүшүб.

— Бәс сиз нийә белә назик кейинмисиниз?

— Өйрәнмишик.

— Бәс нийә белә һамыңыз гырмызы кейинирсиниз—дейә Айдын күлүмсүндү.—Гырмызы рәнк ушағларын чоһ хошуна кәлар.

— Әлә бизим гызлар ушағдыр, ушаг кими саф вә мәсүмдурлар,—дейә Сәкинә чаваб вериб нәзәр-

ләрини ашағы эндириди. Күллү онлара яхынлашды. Онуң эйниндә яхшы тикилмиш пенчәк, бойнунда исә ағ ипәк шарф варды.

— Бәс сизни сәһәниз һарададыр?— дейә Айдын ондан сорушду.

Күллү Айдынын диггәтини алаг басмыш сәһәдән айындырмаг үчүн көнүлсүз чаваб верди.

— Орада.

Башга гыз олсайды иш вахтында бош-бошуна кәздийн үчүн Сәкинә она төһмәт эдәрди. Лакин нәдәнсә о Күллүйә һеч бир шей демәди. Горхурду ки, онун төһмәти Айдына пис тәсир эдәр.

Тәнәффүс вахты фәһләләр бөйүк гоз ағачынын алтына йығылмышды. Айдын бөйүк бир руһ йүксәклийилә онлара батаглыгы гурутмаг һаггындакы фикирләрини дейирди. О, батаглыгын инсанлара вердийи зәрәри әтрафлы сурәтдә изаһ эдирди.

Фәһләләр диггәтлә гулаг асырдылар. Ялыз Лейла илә Салман нә һагда исә пычылдашыр, наразы һагда башларыны тәрпәдирдиләр.

Кәримов плантасияда көрүкән заман онлар гыз-гын сурәтдә пычылдашамаға башладылар.

Кәримов Айдынала сөзләшәндән сонра өзүнү галиб һесап эдир вә элә фикирләшәрди ки, бу наһаһат оғлана гаршы Сәфәрлидә пис мүнәсибәт оянымышдыр.

О, Айдынын адамлары йығыб онларла сөһбәт этдийини көрдүкдә өз-өзүнә дүшүндү: «Демәли: мән һалә она лазымынча тәнбиһ вермәмишәм». О, адамларын арасындан кечиб фәһләләрин тәшкил этдийи данрәйә яхынлашды.

— Нәйә чамаатын башыңы долдурурсан?— дейә о, Айдынын сөзүнү кәсди. — Яхшысы будур, кет өз

ишинлә мәшгул ол, хәстәләри мүәличә элә... Сәнә сәһийә мәнәтәгәси верибләр.— Гахыл, отур орада! Һалә индийәчән адамларын нәдән хәстәләндийини тәйин эләйә билмир, кәлиб бурада батаглыг гурутмагдан дәм вурур!— О эли илә йығылан адамлары кәстәрди:— Бунлардан һансы сәнин сөзүнә бахыб далынча кәләр? Сәнин һеч чай колундан азча да олса башын чыхыр?! Һеч билирсәнми ки, она нечә гуллуг эләмәк лазымдыр?! Көрпә ушаг я о, һеҗ тафавүтү йохдур. Саатбасаат, дагигбәдәгиҗ, гышда, яйда, язда, пайызда, һеч көрүрсәнини нә гәдәр кол вар? Минләрлә, йүз минләрлә. Адамлар сәһәләринин өһдәсиндән күчлә кәлирләр. Амма сән исә иши бурада гоюб онлары мешәйә, батаглыға чәкирсән! Сән вахтыны бурада бош-бошуна кечиртмә. Кет китабларыны оху, бәлкә Күлпәринин дәрдинә дәрман тапасан. Йохса бош бошуна һөкүмәтин пулуну емәкдән бир шей чыхмаз!

Адамлар тәрпәшдиләр. Онларын арасында пычылты башланды. Һәтта бәзиләри яващдан күлдү.

Айдын гаш-габағыны төкүб ерә бахан Мәммедова вә Сәкинәйә тәрәф дөндү. О лап өзүнү итирмишди. Тәкчә Күллү гайғысыз бир һәрәкәтлә әлини еләйиб күлүмсүндү. Йәни «эйби йохдур, фикир вермә!».

Мәсәләни белә гоймаг олмазды. Адамлар доғрудан да дүшүнә биләрдиәр ки, онун әлиндән һеч бир иш кәлмир, элә бош-бошуна халгы ишиндән гоюр. Һәтта Күлпәрини дә мүәличә эләйә билмәйиб.

О, боғуг бир сәс илә данышмаға башлады:

— Күлпәринин хәстәлиийини тапмышам. Мүәличәйә дә башланыб; инди о өзүнү яхшы һисс эдир. — Дүз дейир,— дейә Күлгәнчә ериндән гышырды.

Айдын миннәтдарлыгла она бахды.

— Тапмысан?—дейә Кәримов һейрәтлә сорушду, —Ким тапыб? Сән йохса Сәфәрли?—О, отуранлара көз кәздирди.—Әмир дайы, сән өзүн де, сән ки ордайдың. Кулпәринин хәстәлийини Сәфәрли демәдим?

Әмир дайы чубуғуна бир гуллаб вуруб чаваб вермади. Кәримов енә дә Айдына тәрәф дөндү.

— Әкәр сәнә галсайды йәгин ки, өмрүн бою ахтарачагдын. һеч инчимә. Бу әһвалатдан сонра мән сәнә инанмырам... Белә ишләр дура-дура батаглығы гурутмаг истәйирсән! Мән сәнә нә дедим? Демәдим ки, бу һөкумәт ишидир?! Лазым олса плана салар, гурудар. Әлбәттә бу яхшы ишдир. Анчаг буну сән көрә билмәэсэн! Мәним адамларым да буна баш гошмаз.

Адамлар дағылышандан сонра Сәкинә Айдына яхылашыб гайғыкешликлә деди.

— Колсомолчулары йығытмы?

— Йығ, Сәкинә, һөкмән йығ!..

— һеч яхшы иш олмады,—дейә Мәммәдов совхоздан гайыдаркән Кәримова деди.

Кәримов тәәччүбүндән даянды. О, һейрәтлә Мәммәдова бахды.

— һә, йохса сән дә онун тәрәфиндәсэн, йолдаш партком?

Мәммәдов көзләнмәйән бир чиддяликлә директора бахды.

— Мәсәлә мәним онун тәрәфиндә олуб олмадырымда дейил... Мәним дедийим одур ки, кәнч бир мүтәхәссислә белә рафтар эләмәк олмаз. Чох кобуда данышырсан... Белә олса лап онун гол-ганады сынар!

— О, онсуз да лүмәкдир. Ағлым кәсмир ки, уца билсин.

— Әлбәттә ки, сән олан-галаныны да гырыб дағыдырсан. Адам белә әзәзил олмаз. Белә иш һеч шейә ярамаз!

— Белә де!—дейә Кәримов өзүндән чыхды. Көрүнүр ки, о, пис һәким олса да яхшы тәшвиғатчыдыр. Бир ишә бах сән аллаһ, партком! Баш агроном, мәнимлә бирликдә плана чавабдеһ олан адам, ушагла ағыз-ағыза вериб!

Мәммәдов аяг сахлайыб гәт'н бир ифада илә чаваб верди.

— Мәним дедийим одур ки, адам көрәк гайғыкеш вә һөрмәт сахлаян олсун.

— Йохса мәни тәә таныйырсан? Биринчи дөфәдир көрүрсән? Нечә вахтдыр ки, бир ердә ишләйирик, һәлә мәним хасийәтинмә бәләд олмамысан. Мән беләйәм... Өзүмү дәйишдирмәйәчәйәм ки!

— Дәйишдирмәк лазым кәләчөк, йолдаш Кәримов. Сиз өз хасийәтинизи дәйишдирмәлисиниз. Даһа доғрусу, тәк хасийәтинизи йох, башта чәһәтләринизи дә...

— Даһа нәйи?—дейә Кәримов өзүнү итирмиш һалда сорушду.

— Фижирләшмәлийик... Мән фикирләшәрәм... Сән дә фикирләш, бәлкә өзүн дә баша дүшдүн. Мәним дә сәһләрәмини кәстар. Дүзәлдәк. Мән дә хасийәтми дәйишдирмәлийәм. һәләлик сағлыгла галың? —Мәммәдов әлини Кәримова узатды.

Кәримов парткомун әлини бурахмадан сорушду: —Бәлкә кедәсэн бизә, чөрәк ейәк? Эвдә әтрафлы данышаг. һә?

— Йох,—дейә Мәммәдов йорғун һалда чаваб верди.—Нәдәнсә башым ағрыйыр,—кедиб ятачағам.

Мәммәдов эвә кедиб чарлайыа узанды. Оуну кичкалларында ган вурур, башы ағрыйырды. О, бу күн көһнә хасийәтиндән әл чәкмәк үчүн бөйүк бир дахила гүввә сәрф эләмәли олмушду.

Инди о мә'нәви бир раһатлыг һисс эдирди; чүн-ки дүзкүн һәрәкәт этмишди.

«Яхшы инди мән нә эләмәлийәм?—дейә Айдын дүшүнүрдү.—Чамаат габағында биабыр олдум. Сәфәрли дейрди ки, һәр шейи халг һәлл эләмәлидир. Мән яһнәз онларла бирликдә күчлү ола биләрдим... Бу нә биабырчылыгыды мәним башыма кәлди! Тә-зәдән Сәфәрлинин яһнына кетмәйчәйәм ки! Кедиб кимдән шикайәт эдәчәйәм ки? Кәримовдан я өз бачарыгсызлыгымыдан? Мәммәдов да мәнә көмәк эләмади. Ғырагда дуруб сәсини чыхармырды. Бир-дә ки, о нейләйә биләрди?! Бирчә о галыб, бир дә комсомолчулар; чаванлар мәни тез баша дүшә биләр. һәр нә олур олсун кәрәк башлаям... Она гәдәр Сәфәрли көмәйә кәләр. Йох, йолдаш Кәримов, мән асанлыгга тәслим олмаячәйм!» О, ахшама гәдәр ериндә узаныб белә фикирләширди. Оуну еканә үмиди комсомолчуларын көмәйинә иди.

Бу вахт Сәмәдин арвады һөвләнак мәнтәгәйә кириб, гәһәрләнмиш һалда ғышгырды.

— Ай доктор, гурбанын олум, тез ол, Сәмәд өлүр!

Айдын бир аһлыға өзүнү элә итирди ки, ериндә донуб галды. Лакин арвад оуну үстүнә атылыб бәрк сикәләди вә боғуз сәс илә ялварды:

— Гадан алым, тез ол! Нә дурмусан, Сәмәд өлүр!

Элә бил Айдын айылды, лазым олан шейләри чантасына йығыб байыра гачды.

Сәмәджилин эвләринин габағы адамла долу иди. Айдын онлары күч илә аралайыб пилләкәнләрә чатды. Күллүнү көрүб тез оуну әлиндән япылды. — Кедәк.

Отағын ичәриси дә адамла долу иди.

Мүнәввәр хала һушсуз Сәмәдин дишләрини аралайыб гайырдығы дәрманы оуну ағзына төк-мәйә чалышырды.

Айдын чәлд хәстәйә яхынлашыб нәбзини өлиңә алды. Мүнәввәр хала Айдыны көрчәк ғышгырыб ону кәнар өтди.

— Чәкилин! Өз баламдыр, оунула өзүм бачара-рам!

Ким исә адамларын ичәрисиндән ғышгырды:

— Тез Ләнкәрана машын көндәрин, баш һәкми кәтирсинләр!

Өзләрини итирмиш адамлар ғырыг-ғырыг нә исә чыгырыр, Лейла чашмыш һалда о ян-бу яна гачырды.

— Машын кетди!—дейә, енә кимсә байырдаң ғышгырды.

— Ай Мүнәввәр хала, сән аллаһ, чәкил бир ғыраға!

Мүнәввәр хала сәсә дөндү.

— Бала мәнимдир!

Айдын бу гәдәр адамын ичәрисиндә итмишди. Бирдән о, отағын ортасына атылыб элә мөһкәм сәс илә әвр верди ки, там сакитлик чөкдү.

— Чәкин бу ғарыны ғыраға!—дейә о бир даһа тәкрат эдикдә Лейла вә индичә өзүнү бура етирмиш Кәримов күч илә Мүнәввәр халаны Сәмәддән айырдылар.

Айдынның гашлары чатылмыш, чод ғыврым сачлары дағылмышды. Узун сүрмәйән муайинәдән сонра, о хәстәйә яхынлашыб ғыса бир сөз деди:

— Комо!

Бу дәһшәтлi сөзүн мәнәсны совхоз ишчиләри яхшы билирди. Бу, гыздырма хәстәлийнин ән горхунчу иди. Кечән ил бу хәстәликдән бир ушаг өлмүшдү. Әкәр ики күнә хәстә өзүнә кәлмәсә, демәк һәр шей битди.

Адамларын арасында бир уғулту кечди. Сонра енә кәркин сакитлик отағы бүрүдү. Неч кәс нәфәсини чәкмирди.

Сәмәд нуһсуз иди. О неч бир шей әшитмир, неч бир шей һисс этмир, гыздырма ичәрисиндә янырды.

Айдын, Күллүйә гыса әмрләр вермәйә башлады: — Веная ийнә вурачағы!

Күллү, тез ийнәни һазырлайыб вериләчәк әмри көзләди. Айдын голларыны чырмайыб хәстәни нәбзини тутмушдү.

Бир ампул 50 фаизлик хинин, он куб глүкоза илә. Йох, буну мән өзүм эдәрәм. Сән хәстәни венасыны шиширт.

Нәһайәт хәстәни венасы ашкара чыхды.

Айдыны тәр басмышды.

О, ийнәни мензуркасында әввәл бир гәдәр ган көрдү. Демәк ийнә веная кирмишди. Сонра һәмнин ган енидән дамара кетди. Айдын енә Күллүйә сары дөнүб гыса әмр верди.

— Инди эзәләрасы ийнә вурачағы! Ики ампул хинин!

Күчәдәки адамлар бөйүк интизар ичиндә идиләр. Сәмәд онларын ән көркәмли ишчиләриндән иди; һамы ону сефир, онун үчүн һәйәчан кечирирди. Бу чаван һәким ону гуртара биләчәкдими? Көрәсән Ләнкәрәндән кәлән һәким тезми бура чатачаг?

Ики саат адамларын башындан олмазын фикирләр кәлиб кечди, ики саат онларын үрәкләри эзабла чырпынды. Лакин сонра... Бирдән һамынын көзү гапы тикилди.

Сәмәдин арвады байыра чыхды. О, һәм күлүр, һәм ағлайырды... О, анчаг буну дейә билди:

— Сәмәд өзүнә кәлди!..

Сабаһы күн тарлада дүнәнки әһвалатдан данышырдылар.

Һәкимин фәалийәтини көрәнләр көрдүкләрини бөйүк бир разылыгла йолдашларына данышырдылар.

Амма Айдынын нәләр чәкдийини неч кәс билмирди. О, әмәлийәтин нәтичәсиндән чох горхурду. Горхурду ки, муәличәнин нәтичәси пис олсун вә буна көрә дә һәр шей яхшылыгла гуртардыгда оғлан әсәбиликдән вә һәйәчәндән тагәтдән тамамилә дүшмүшдү. Хәстәни ятағы янында оларкән о, бөйүк даһили кәркинлийин баһасына өзүнү әлә алыб горхдугуну бүрүзә вермәмишди.

Эвә гайыдандан сонра о, тагәтсиз һалда чарпайынын үстүнә йыхылыб ағыр юхуя кетмишди..

Совхозун фәһләләри бу һагда бир шей билмир, яһнәз өз көрдүкләрини данышырдылар.

Белә һалларда адамлар кәнч һәкимлә әлагәдар олан мәсәләләрин һамысыны яда салмаға башладылар. Әлбәттә ки, ағач алтында Кәримовла олан сөһбәт дә яда дүшдү. Ишчиләрин бә'зиләри директорун сон дәрәчә кобуд олдуғу һагда данышмаға башлады... Онларын бу барәдәки тәәччүбләри күчлү бир ә'тираза чеврилди... Дейнлән сөзләрә екун вурурмуш кими гоча бригадир Әмир дайы дилләнди:

— Кәрәк биз һәкими муәфизә эдәк, көрүнүр яхшы оғландыр.

Кәримов исә совхозу кәзир вә гаршысына чыхан адамлара дейирди:

— Һә, инди нә дейирсиниә? Көрдүнүз ки, иш-ләмәйә нечә башлады? Бизим чаван һәкими дейирәм. Көрүрсүнүз нечә ишләйир. Лап өлүнү дирилди... Инди көрдүнүз ки, адамын һәддини вахтында билдирмәк нечә шейди? Адамы кәрәк дүз йола чәкәсән! Дедим ки, кет ишлә, өз ишинлә мәшғул ол! Инди дә буюрун, нәтичәсини көрүн! Мәммәдов да бу яндан башлайыб ки, нә билим, ганад белә кетди, ганад белә кәлди. Ганад адамын нәйинә лазым! Ахы адам булутларда нәйә кәсин, һазыр кәзәл ерә нә кәлиб? Ерин кәйдән нәйи писдир? Бир бахын көрүн нәләр гайырмышыг. Адам валәһ олур, яшамаг, ишләмәк лазымдыр!..

Адамлар онун сөзләринә динмәзчә гулаг асыр вә һеч бир сөз демәдән чыхыб кедирдиләр. Өз-өз-лүйүндә онлар белә дүшүнүрдүләр: «Нә гәрибә адамдыр? Һәр шейи өз аягына языр!».

Комсомол ичласы чох чанлы кечди. Сәкинә өв-вәлчә бүрө үзвләрини йыгыб Айдынын фикирләри илә таныш этди, ондан сонра да үмуми ичлас чагырды. Айдын мә'рузә этди. О, әввәлчә комсомолчулар ерли хәстәликләр вә онларла мүбаризә үсулларыннан данышды. О бүтүн комсомолчулары кәмәйә чагырды... О дейирди ки, фәһләләрин сағламлығы әсас әтибарилә онларын өзүндән асылдыр. Әввәла аягылын кәзмәк олмаз, Айдын ичласнын бәдәнинә дәридән кечән горхунч анкилостомалардан данышды. Күлпәринин әһвалатыны онлар аһғыл этди... О, баша салды ки, ишчиләрин һамысынын резин чәкмә кеймәси зәруридир. Соһхоз универмагында бу чәкмәләрдән кефин истәйән гәдәр вар.

Бундан сонра Айдын әсас мәсәлә—батаглығын гурудулмасы мәсәләсинә кечди. Гапы ағзында әйләшән бир дәстә мәктәбли һәкимин бу сөзләрини

әшитдждә марагла ерләриндән бойландылар. Овчу да онларын арасында иди. Айдын һыса сөзләрлә өз планыны данышды. Машынларын кечмәси үчүн мешәдә йол ачмаг лазымдыр, кәлмәчәләрин гурудулмасыны комсомолчуларын гүввәси илә тәшкил этмәк лазымдыр.

«Кәлмәчәләрин һамысы,—дейә Овчу дүшүндү,—демәли «Гара күзкүнү» дә... о, додагларыны дишләди.

Мә'рузәдән сонра комсомолчулар чыхыш этмәйә башладылар. Кәнч фәһләләр өзләринин ишә һазыр олдугларыны билдириб сөз вердиләр ки, о бириләрини дә разы салсынлар.

Комсомолчу электротехник яхындакы электрик хәттилә мешәйә ишыг чәкмәйә сөз верди; чүнки ишин чоһу кечә вахты кәруләчәкди. Инди һава чох тез гаралырды. Нәһайәт Сәкинә мәктәблиләрә дә сөз верди. Овчу ирәли чыхды. О, әсәби һалда папагыны әлләри илә эзә-эзә рәясәт һей'әтиндә әйләмиш Айдына мүрачиәт этди:

— Мән сәнә тәшәккүр этмәлийәм, атамы өлүмдән гуртардын. Анчаг «Гара күзкүнү» гурутмаға кетмијәчәйик. Биз һамымыз ону севирик... Кетмәйәчәйик! О ки галды батаглыг, ону гурутмаға һазырыг...

— Әкәр ичлас «Гара күзкүнү» гурутмағы гәрара алса онда нә дейәрсиз?—дейә Сәкинә сорушду.

— Онда...—дейә Овчу садәчә чаваб верди,—о гәдәр сәбәб тапарыг ки!

Сәкинә енә инадла сорушду.

— Мисал үчүн?

Овчу папагыны эзә-эзә чаваб верди:

— Мисал үчүн... Имтаһанлар яхынлашыр... Зәиф шакирдләр вар... Одур, дүнән Қәримов бизи йыгыб данлайырды. Лап яхшы да әләйирди. Дейирди ки,

«дәрс охумаг әвәзинә батаглыгда вейлләнисиниз». Дейрди ки, сизин үчүн мәктәб тикмишик, китабхана ачмышыг, кедин охуюн! Көрөк далда галанлара көмәк әдәк. Бу да сизин үчүн сәбәбдир.

«Оһо, нә яман дипломатдыр»—дейә Айдын дүшүнүб оғлана суал верди:

—Яхшы, әкәр десәк ки, «Гара күзкү» галсын, ону гурутмаыг, бәс онда нечә?

Овчу шүбһә илә Айдына бахды.

—Онда.. Онда кедәрик.

—Бәс далда галанлара ким көмәк әдәр?

—Ахы дейирсән ки, имтаһанлар яхынлашыр?—дейә ерләрдән истәһза илә сорушдулар.

Овчу өзүнү итирмәди. О, әһвалыны дәйишдирмәдән енә дә папағыны эзә-эзә гашгабагла чаваб верди:

—Тәки разылыг олсун, һәр шейә вахт тапмаг олар. Сонра да тәмкинлә әләвә этди:—болшевикләрин фәһи әдә билмәдикләри бир гала йохдур.

Фрося ону гызышдырмага башлады:

—Нә яман мәфкурәли адамсан!.. мәфкурәли адамсан!..

—Айдындыр,—дейә Сәкинә мубаһисәни кәсди. Әкәр биз «Гара күзкүнү» гурутмаг гәрарына кәлсәк?

—Онда биз ишә чыхмаячагы!—дейә Овчу гәт'и бир сәс илә чаваб вериб еринә гайытды.

Овчунун әтиразына бахмаяраг ичлас екдилликлә кәлмәчә вә батаглыглары гурутмагы гәрара алды.

Айдын вә Мәммәдов совхоз ишчиләри арасында гызғын тәшвиғат ишинә башладылар. Онлар тарлалары, әвләри кәзир, табәбәт вә батаглыглары гурутмаг һаггында сәһбәт эдирдиләр.

Сәмәд һәлә дә ятырды. Хәстә олдуғуна бахмаяраг фикри тарлаларын янында иди... Айдынла Мәммәдов онун янына кәлмишди. Сәмәд тарла-

лардакы артыг сую кәнар этмәк үчүн архлар чәкилмәси һагда данышырды. Сәмәд ишини яхшы билән бир мүнәдис кими өз мулаһизәләрини элә эдир вә нәдән башламаг лазым кәлдийини ерлериндә баша салырды.. Нәдәнсә о, Айдына бахмагдан чәкинир, өзүнү Мәммәдова тутуб данышырды.

Овчу исә онларын башына фырланыб тез-тез орталыга сөз атырды. Ләкин бу да ишә көмәк әләмирди. Ахырда Сәмәд һирсләниб Овчунун үстүнә гышгырды ки, сәжит отурсун. Нәһайәт о, өзүнү топлайыб сөзә башлады:

—Сиз әлә билирсиниз ки, мән авам адамам?!—О, наразы һалда Айдынын өзүнә бахды. Әслиндә сәһбәтин һәгиги мәнәсы, бу сөзләрдә дейилди. Сәмәд өзүнү тагсыркар һисс эдирди. Бу башлангыч бир нөв өзүнүтәнгиди. Ләкин бу дәфә Сәмәд өзүнүтәнгиди өзүнү тәрифдән башлады:

—Мән табәбәтин нә олдуғуну чох яхшы билирәм. Анчаг сиз нә дейирсинизсә дейин, мән енә дә дейирәм: мән гыздырмадан горхмурам.

Айдын диггәтлә Сәмәдин сифәтинә бахыр, онун сөзүнү кәсмирди. Биринчи дәфә Сәмәдкилә кәлән Айдынла индики Айдынын арасында чох бөйүк фәрг варды. О, тәмкинлә сусурду. Сәмәд давам эдирди.

—Мән енә дә гыздыра биләрәм... Анчаг бу мәнни горхутмур.

Айдын сусурду. О, Сәмәдә чаваб вериб онула мубаһисәйә башласайды, бәлкә онлар енә дә сөзләшәрдиләр. Айдынын сусмагы Сәмәдин сәһбәтинн башга бир һала салды.

—Дүздүр, әлм, мөдәнийәт... Белә-белә шейләр, гыздырмая хәстәлик дейир... Әлбәттә сиз биздән чох билирсиз.—Сонра о тез әләвә этди.—Бу барәдә!.. Биздә ки, сизә гулаг асмалыыг. Сиз һакимсиниз... Сизин борчунуздуз бизи сағадасыз... Бизин

да борчумузду р һөкүмәтимизә боллу чай верәк. Мән дә ки, борчуму еринә етирмәкдән өтрү өлүмә кедән адамларданам.—О енә эләвә этди.—Йолдаш Сталинин йолунда!

Айдын астача онун сөзүнү кәсди:

—Йолдаш Сталин бизи өлмәйә йох, яшамаға чағырыр. Сталин йолунда яшамаг, яшатмаг лазымдыр!

Сәмәд чаваб вермәйә сөз тапмады; чүнки бу сөзләрдә әтираз әдиләси бир шей йох иди.

Айдын давам этди:

—Дейин көрүм, габаглар яхшы ишләйрдиниз, йохса инди?

Сәмәдә элә кәлирди ки, Айдын онун сәһвини үзүнә вурачаг, бойнуна миннәт гоячаг. Сәмәдин мәнлийн белә шейләри һеч чүрә гәбул эдә билмирди. Одур ки, Айдынын сон суалы онун вәзийәтини йүнкүлләшдирди.

—Инди,—дейә Сәмәд чаваб верди. Элә бил бу чаваб бөйүк бир йүкү онун үстүндән кәтүрдү.—Чох сағ ол, йолдаш доктор!... Йолдаш Сталин бизә дейиб ки, биз бу ерләри өлкәмизин икинчи субтропиқ базасына чевирәк. Биз дә чевирәчәйик!.. Һәлә габагда иш чохдур. Бизим торпаг туршдур. Бу биткиләри яхшы битирир. Һәлә чай плантасияларымыз кичикдир. Онлары кенишләндирмәк лазымдыр. Көрәк бу саһәдә Сәкинәнин тәчрүбәси нә көстәрәр?.. Онун саһәси чох бөйүкдур. Бир һектардан да чохдур

—Сиз билән, Сәкинә о бойда саһәнин өһдәсиндән кәлә биләр?

Сәмәд вугарла әлини масая вурду.

—Кәләри.. О да бизләрдәндир... Бачымын янында көрүб, кәтүрүб... Бизим совхозун тәрбийәсини алыб.—Сәмәд бир аздан сонра сәсини алчалдыб Ай-

дындан сорушду:—Йолдаш доктор, дейин көрүм, мән доғрудандамы өлүмчүл һалда идим?

Айдын күлүмсүндү.

—Һәр һалда, мән сизә бир дә белә хәстәләнмәйи мәсләһәт көрмүрәм.

Сәмәд һеч бир сөз демәдән Айдынын әлини сыхды.

Айдын башыны ашағы салыб астача деди:

—Һәр кәс өз борчуну еринә етирир... Һамы бир мөгсәд уғрунда чалышыр...

✱

Күнләр кечирди. Плантасияда ишин бәшгә мәрһәләси башланмышды. Фәһләләр чай колларынын будагларыны кәсирдиләр.

Мәммәдов вә Айдын плантасиялары кәзиб фәһләләрлә сәһбәт әдирдиләр. Онлар Күлгәнчәнин дә саһәсинә кәдиләр. О, будаглары кәсиб саһәдәки артыг сую кәнар әтмәк үчүн арх газыйырды. Онун әһвалы пис иди.

—Биз бу батаглыглары нә үчүн гурудуруг?—дейә о сорушду вә өзү дә чаваб верди: Ерләримиз сағламлашдырмаг үчүн, һә? Биз чалышырыг ки, зәһмәтимиз асанлашсын, саһәләримиз кенишләйсин... Дүз дейирәм, я йох? Биз әлдә әтдийимизлә кифәятләнә билмәрик... Кәримова дейирәм ки, «Кәл колларын тохумларыны йығаг. Онлар артыг иглимә уйғулашмышлар, тохумлар чүчәрә биләр... Сиз бир фикирләшин, көрүн дөвләтә нә гәдәр хейир верә биләрик!..» Дейир ки, «Мән интизамы севән адамам... Мәнә тохум йығамаг үчүн көстәриш вермәйибләр. Бош ерә вахтынызы алар». Нә билим «габагда чох ишимиз вар...» Тәклифи рәдд эләди. Бир бахын көрүн нә гәдәр тохум вар. Бу тохумлар-

дан он минләрлә кол егишдирмәк олар. Йолдаш Мәмәдов, дүз демирәм?

Мәмәдов бөйүк бир сәимийәтлә арвадын аlines сыхды.

— Сән лап әмәлли-башлы агроном олмусан! Әкәр белә кетсә мәним үчүн бурада бир иш галмаз...

— Мәни тәрифләмә,—дейә Күлгөнчә гашгабағыны төкүб онун сөзүнү кәсди,—яхшысы будур дейин көрүм, тохумлары йығаг я йох?

— Һәкмән йығамаг лазымдыр!—дейә Мәмәдов чаваб верди.

Күлгөнчәнин әйни ачылды.

— Онда батаглыгылары гурутмаг лазымдыр,—дейә о һәвәслә билдирди,—мән өзүм кедиб гызларла данышарам.

Мәмәдов Сәкинәнин сәһәсинә тәрәф кетди. Айдын бир аз ләнкиди. Күлгөнчә һәмишә ондан гачырды. Өзүнү итирәрәк Айдынын габағында да янымышды. Гачмаг мүмкүн дейилди.

— Һә, мәсәлә беләдир, Күлгөнчә,—дейә Айдын данышмаға башлады.—Әринин мәсәләсини айдынлашдырдыг.

Дахилдән Күлгөнчәни яндыран суал аз гала онун додагларындан гопачагды. Лакин арвад өзүнү әлә алыб додағыны дишләди. Ялныз янагларынын гызартысы вә һәйчәнла галхыб әнән синәси онун кечирдийи тәлашы бүрүзә верди.

— Тагсыр ондадыр, сиз тамамилә сагламсыныз,—дейә Айдын билдирди.

Күлгөнчә һеч бир сөз демәйиб башы илә разылыг этди. Айдын ондан узаглашды. Күлгөнчә донмуш нәзәрлә онун архасынча бахырды. О бирдән-бирә һисс этди ки, бу вахта гәдәр онун һәятыны мәнасыз, ярымчыг вә бош көстәрән ағыр һисс яваш яваш ондан узаглашыр. О өзүндә әлә бир гүввә

һисс этди ки, дағы даг үстүнә гоя биләр, әтрафдакы тәбнәти дәйишдириб ораны чәннәтә чевирә биләрди. О, әринин габыда биләчәйинәмә севинирди? Йох, мәсәлә бунда дейилди. Мәсәлә бундан даһа бөйүк вә мүрәккәб иди. Күлгөнчәнин тапданмыш гадынлыг гуруру енидән баш галдырмышды.

Инди әри онун көзүндә чох кичик вә мәнасыз көрундү. Бу, әринин тагсыркар олдуғундан ирәли кәлмирди. Башга ердән дә ушаг кәтириб сахламаг оларды. Мәсәлә о кишинин вичдансызлыгында, айләни дағытмасында иди.

Айдын Сәкинәнин сәһәсинә яхынлашдыгда онун Мәмәдовла нә барәдә исә гызғын сәһбәт этдийини көрдү.

— Йолдаш Мәмәдов, мән бир чай устасынын агронома, бир комсомолчунун коммунистә билдирдийи кими гәт'и сурәтдә өз фикрини дейирәм. Бу Кәримов о гәдәр план, план дейир ки, лап башыны итириб. Өз бурнундан о тәрәфи көрмүр. Дейир ки, «бечәрдийиниз сәһәләр кифәйәтдир!» Амма мән дейирәм ки, йох, кифәйәт дейил! Мисал үчүн мәним сәһәм, тәк мәнимкә йох, әлә Фросянын да сәһәси бәс эләмир. О, икминизә дә ени сәһә вермәйи рәдд этди. Әкәр сиз көмәк этмәсәниз мән өзүм онун янына кедәчәйәм. Яйда Күрчүстана кетмишдим. Баханда адамын һәвәси кәлир. Сәһәләрин учу-бучағы йохдур!..

— Сән өзүнү онларә тай эләмә,—дейә Мәмәдов союганлылыгга чаваб верди,—онларын шәранги тамамилә башгадыр. Яй вахты яғыш олур, биздә исә гураглыгдыр. Биздә суварма ишн яхшы дейил. Бөйүк сәһәләри нә илә суварачагсан? Ведрә илә? Гуюдан су дашыячагсан?

— Дашыячагам,—дейә Сәкинә инадла чаваб верди.—Бир көрәдийин онлар нечә яшайыр. Чай устала-

рынын намысынын «Победа» машыны вар. Дүздүр онлар бу яхынларда чай жолларынын йүз иллийнин кечирэчкелер, бизимжилерин исэ чэми он беш-он алты яшы вар... Онлар сөз вердилер ки, бизэ гонаг кэлсинлэр. Кэлиб мэслэһэт верэчкелер. Тэчрүбэлэриндэн данышачаглар.

Сэкинэ гызгынлыгла данышырды. О, бөйүк бир эһтирасла саһэлэрин кенишлэндирилмэсини тэлэб эдирдя. Дейир ки, Кэримов кими ялныз бир илин планы илэ кифайэтлэнмэк олмас.

— Яхшы...—дейэ Мэммэдов фикирли һалда чаваб верди,—мэн бу күн йолдаш Сэфэрлинин яныда кедэчэйэм. Бу барэдэ онула данышарам.

Сэкинэ дөнэркэн Айдынын да бурада олдуруну көрүб яваш сэслэ эләвэ этди:

— Батаглыгын гурудулмасы һагда демэк олар ки, чамаатын разылыгы вар. Онлар ишэ башламага һазырдырлар. Тэкчэ мэктэблилэр хаһиш эдирлэр ки, «Гара күзкү» галсын. Мэн бэ'зи шейлэр фикрлэшмишэм... Бэлкэ Овчуя тэ'сир эләди. Сабаһ һэтичэсини билэрки.

Сэкинэ һийлэкэрликлэ күлүмсэди.

Сабаһы күнү совхозун дарвазасына он беш-он алты яшларында бир дэстэ ушаг янашды. Онлар йүзэ гэдэр оларды. Бунлар совхоздан дейилдилэр.

Онлары көрэн совхоз ушаглары, чэдд Овчуну тапыб кэлэн гонаглар һаггында она хэбэр вердилэр.

Овчу ушагларла бирликдэ гонагларын гаршысына чыхды.

Ики дэстэ күчэнин ортасында үзлэшди.

Овчу йолдашларыны сахлайыб ирэли кэлди.

О бири дэстэдэн дэ он алты яшларында уча бойлу бир оғлан ирэли чыхыб салам верди. Овчу она эл вериб деди:

— Хош кэлмисиниз, энэ нэ вар, ай Адил, мэк-тэбимизэ гонаг кэлмисиниз нэди?

Адил бир Овчуя, бир дэ ушаглара бахды.

— Йох, биз башга мөсэлэ үчүн кэлмишик.

— Билмэк олмас о нэ мөсэлэди?

Адил бир гэдэр ловгалыгла:

— Нийэ билмэк олмас? Йолдаш Сэфэрли бизэ деди ки, бурада сизин мөшэлэрдэ батаглыг вар. Сиз дэ ону гурутмаг истэйирсиниз. Биз кэлмишик ону гурудаг.

Овчу һирслэнди, гашларыны чатды.

— Бунун сизэ нэ дэхли вар, сиз ки, бизимлә ярышырсыныз?

Адил күлүмсүндү.

— Нэ олсун ки, бир-бири илэ ярышанда көмэк эләмэк олмас?

Овчу вэ йолдашлары өзлэрини чоһ пис вэзэй-йэтдэ һисс этдилэр. Адилдин дедиклэри ушаглары яман пэрт эләмишди.

Овчу додагларыны чейнэйиб Адилэ:

— Бир аз бурада даян,—деди. О, Адиле сахлады вэ йолдашларына яхынлашыб нэ барэдэ исэ онларла пычылдашды, сонра энэ Адилэ сары бахды.—Бура бах, Адил, биздэ доғрудан да белэ батаглыг вар, анчаг даһа ону сиз нийэ гурудурсунуз, бизим элимиз, голумуз йохдур?.. О батаглыгы биз өзүмүз гурудачагыг.

Адил, Овчуну даһа да гызышдырды.

— Йох, элэ шей йохдур. Бизи көндэриблэр, биз дэ гурудачагыг.

Овчу сэрт бир төврлэ чаваб верди:

— Дейирэм өзүмүз гурудачагыг!

— Йох, биз!

— Биз!

Овчу чох инад кестәрди.
Иши белә көрән Адил деди:

— Анд ичин!

— Анд ичирәм!—дейә Овчу чаваб верди.

— Нәйә анд ичирсән?

Овчу чавабы бир гәдәр кечикдирди... Лакин сонра о, алини үрәйинин үстүндә олан сол чибинә сохуб астача деди:

— Анд ичирәм, комсомол билетинә анд ичирәм!

Адил бир даһа Овчуя йохлайгычы нәзәр салыб:

— Чох яхшы,—деди.

Гонаглар худаһафизләшиб кетдиләр.

Овчу гәмли-гәмли ушаглардан айрылыб узаг-лашды. Һәр шей битмишди. Овчу комсомол билетинә анд ичмишди.

Сәфәрлинин көндәрдийи мүнәндис-мелиораторлар һәмнин күн совхоза кәлдиләр. Онлар Мәммәдов вә Айдынла бирликдә батаглыг олан ерә кедиб мүйиннә этдиләр вә о ерләрдән балача, лакин чох ити ахан бир дағ чайы тапдылар. Чайын һәр яки тәрафиндә сых от битдийи үчүн ону кәнардан көрмәк чәтин иди. Чай кәлиб «Гара-күзкү»йә төкүлүрдү.

Белә мә'лум олду ки, «Гара-күзкү»нүн сую ахардыр. Ону гурутмамаг да оларды.

Мүнәндисләр Сәфәрлинин янына гайытдылар. Сабаһысы күнү совхоза район ичрайийә комитәси тәрафиндән сәфәрбәрлийә алынмыш фәһлеләр кәлдиләр. Онлар батаглыга йол чәкмәйә башладылар.

Йола манечилик эдән илк ағачы Айдын өзү кәсиб йыхды. Ишләмәйә адәт этмәдийиндән онун әли тәрләйнб габарлашмышды. Буна бахмаяраг бү-

түн гүввәсини топлайыб гараагачы ерә йыха билди.

Ушаглаар «Гара-күзкү»нүн гурудулмаячагыны эшитдикдә һәдсиз дәрәчәдә севиндиләр. Ишләйәнләрин ичиндә мәктәбин мүәллимнә вә шакирдләри дә варды. Онлар тәклиф этдиләр ки, мешәдән совхоза кедән йолун әтрафына акасия ағачы әксинләр. Бунлар йолу чох көзәлләширәрди. Онларын тәклифи гәбул әдилди.

Ишә рәһбәрлик этмәйи Мәммәдов өз өһдәсинә көтүрдү.

Батаглыгы гурутмаг ишиндә иштирак этмәйә ялынз ә'лачыларә ичәзә верилмишди. Она көрә дә бу бир нөв шәрәф ишинә чеврилмишди. Иш адамларда элә бир руһ йүксәклийи оятмышды ки, орая бурахылмаян шакирдләр чох мә'юс олмушдулар. Онларын еканә чарәси ә'лачы олмаг иди.

Овчу Айдынын янындан әл чәкмирди... О, һәкимә «өрдәк» дедийини һәлә дә унутмамышды, өзүнү онун гаршысында тагсыркар һисс әдирди. Һәкйм онун атасыны өлүмдән хилас этмишди. Сонра да бу бөйүк иши башламыш, нәһайәт «Гара-күзкү»нү дә саламат сахлатдыра билмишди... Она көрә дә Овчу бир аддым да Айдындан о тәрәфә кетмир вә фирсәт ахтарырды ки, ондан үзәр истәсин.

Бир дәфә ахшам чагы о Айдыны тәк көрдү.

Айдын көлүн кәнарында даяныб әтрафын көзәл мәнзәрәсини сейр әдирди. О бирдән-бирә кимин исә ағладыгыны эшитди. Дөнүб бахды. Овчу онун янында дурмушду. Һыгырыгдан онун чийинләри титрәйирди. Айдын оғланын чийинләриндән япышыб өзүнә тәрәф чевирди:

— Овчу сәнә нә олуб? Олмая атан енә хәстәләниб?

Овчу башы илә йох ишарәси верди вә күч илә эшидилә биләчәк бир сәс илә деди:

— Айдын, сәнә «өрдәк» дедийимә көрә мәнә багышла.

— Нечә йә'ни өрдәк?—дәйә Айдын бир шей анламаяраг сорушду.

— Ядындамы, о вахт мән сәнә дедим; мәнә багышла... Мән һәлә индийә гәдәр бир дәфә дә олсун ағламамышдым...

— Нә гәрибә оғланмышсан, ай Овчу!

Овчу өзүнү сахлая билмәйиб ағлая-ағлая Айдынын бойнуну гучаглады.

Мешәдә иш кетдикчә гызышырды. Яхшы һәмәрланмыш йол батаглыга яхынлашырды. Биркә иш, колхозчулары совхоз ишчиләри илә даһа да мәһрибан этмишди; чүнки адамлар көрдүкләри иши үмуми иш, шәрәф иши һесаб әдирдиләр.

Ишин гызгын ериндә узун вә арыг бир чаван оғлан олан Кәримовун катиби төвшүйә-төвшүйә Айдына яхынлашды:

— Йолдаш Кәримов дейир ки, бу саат онун янына кәләсиниз.

— Нә олуб ки?—дәйә Айдын әлиндәки бели ерә атды.

— Билмирәм... Чагырыр.

— Яхшы кедәк!—Айдын өз-өзлүйүндә белә гәрәра кәлди ки, енә дә мүбаһисә оларса, элә эләмәлидир ки, бу сонунчу олсун.

Тарла ишини гуртаран кимнә Мәммәдов партиачы ишчиләри, Сәкинә исә өз комсомолчуларыны батаглыга апарыб онун гурудулмасына көмәк әдирдиләр.

Буну көрән Кәримов, ишчиләрин бә'зән сәһәрләр дә ишә йорғун чыхдыгларыны һисс әдиб бүтүн тагсырлары Айдынын үстүнә йыхырды. Нәһайәт о, Айдыны өз янына чағырды. Айдын Кәримовун отагына кирәндә о нараһат һалда бөйүк отагы о баш бу

баша кәзир, Айдынын үзүнә бахмырды. Айдын бир аз да көзләди, ахырда дөди:

— Мән тәләсирәм, йолдаш Қәримов.

Буну эшитчәк Қәримов она сары дөнүб кәскин һалда кур бир сәс илә ғышгырды.

— Бәли, йолдаш һәким, сән чох тәләсирсән!.. Анчаг билмирәм һара тәләсирсән?!

— Һара тәләсәчәйм? Ишә...— дейә Айдын сакит бир төврлә чаваб верди.

— Сән ишә тәләсмирсән!...— дейә Қәримов ғышгырды.

Айдын Қәримова яхынлашыб тәмкинлә сорушду:

— Нә демәк истәйирсән?

— Ону демәк истәйирәм ки, сән башгаларынын да ишинә ғарышырсан... Бу исә адамда башга чүр тә'сир бурахыр.

— Мәсәлән?

— Сән кар'ера далынча тәләсирсән.

Айдын бир аддым кери чәкилди, элә бил онун үстүнә ғайнар су төкдүләр.

— Дедикләринизә фикир верин, йолдаш Қәримов!

— Сән кими өйрәдирсән?

Айдын чох сакит көрүнүрдү, о, даһа бу адамын ғаршысында өзүнү кичи һисс этмирди.

— Әсәбләринизи горуюн...

Қәримов ғызғын һалда:

— Нечә горуям ки, ишчиләrimi, төкмүсән батағлыға! Мәндән батағлығын гурудулмасыны тәләб этмирләр, мәндән планын өдәнилмәсини тәләб эдирләр!..

— Мән дә планы дүшүнүрәм...

— Хейр, йолдаш һәким, сән планы дүшүнүрсән, сән...

— Сусун!— дейә Айдын көзләнемәдән элә әмр этди ки, Қәримов бир ан даяныб кениш ачылмыш көзләрилә она бахды.

Айдын чибләрини ахтарыб бир қағыз чахыртды.

— Кечән ил октябр айында 45 нәфәр ишә чыхмамышдыр. Ноябрда 47 нәфәр, декабрда исә 32 нәфәр... Ишин ән вачиб, ән ғызғын вахтында бу ғәдәр адам титрәтмә-ғыздырма ичиндә янырды. Сиздән сорушанда «нийә ярышы удуздунуз», сиз дейрисиз ки, «инишилки шахта, кечән илки гурағлыг». Анчаг бу статистиканы унудурсунуз.— Айдын элә эһтирасла вә учадан данышырды ки, Қәримов өз һирсини унудуб мат-мат она бахырды. Онларын башы элә ғарышмышды ки, Мәммәдовун ичәри кирдийиндән хәбәр тутмамышдылар. Айдын сөзүнә давам эдәрәк дейирди:— Хейр, йолдаш Қәримов, мән планы дүшүнүрәм, биз икимиз дә планы дүшүнүрүк. Анчаг бизим арамызда бир фәрг вар: сиз бу илин планыны дүшүнүрсунуз, мән исә кәләчәк, чох илләрин планыны... Һөжумәт, партия биздән саһәләрин кенишләндирилмәсини тәләб эдир, ишчиләр өзләринә ени-еңи саһәләр көтүрүр... Мән бөйүк кәләчәйи дүшүнүрәм, көзәл, варлы, мэдәни, сағлам бир кәләчәйи!— Айдын она мат-мат бахан Қәримову отагда гоюб сон дәрәчә һәйәчанлы һалда байыра чыхды. О, һәтта гапынын яхынлығында даянарағ она бахыб күлүмсүнән Мәммәдову да көрмәди.

Айдын кедәндән сонра Қәримов тәрнини силиб она яхынлашан Мәммәдовун отаға һачан кирдийинә тәәччүбләnmәди; чүнки Айдын ону даһа артыг тәәччүбләндирмишди.

Қәримов:

— Көрдүн?— деди.

Мәммәдов мә'налы бир тәрздә башыны тәрпәтди:

— Көрдүм...—дейэ о чаваб верди.—Иә, дейэсэн тәрләмисән, йолдаш Кәримов, көрүнүр адәт эләмә-мисән. Эйби йохдур.

Бирдән Кәримов юмруғуну масая чырпыб аяға галхды вә деди:

— Йох, бу иши белә гоймаг олмаз? Бу саат Сә-фәрлинни янына кедәрәм.

О, палтарасанын янына кедиб плашыны кейин-мәк истәдикдә онун архасында дуран Мәммәдов явашдан күлдү:

— Бир даян, әввәлчә мәнә гулаг ас, йохса икин-чи дәфә Сәфәрлинни янына кетмәли олачагсан...

Кәримов даяныб Мәммәдова тәрәф чеврилди. Мәммәдов онун ранки гачмыш вә йорғун үзүнү көрдү. Мәммәдовун сифәтиндән көрмәк оларды ки, о, дахили бир изтираб кечирир.

— Отур,—дейэ о, Кәримова мүрачиәт этди,— отур бир аз сөһбәт әдәк.

Кәримов чаваб вермәдән еринә гайыдыб әйләш-ди, сонра да явашдан:—Де көрәк...—деди.

Парторг кәлиб онун янында әйләшди. Әлиндәки карандашы ойнада-ойнада сөзә башлады:

— Ганад һаггындакы сөһбәтимиз ядындадыр-мы? Ону дейирәм, Айдынын тарлада фәһләләрлә сөһбәтини поздугун күнү. Ядындамы мән сәнә де-дим ки, фикирләшәрәм... сәндә чатмаян чәһәтләри дә дейәрәм. Сәндән дә хаһиш этмишдим ки, фи-кирләшиб мәним зәиф чәһәтләримнә тапасан... Иә, сән һеч бир шей тапа билмәдин?

Кәримов гыса вә йохлайычы бир нәзәрлә Мәм-мәдова бахды.

— Тапмышам, анчаг сәндә йох. Бу адамларә нә исә олуб. һәр шей яхшы иди... Әв дә тикирдик, электростансия да, клуб да, мәктәб дә... һәр шей өз гайдасында кедирди. Анчаг бирдән-бирә бу һә-

ким ортая тыхды... Ондан сонра һәр шей тәрсиһә чеврилди. Адамлар дәйишилди...

— Сән нә үчүн элә фикирләширсән ки, өзүн йох, адамлар хараб олуб?

— Нечә? Мән?—дейэ Кәримов һирсләнмәк истә-дикдә парторг енә дә онун сөзүнү кәсди:

— Элә бүтүн бәдбәхтлик ондадыр ки, сән тәк өзүнү адамларә гаршы гокурсан.

— Баша дүшмүрәм...—дейэ Кәримов гаш-габаг-ла чаваб верди.

— Инди баша дүшәрсән. Мән бу бир нечә кү-нү чох фикирләшдим. Нәһайәт белә нәтичәйә кәл-дим. Биз мәктәб, эв, электростансия тикирик. Планы да долдуруруг. Шүбһәсиз ки, һаманын иш-ләдийинә бахмаяраг бу ишләрдә сәнин бөйүк фәа-лийәтин олмушдур. Сәнин чох яхшы тәшкилатчы-лыг габилийәтин вар. Буну һеч кәс инкар әдә билмәз. Бәс сәнә сонра нә олду? Мәнним фикримчә белә олуб: сәни тә'рифләдиләр, сән дә көрүлән ишин шәрәфини ялыз өз үстүнә көтүрүб мүштәбәһ олдун. Башын кичәлди... Бу исә сәни ганадлардан мәһрум этди... О ганадлардан ки, онларсыз ирәли-йә доғру һәрәкәт гейри мүмкүндүр. Шәхси шөһрәт вә ону итирмәк горхусу һәр шей сәнин көзүндә пәрдәләди... Сән һәр тәзә шейдән горхмаға башла-дын... Сәнин адамларла кобуд рафтарын да бах бурадан доғмушдур. Мисал үчүн саһәләрин бөлүш-дүрүлмәсини көтүрәк. Сәнә элә кәлирди ки, әлдә эләдикләрин кифайәтдир. Анчаг һәгигәтдә исә сән һәятдан кери галдын. Өзү дә чох кери галмысан!.. Сәнин фикринчә илжиқ планы вахтында еринә етир-мәк, ени саһә тәшкил этмәк раһат вә кифайәтдир.

Әкәр ени бир саһә тәшкил этмәк лазым кәлир-сә, сән о саат бу иши районун бойнуна атырсан. Дейирсән ки, «мән истәмирдим, онлар зор илә мәчбур өтдиләр». Сән өз адамларына инанмамаға башла-

дын. Галбуки онлар өз инкишафларында сәни чох-чох өтүб кечмишләр. Бә'ээн мәнә элә кәлир ки, артыг мән агроном онлара лазым дейиләм. Адамларын чоху агротехниканы мәнән пис билмир. Әкар мән онлардан габага олмаг истәйирәмсә кетдикчә даһа чох ардычыл сурәтдә өз үзәримдә ишләмәлийәм. Онлара һәр күн ени бир шей демәлийәм. Сән габағы көрмүрсән. Бах, сәнин бәдбәхтлиһин бурададыр, йолдаш Кәримов, сән ганадан мәрһум олмусан!...

Узун вә ағыр бир сүкут чөкдү. Кәримов дизләрини кен ачыб, башыны ашағы саллаяраг отурмушду. Онун нәһәнк көвдәси санки бүзүшмүшдү. Элә бил о балачалашмышды. Сонра о, гәддини дүзәлдиб яваш-яваш аяга галхды вә көмәксиз һалда парторгун үзүнә бахды.

— Бәс мән нейләйим?— дейә о, хырылтылы бир сәс илә сорушду.— Сәфәрлинин янына кетмәйи мәсләһәт көрүрсәнми?— О бирдән-бирә өзүнә элә алыб Мәммәдовун чавабыны көзләмәйәрәк деди:— Буну мән өзүм биләрәм.

О, ағыр аддымларла гапыя хынлашыб байыра чыхды. Сонра енә дә керн гайыдыб кандарда да-янды вә фикирли һалда деди:

— Даһа мәнә бир башга сөзүн йохдур ки, һә?

— Йохдур,— дейә Мәммәдов чаваб верди.

Чох тәәччүблү иди. Бир аз бундан габаг гывраг көрүнән бу нәһәнк киши инди она гоча көрүндү.

— Мән һәр шейи дедим. Бәлкә сәнин бир сөзүн вар?

— Мәнним... Мәнним йохдур... Анчаг ону дейим ки...— о чох чәтинликлә данышырды,— бәс сән бу сөзләри мәнә нийә әввәлдән демирдин.

Мәммәдов гәддини дүзәлдиб шах әйләшди.

— Һәмин бу суалы йолдаш Сәфәрли дә мәнә верди... Бунун үчүн мән лазыми чәзә алмышам.

Партия бүросунда мәнә тапшырыг вердиләр. Сәнин тагсырларынын ярысыны мән өз үстүмә көтүрдүм.

— Нә үчүн?— дейә Кәримов сәмини бир тәәччүб көстәрди.

— Нә билим, вичданым белә тәләб эләди. Мәнә элә кәлир ки, мән намуслу һәрәкәт этмишәм.

Кәримов чаваб вермәйиб парторга бахды вә динмәз-сөйләмәз отагдан чыхды.

Кәримов өз эвиндә отуруб хейли фикирләшди. Мәммәдовун дедийи сөзләр онун бейниндә кеткәдә чанланыр, олуб кечмиш фактлар әсасында әтәгана долуб даһа да әсаслы көрүнүрдүләр. Ән инандырычы факт о иди ки, нечә илләрдән бәри онунла биркә ишләйән совхоз фәһләри инди ондан үз дөндәриб кәнч һәкимә гошулмушдулар. Демәли доғрудан да онун көрдүйү ишләр һәлә азды. Демәли әсас мәсәлә ирәлийә доғру һәрәкәтдир! Батаглыгы гурутмаг, совхозун күчәләринә ағачлар әкмәк вә бир сыра башга ени тәшәббуслар. Ирәли, ирәли, ялныз ирәли!.. Адамлар бөйүк бир һәвәслә ени тәшәббусларә, ени арзулар чаваб верир, онлары еринә етирирдиләр. Москвадагы чилинкәрләрин бири 65-чи илин планыны еринә етирмишдир... Бәс Сәкинә, Фрося... Бу гызлар да элә олмаг истәйир. Онлар ени саһәләр тәләб эдирләр... Күлгөнчә тохумлары йығмаг истәйир, агротехникадан, гәнаәт-дән данышыр. Кәримов бу адамларын нечә инкишаф этдикләрини һисс эдә билмәмишдир. Ени чәһәтләр һисс эдилмәдән һәр күн әмәлә кәлир. Яваш-яваш бөйүйүр, бир-биринин үстүнә йығылыр, нечә дейәрләр, «дама-дама көл олур...» дейә Кәримов дүшүнүрдү... Неч демә бүтүн бу мүддәт әрзиндә о ятыбмыш... Айдын вә Мәммәдов ону юхудан айылтмаг истәйир, ону сикләйирдиләр ки, бу ениликләри көрсүн. Инди о, өзүнү дәрин бир юхудан

айылмыш кими нисс эдир вә тәәччүблә әтрафияна бахыб танымадыгы ени адамлары көрүрдү...

Мәмәдов ондан габаг буну баша дүшмүшдү... Сәфәрлинин янында Кәримовн тагсырларыны өз бойуна көтүрмүшдү... Амма инди эвдә отуруб фикирләшир... Мәкәр о өз ниссийатыны итирмишди? Мәкәр онун кишилини чатмаз ки, Сәфәрлинин гаршысында, партиянын гаршысында өз сәһләрини этираф этсин?

Кәримов отагдан чыхды. Улдузлу бир кечә иди. Даглардан сәрин ел әсирди. О дәрин бир нәфәс алыб көксүнү өтүрдү, онун үрәин кәнчләрә мәнхус бир әһтирасла дөйүндү. Һәмишә ағыр, лакин шәрәфли бир ишдән япышанда Кәримов өзүнү белә нисс эдирди.

Сәфәрлинин янында кәнд тәшвиғатчыларынын мүшавирәси кедирди. Она көрә дә, Кәримов бир саатдан чох көзләмәли олду. Бу саат чох үзүнтүлу вә ағыр кечди. О, бу мүддәт әрзиндә чох шейи көтүр-гой эләйиб тәзәдән фикирләшди. Райкомун катиби илә мәсләһәтләшмәк үчүн фикриндә бир нечә тәшбиһли сөз һазырлады.

Кәримов Сәфәрлинин кабинәсинә кирәндә артыг кечә иди. Онлар икиси дә ачыг пәнчәрәнин габагында дуруб улдузлу кечәни сейр эдирдиләр. Сәфәрли дәниздән әсан сәрин күләйн чийәрләринә чәкәрәк раһатланды.

Бирдән-бирә кларнет вә дүнбәк сәсләри эшидилди. Йүк машынларына долмуш гадын вә кишиләр күлә-күлә өтүб кечдиләр. Сәфәрли күлүмсүндү.

— Бу күн үчүнчү тойдур.

— Илин бу вахты һәмишә чох той олур,— дейә Кәримов чаваб верди.

— О яхшыдыр,— дейә Сәфәрли күлүмсүнүб эләвә этди. Нийә дә эләмәсинләр. Мәһсулу йығыблар, планы долдурублар, үрәкләри раһатланыб. Дүз демирәм?

Кәримова элә кәлди ки, Сәфәрли истәһза эдир.

— Әлбәтгә, бир чәһәтдән сиз дейәндир...— дейә о бир гәдәр пәрт һалда дилләнди.

— Бәс башга чәһәтдән?

— Башга чәһәтдән...— Кәримов көзләрини улдузлу сәмадан чәкмәйәрәк давам этди,— биздә дә планы долдурублар, мәһсулу йығыблар... һәр шей өз гайдасындадыр... Анчаг нәдәнсә мәнним совхозумда той йохдур... Адамларын да үрәин раһат дейил...

— Нә үчүн?— дейә Сәфәрли марагла сорушду вә Кәримовун чавабыны көзләди.

— Разы дейилләр... Даһа артыг истәйирләр.

— Бәс сиз? Бундан да артыг мүнвәфғәгийәтә чатмаг үчүн онлара көмәк эдирсинизми?

Кәримов чаваб вермади. Бир аз сусудган оона о данышмаға башлады. Онун сәси боғуғ вә һәйчәнли иди:

— Йох, йолдаш Сәфәрли, көмәк эләмирәм. Элә онун үчүн дә сизин яныныза кәлмишәм. Бәзән олур ки, күнәшли бир күндә һеч кәсин көзләмадийи һалда көйү булут тутур... Кәзә ағ дүшән кими. Көрүрсән ки, бу ағ яваш-яваш бөйүйүб нәһайәт көзүн киләсини өртүр. Адам һеч бир шей көрмүр. Инди бах мәнним өзүм дә белә олмушам. Өзүм ағ олуб өз көзүмү тутмушам... Өзүмдән башга һеч кәси көрмәмишәм...— Кәримов көзләнмәз һалда сөзүнү дөйишдириб деди:— Бунлары мән нә үчүн сизә дейирәм? Сиз ки, һәр шейи билирсиниз.

— Бәли, билирәм...—дейә Сәфәрли тәсдиғ әдиб пәнчәрәдән кәнара чәкилди. Кәримов электрик лампасының ишығында Сәфәрлинин гашлары арасындагы ғырышын дәринләшдийини көрдү. Бу онун үзүндәки чапыгдан асылы дейилди.

— Һә инди кәлмишәм ки?—дейә Кәримов да пәнчәрәдән кәнара чәкилди.—Кәлмишәм дейәм ки, Мәммәдову һаһаг инчитмисиз, талшырығ вермисиз, тагсыркар тәк мән өзүмә!

— Сизин бу сөзләриниз ерсиз хәбәрдарлыгдан башга бир шей дейил!—дейә Сәфәрли сәрт бир тәрздә онун сөзүнү кәсди.—Әввәла Мәммәдов инчийиб эләмир. Йолдаш Кәримов, партиядан һеч кәс инчимир. Талшырығы исә ерида вермишик. О өзү дә буну әтираф эдир. Икинчиси дә нәйә көрәк сиз онун тагсырыны да өз үстүнүзә көтүрүрсүнүз? Онсуз да сизин өз тагсырыныз чохдур.—Кәримов башыны ашағы салыб гулаг асырды.—Инди көрәк фикирләшиб өз сәһләринизини дүзәлдәсиниз,—дейә Сәфәрли давам эдирди.—Халгын нәзәриндә енидән өзүнүзү доғрулдуб совхозун ләягәтли рәһбәри олмағ үчүн чәрә тапмалысыныз... Кәрәк совхозунздакы ени вә дәйәрли адамлары өз далынызча апармағы бачарасыныз.

Кәримов гулагларына инанмады.

— Совхоза рәһбәрлик? Демәли сиз мәни чычартмырсыз —дейә о, титрәк сәс илә сорушду.

Сәфәрли папирос яндырды.

— Бу чох садә вә асан оларды. Совхозу ендән сизә әтибар әтмәк исә даһа мүрәккәб мәсәләдир. Сизин вәзифәниз исә халгын вә партияның габағында өзүгүзү енидән доғрултмагдыр. Бу чәтин олачағ, бах бу һагда дүшүнмәлисиз.

Кабинәдәки электрик лампасы бир нечә дәфә ғырлым чалдыгдан сонра сөндү. Кечәнин бу вахты электрик стансиясы һәмишә ишығы кәсирди.

Сәфәрли вә Кәримов өз сәһбәтләрини гаранлыг-да давам әтдирдиләр. Кәримов өз планларыны кәтибә данышырды. О, әсәс әтибарилә ени плантасиялар салмағ үчүн «Гара-күзкү» әтрафындакы мешәнин ғырылмасы һагда данышырды.

Сәфәрли онун бу тәклифләрини бөйүк һәвәслә гаршылады, тәклиф әтди ки, кечикдирмәдән ишә башласын.

Әсәс мәсәлә адамлардыр,—дейә Сәфәрли фикрини тамамлады.—Адамларын мәдәнийәти, һазырлығы нә гәдәр артарса, районумуз бир о гәдәр сарғам вә кәзәл олар.

Сәһбәт кетдикчә узанырды. Сәһәрин ачылмасына аз галмышды. Ишығ пәнчәрәләрдән ичәри дүшдүкдә Кәримов Сәфәрли илә көрүшүб айрылды.

О, машынла кери гайыдаркән гәрибә бир дахили йүнкүллүк һисс эдирди.

Һәмнин күн Кәримов ики иш көрдү: Айдынын истәдийи кениш отағы хәстәхана дүзәлтмәк үчүн она верди, Күллүнү дә сәһийә мәнәтәгәсиндә ишләмәйә көндәрди.

Беләликлә Күллүнүн саһәси дә Сәкинәнин өһдәсинә дүшдү.

Бир нечә күндән сонра мешәнин ғырылмасы башланды. «Гара-күзкү»нүн әтрафында кениш бир саһә дүзәлчәкди.

Тракторларын курултусу мешәнин сүкутуну позмушду. Кәримов тез-тез, ғырылан саһәдә көрүнүрдү.

Көкләри кәсильмиш ағачлар курулту илә йыкылырды. Тиканлы коллар кәсилиб доғранылырды. Һәятын кур сәси мешәнин әсрарәнкизлийини позуб гәрибә бир мәнзәрә яратмышды. Батагдығын янын-да иш ғызығы кедирди. Скреперләр, экскаваторлар сәһәрдән ахшама гәдәр ишләйрди. Батагдығын суюну кәнар әтмәк үчүн каналлар газылырды.

Плантасияларда исә бир иш башгасыны әвәз әдирди. Колларын ян будагларынын кәситмәси гуртармышды, инди торпағы күбрәләйрдиләр. Күлгөнчә чай тохумларынын йығылмасына рәһбәрлик әдирди.

Узагда көрсәнән дағларын дөшүндә адамлар кәләчәк чай плантасияларынын саһәләрини һазырлайырды. Бу һәлә башланғыч иди; чүнки чай саһәләрини үч ил һазырлайыб бечәрдиқдән сонра әкәчәқдиләр. Һәләлик о саһәләрдә чохилик отлар әқирдиләр. Бунлар һәм торпағын дахилиндәки азоту артырыр, һәм дә бир илдән сонра чүрүйәрәк саһәләри күбрәләйрди.

Сәмәд вә Күлпәри сағалыб енидән ишә чыхмышдылар. Сәмәд инди бүтүн күчү илә ишләйрди. Адам онун ишинә бахдыгча һәвәсләнирди.

Әлиаббас Фрося үчүн ени саһә шумлайыр, әлә һәвәс вә мәнәббәтлә ишләйрди ки, Сәкинә ону көрәндә тәәччүблә сорушду.

— Она бу күн нә олмушдур?

Фрося чийинләрини чәкиб додагларыны бүздү.

— Чохдандыр трактор сүрмүрдү, йәгин ки, да-рыхмышдыр.

Сәкинә күлдү.

— Әлбәт ки, бу беләдир... Анчаг мәнә әлә кә-лир ки, мәсәлә тәк тракторда дейил.

— Бәс нәдәдир?

Сабаһы күн Әлиаббасын трактору бир анлыға даяндыгда Фрося горхуб тез өзүнү она етирди.

Әлиаббас союгганлылыгла бир папирос эшиди, түтүн гутусуну отурачаға гоюб тракторун алтына кечди.

— Ай Әлиаббас, горхулу бир иш йөхдур ки?— дейә Фрося явашдан сорушду.

Әлиаббас бир аһ чәқди.

— Каш бүтүн горхулар белә олайды!

Фрося тракторун янындан кетмәди. Машына сөйкәниб даянды.

Тракторун алтындан винтләрин, гайкаларын шытгылытысы, Әлиаббасын нә барәдә исә дейинән сәси кәлирди.

Әлиаббас тракторун алтындан чыхды, аяға гал-хыб бир ан Фросянын гаршысында даянды вә она гагшабаглы бир нәзәр салды.

— Нә вар, нийә мәнә белә бахырсан?

— Һеч,— дейә Әлиаббас тракторун үстүнә чыхды. Лакин Фрося данышмаг истәйирди; о, енә дә дил-ләнди:

— Әлә бил сәнин тракторуну мән хараб әлә-мшәм..

Лакин Әлиаббас она чаваб вермәйә сөз тап-майыб трактору ишә салды.

Фрося инчимиш һалда ондан узаглашды. Әлиаб-бас үрәкләниб тракторун курултусу ичиндән гыш-гырды:

— Фрося... Мән сәни севирәм!

Лакин тракторун кур сәси бу сөзләри эшидил-мәз этди.

Фрося нәдәнсә Әлиаббаса сары дөндү. Оґ-ланын сәсини эшитмәсә дә, әлә бил гыз нә исә һисс этди. О, Әлиаббасын мәнәббәт долу көзләри-ни көрдү.

— Бах, белә!..— дейиб гачды.

О күн тракторчу Әлиаббасын көстәрдийн ә'ла иш, һамыны мәәттәл гойду.

Совхозун һәяты белә кечирди. Һәр ени күн, ени әмәк гәләбәси кәтирир, ени һиссләр оядырды. Бу плантасия бир һәят сәһнәси иди. Бурада инсан-

ларын һәм ичтиман, һәм дә шәхси һиссләри чи-
чәкләнерди.

Плантасияларда ишләйән фәһләләр кет-кедә
сүр'әтләрини артырырдылар. Иш күндән-күнә даһа
да яхшылашырды. Титрәдиб-гыздыран хәстәләр
ардычыл муәличә эдилдикләри үчүн бүтүн гүввә
илә ишә киришир вә яхшы нүмунәләр көстәрирди-
ләр.

Айдын да чох дәйишилмишди. О, артыг әввәл-
ки утанчаг вә мүтәрәддид Айдын дейилди. Адам-
лар она инанмышдылар. Кәнч һәкими:—«Бизим Ай-
дын» дейә чағырырдылар.

Бә'зән онлар Айдыны һәддән артыг тәләбкар
көрүрдүләр. Мисал үчүн союг пайыз күнләриндә
фәһләләр өз кейимләринә фикир вермәдикләри вахт
Айдын онлары бәрк данлайыр вә сәһһәтләринә фи-
кир вермәйи тәләб эдирди.

— Союг олар,—дейирди,—өзүнүзә зәрәр вурмаг-
дан башга, иши дә ләнкидәрсиз.

Айдын совхоз фәһләләринин һәятыны нәзарәт
алтына алмышды. Чох вахт о һеч кәсин көзләмә-
дийи бир вахтада фәһләләрин эвинә кәлир, онларын
мәишәтинин вә емәинин йохлайырды.

Оуну бу һәрәкәтләринә хор бахан адамлары
Айдын рәһимсизликлә ифша эдиб үмуми ичласларда
данлайырды.

Нәһайәт адамлар яваш-яваш өзләри һәятларына
диггәт вермәйә алышдылар.

Сәкинә ахшам һәмишәки кими өз гызлары илә
сөһбәт эдирди. Күллү охуя-охуя ичәри кириб гыз-
лары саламлады. О нә гәдәр хошбәхт көрүнүрдү!
Тез шейләрини йығыб гызларә яхынлашды вә за-
рафатяна деди:

— Ай гызлар, сар олуи!... Мәнимки сизинлә тут-
мады.

Лакин гызлар күлүшмәдиләр. Сустлашмыш, һәм
дә пәрт һалда бир-биринә бахыб чаваб вермәдиләр.
Вәзийәтин кәркинләшдийини һисс эдән Сәкинә
биринчи оларәг аяга галхыб Күллүнү гучаглады.

— Хошбәхт ол, ай Күллү!—деди.

Күллү севиниб Сәкинәнин әлини сыхды.

— Мән доғрудан да чох хошбәхтәм, Сәкинә!

Күллү кедәндән сонра нәдәнсә гызларын сөһ-
бәти тутмады... Сәкинә бир гәдәр дә отуруб онлар-
дан айрылды.

Күчәйә чыхдыгда Сәкинә элә йорғунлуг һисс
этки ки, һеч аяглары далынча кәлмирди. Үрәйи
чох зәиф дөйүнүрдү. «Бу нәдир?—дейә Сәкинә өз-
өзүнә дүшүндү.—Йохса мән хәстәләнмишәм? Бу
нә чүр хәстәликдир, һеч бир ерим агрымыр... Гыз-
дырмам да йохдур...» О, ағламаг итәйирди, Йох,
бу хәстәлик дейилдир. Она нә исә олмушду. «Күл-
лү Айдынын янына кетди. Онлар һәр күн бир-бири-
ни көрәчәкләр... Нә олсун ки ... Бунун мәнә нә
дәхли вар? Плантасияда һәлә нә гәдәр ишим вар!
Инди кәрәк өз саһәми күбрәләйәм».

Айдын бирдән-бирә Сәкинәйә о гәдәр узаг кө-
рүндү ки, о, эвә тез чатмаға чалышды... Горхунч вә
анлашылмаз бир һисс ону тагәтдән салырды. Бәли
о, Айдыны сеvirди... Лакин инди кечирдийи бу
һалын мәһәббәтдән доғдугуну билмирди.

Сәкинә, Айдыны илж көрүшдә хошламышды.
Сонра ону даһа яхшы таныйыб сеvirмишди; чүнки
Айдын бачарыгы һәким, иш үчүн чан яндыран,
һәм дә үрәйи дүз оғланды. Айдын Сәмәди өлүм-
дән гуртардыгдан сонра Сәкинә үрәйини она баг-
ламышды.

Сәкинәнин о бөйүклүкдә саһәйә гуллуғ эләмәси
Лейланы чох тәшвишә салды. О әввәл Сәкинәнин
өзү илә данышды. Сонра исә һәр габагына чыхан
адамы сахлайыб өз наразылығыны онларә билди-

рир, «ахы, о һәлә ушагдыр, бу бөйүклүкдә сәһәниң өһдәсиндән кәлә билмәз,—дейрди.—Бу иш гызы биабыр элийәчәк». Бу сөзләри Лейла сәмиимийәтлә дейрди...

Плантасияда иш гайнайыр, үзләр күлүрдү. Бир ай бундан габагы гашгабагы адамлар инди нәғмә охуюб ишләйә-ишләйә бир-бирилә зарафат этмәйә дә мачал тапырдылар.

Сәмәд енидән ишә чыхмышды. Даһа о ишнә гызғын вахтында титрәтмир вә иш күнүндән истифадә эдә билирди.

Сәфәрли тез-тез иш еринә кәлирди. О, бә'зән элиңә бел алыб өзү дә ишләйрди. Райком катибини бу һәрәкәти мәктәбдиләри дә һәвәсә кәтирди.

Сәкинә кечә-күндүз өз сәһәсиндән кетмирди. О тез-тез Мәммәдовдан мәсләһәтләр алараг зәиф чай колларына бир ана кими гуллуғ эдирди. О, торпаға азотлу вә фосфорлу күбрәләр, һәм дә пәйин вурурду. Торпағын рутубәтини сахламағ үчүн о, коллары дүйү күләши илә өртдү. Торпағы едди дәфә кәтмәнләди. Бачардығы гәдәр чалышырды ки, зәифләйиб мәһв олан коллары хиләс этсин... Лакин бә'зән элә дә олурду ки, онун гәлбини кәдәр бүрүйүрдү. Айдын тез-тез плантасиялара кәлиб фәһләләри йохлайырды. О, Сәкинә ишә көрүшдүкдә һәмишә күлүр, сәһбәт эдирди.

Онун бу тәбәссүмү нәдәнсә Сәкинәниң гәлбиниң дәйирди. Лакин буну үзә вурмурду.

Гыш кәлди. «Гара-күзкү»нүн һәмәр сәтһини рәнк-бәрәнк хәзан яргағлары өртүшдү. О лап алабәзәк халчая бәизәйрди. Көлүн әтрафында енә дә гызғын иш кедирди. Батағлығын кәнарында скреперләр тор-

пағы ярыр, экскаваторлар исә нәһәнк пәнчәләри идә торпағы гамарлайыб кәнара атырды. Машынларың ишләйә билмәдикләри ердә колхозчулар вә совхозун ишчиләри чалышырды.

Биринчи каналы Овчунун дәстәси газыб гуртарды. Батағлығын дурғун гара сую санки өз ериндән тәрпәнмәк истәмирмиш кими яваш-яваш кәнала ахырды.

Адамларын шән сәсләри мөшәни бүрүдү.

Бир-ики күн сонра Адилин дәстәси каналы газыб гуртарды. Она көрә дә батағлығын о табында да галибийәт сәсләри учалды.

Үчүнчү ән бөйүк каналы скреперләр газды.

Ачыла каналларын сайы күндән-күнә чоһалырды. Батағлығын сую кет-кәдә азалырды.

Адамларын сәс-күйүндән үркүш гүшлар даһа батағлығын үстүнә гонмурду.

Адил нә гәдәр чалышы ки, ярышда галиб кәлсин, бир шей чыхмады. Овчунун дәстәси каналын газылышыны гуртармыш, батағлығын суюну ахытмаға башламышды.

Айдын вә Кәримов совхозун акасиялар әкилмиш һиссәси илә кедирдиләр. Гушбашы гар яғырды. Кәримов әтрафа бахыб шән бир сәс илә деди:

—Амма ганадларын яман тез чыхды һа... Яман һүндүрдән учурсан, гоншу колхозларын сәдрләри кәлиб хаһиш эдирдиләр ки, онлары һәмилйә көтүрәсән. Онлара яхшы әкин лазымдыр. Мән дедим ки, ә'тиразым йохдур. Ахы онлар бизә көмәк эдирләр.

—Лап яхшы!—дейә Айдын чаваб верди. Яхшы көмәк эләйирләр. Сабһдан мән яхындакы колхозлары мүйиннәйә башларам.

Бирдөн онлар шала бүрүнмүш бир гызын йолдан кечдийини көрдүлөр. Оун янаглары яныр, көзлери парылдайырды. Голтуғунда бир бағлама вар иди. Айдын Күлпәрини таныды. Бу гадын үч ай орзиндә нә гәдәр дөйишилмишди!

— Күлпәри!—дейә Қаримов тәәччүблә ону сәсләди. Күлпәри директорун сәсиня эшидиб горхмуш һалда кәнара сычрады вә тини бурулуб көздән итди.

Айдын тинин далына бахдыгда Мәммәдовун эвини таныды. О, Күлпәринин нә үчүн утандығыны баша дүшдү.

Күлпәри һәр күн кизлинчә агронома емәк кәтирди. Хейли вахт варды ки, Мәммәдовун отағы сәлигәйә дүшмүшдү.

«Белә союг күндә белә гызғын мәнәббәт!» дейә Айдын зарафатла дүшүндү. О, һисс этмирди ки, онун да һяатында белә көзләнилмәз бир һадисә баш верәчәк...

Айдыннын ишләри өз гайдасы илә кедирди. Оун үрәйи чох сакит иди.

Лакин бир жүн ени бир һадисә олду.

Айдынла Күллү мәнәгәдә отуруб өз ишләрилә мәшуғул идиләр. Бирдән байырда сәс-күй голду. Бир адам һара исә гачыр. Ким исә онун далысынча йүйүрүрдү...

Айдын тәшвиш ичиндә күлмәйә башлады.

— Көрәсән нә олуб?—дейә байыра атылды.

Ики нәфәр сүр'әтлә йүйүрә-йүйүрә мәнәгәйә яхынлашырды.

Күллү көзләринә инанмаяраг габагда гачаны көстәрди:

— О ки, Сәкинәдир.

Айдын ирәли йүйүрүб күч илә Сәкинәнин габағыны кәсә билди.

— Нә олуб, ай гыз?

Лакин Сәкинә чаваб верә билмәди. Чох һәйәчанлы иди. Янаглары гызармыш, йүнкүлчә гывырлан телләри алнына төкүлмүшдү.

Фрося адамлары ярыб Сәкинәйә яхынлашды, ону бағына басыб өпдү.. Фрося да һәйәчанлы иди.

— Бунлара нә олмушдур?—дейә Айдын тәәччүбләнди.

Фрося үзүнү Айдына тутуб титрәк сәс илә деди:

— Бу саат биз йолдаш Сталинә язылмыш мөктубу имзаладыг.. Биз гәһрәман олачағыг!..

Фрося Сәкинәни енә бағына басыб өпдү. Онлар һәрәси өз эвинә сары гачды. Онлар тәкликдә галмаг, баш вермиш һадисәнин һәйәчаныны бир даһа кечирмәк, кәләчәйи дүшүнмәк истәйирдиләр...

Бу һадисә Айдыннын кәбиндә дәрин бир из бурахмышды.. О, Сәкинә һагғында дүшүнүрдү...

Бәли, Сәкинә көзәл иди. О өз һәйәчанында нә гәдәр көзәл иди!

Бу күндән ә'тибарән Айдыннын сакит гәлби һәм горху, һәм дә севинч ичәрисиндә чырпынды. Күлләри чох нараһат кечмәйә башлады.. һәр вахт Сәкинәни ахтарыр, ону көрмәк, она бахмаг, онунла данышмаг истәйирди. Сәкинә исә ондан гачырды. Айдын, тәсадүфән онунла көрүшәндә чашыр, дили сөз тутмур, өзү дә даһа Сәкинәйә баханда күлүм-сәмирди. Айдын өзү һәлә чох чаванды. Оун чәми-си ийирми үч яшы вар иди. О, һәлә аз яшамыш, аз көрмүш, аз һәйәчан кечирмишди. Мәнәббәт чох вахт көзләнилмәдән кәлир. О һәм севиндирир, һәм дә горхудур. Сәкинәнин һәйәчанлы сифәти, гызармыш янаглары вә алнына төкүлмүш гывырым телләри Айдыннын көзү өнүндән кетмирди. Айдын Сәкинәнин саф, хош нәфәсини дуор, биһтияр һарая исә узаглара, сәмалара бахырды. О һушамы кедирди, хяяламы далырды?! Сәкинә, Айдында олан бу дә-

йишкликләри олдуғу кими баша дүшмәди: чүнки Сәкинә үчүн анчаг бир һәгигәт вар иди. «Айдын Күллүйә гәшәнк деди, сонра ону өз янына апарды. Инди исә, Ягин ки, севди... Бир дә ки, ахы онлар бир ердәдир. Нийә Айдын бу гәдәр эзиййәт чәкир? Дәйәсэн Күллү ону инчидир. Элә адамы инчитмәк рәвадырмы?!» Лакин Сәкинә онларын ишинә гарышмамағы гәт этди. Инди һәм өз накам мәнәбәти үчүн эзаб чәкир, һәм дә Айдынын эзаб чәкдиинә ачыһырды.

Ону да демәк лазымдыр ки, баш вермиш бу һадисәләр Сәкинәнин әл-голуну янына салмырды. Сәкинә чошгун иш илә мәшғул иди. Бу вахтын әрзиндә Сәкинә өз саһәсини яхшыча белләди, тәрпаға әлли тон пейин вә һәр һектара едди йүз килограм һесабы илә сүперфосфат верди.

Сәкинә эйни тәдбирләри өз манга үзвләринин саһәсинә дә тәтбиг этдирди. Онун мангасы нүмунәви манга олачаг иди.

Әкәр Кәримов вә Сәфәрли әввәлләр горхурдуларса, бу гызын кәстәрдийи фәалиййәтә инди бөйүк марагла фикир верир, онун тәчрүбәсини башга мангалара да яйырдылар.

Айдын да бир нечә дәфә Сәкинә һаггында Күллү илә сөһбәт этмишди.

Күллү, Айдынын Сәкинәйә гаршы лагәйд олмадығыны һисс әдир, һәмишә Сәкинә һаггында сөһбәт ачыларкән Айдынын нә исә кизли бир һәйәчәк кечирдийини дуюрду. Күллү Сәкинә илә сөһбәт ачмаг, онун да гәлбини билмәк истәдикдә Сәкинә ону чох сәрт гаршылайырды. Буна кәрә дә Сәкинәнин һәм гәлби, һәм дә фикри Күллү үчүн бир мүәмә иди.

Күллү чох һәссас гыз иди. О, һәр һаңсы бир адамын гәлбинә кирә билир, онун фикирләрини өйрәнә билирди. Анчаг бу дәфә Сәкинә илә далға

гаяя тохунан кими үзләшди. Сәкинә даш кими дөнмәз, гая кими мөһкәм олду. Сәкинә истәмирди ки, Күллү онун эзаб чәкдиини билсин. Бир дә ки, әкәр Күллү онун Айдыны севдийини билсәйди, вичдан эзабы чәкәрди...

Сәкинә истәйирди ки, Күллү өзүнү азад һисс этсин.

Күллү мәнәтәгәйә кечәндән бәри чох чалышган олмушду. Бир яндан дәрс һазырлайыр, бир яндан да Айдына көмәк эләйирди. Айдын ону тез-тез Астарая дәрман вә лазым олан башга шейләри алмаға көндәрирди. Күллү өз сәнәтинә давам этдийинә кәрә анасы онунла барышмышды. Инди артыг Күллү һәр ики ишини гуртаран кими Астарая кедир, бир дә кечә гайыдырды. Белә олан һалларда Айдын вахтыны хәстә ушагларын янында кечирди. Сонра ушаглар да сағалыб бир-бир әвләринә гайытдылар. һамыдан ахырда балача Айдын кетди. О, севинчиндән өз һәкиминә «чох сағ ол» демәйи дә унутду. Палтарыны кейиб гачды.

Айдын лап тәк галды. Инди тез-тез клуба хедиб совхоз ишчиләринин гүввәси илә дүзәлән мүсамирәләрә гулаг асыр, бә'зән кино бахыр, бә'зән гираәтханада ишчиләр арасында отуруб тәбабәтдән әдәбийятдан сөһбәт апарырды. Ону севиндирән чәһәтләрдән бири дә о иди ки, совхоз ишчиләри совет әдәбийяты илә чох яхындан таныш идиләр. Онларын һәр әсәр һаггында, һәр ени чыхан китаб һаггында өз мұлаһизәләри варды. Онлар гәрнбә адамларды—реал, торпагла бағлы адамларды. Әкәр бир китабын мұәллифи сәмаларда учарса, онлар бу адама күлүр, китабы бир гыраға атырдылар... Онлар чох амансыз, һәм дә һәгигәти севән адамлар иди... Айдын бу адамлара өйрәшди, онлары севди.

Сәһәр тәзә ачылырды. Һараданса узагларда мөшә архасындан чыртан күнәшин һәлә союг, гырмызы шүалары, көй үзүндә парчаланмыш булутлары, элван рәнкләрә боямышды.

Совхозда иш башланмышды. Ади сәс-күй совхозун үзәриндә учалыр, ятанлары оядыр, кечикәнләри ишә чагырырды.

Айдын бу һәята уймуш кими сүбһдән дурмаға адәт этмишди.

О, ишчиләрлә бәрәбәр плантасия кедирди. Фрося илә Сәкинә онун янындан кечәндә Фрося Сәкинәйә бир дүмсүк вурду. Сәкинә Айдыны көрчәк сәксәнмиш кими олду, о да Фросяя өзүнү сахласым дейә бир дүмсүк вурду. Гызлар тез узаглашдылар.

Лакин, плантасияда Айдын енә Сәкинәйә яхылашды:

— Сабаһын хейир, Сәкинә!

Сәкинә дөнүб Айдына бахды, чаваб верә билмәди, сонра, бирдән онун додаглары арасындан бу гәрибә сөзләр чыхды,—сиз енә кәлдиниз?

— Кәлдим,—дейә Айдын чаваб верди. Лакин өзү дә билмәди нийә гыз она белә суал верди.

Онлар сусдулар. Бирдән Сәкинә чай колларына сары дөнүб ишләмәйә башлады. Элә бил чох тәләсик, тәхирә салыпмаз иши вар ки...

Сәкинә ишләйир, Айдын исә бир көлкә кими ошу изләйирди. О, енә дилләнди:

— Элә ишләйирсиниз...

Сәкинә она тәрәф дөнмәдән.

— Ишләйирәм...—деди.

Айдын узагларда көрүнән чай сыраларына бахды...

— Булар һамысы сизиндир?

— Мәнимдир.

Айдын көксүнү өтүрдү.

— Горхурам... Өһдәсиндән кәлә билмәйсиниз.

Сәкинә лагейд' көрүнмәйә чалышырды.

— Сиз нийә горхурсунуз? Гоюн мән горхум...

— Бәс сиз горхурсунуз?

— Мән сизә демишәм ки, һеч бир шейдән горхурам...

Айдын енә дә сонсуз чай сыраларына бахды.

— Гәрибәдир.

Сәкинә она тәрәф дөнмәдән:

— Нә гәрибәдир?—дейә сорушду.

— Бу бөйүклүкдә саһәнин өһдәсиндән кәлмәк.

Бу дәфә Сәкинә Айдына тәрәф дөнүб онун көзләринин ичинә бахды.

— Сиз «Һәгиги инсан һаггында повест» китабыны охумусунуз?

— Охумушам.

Онун ики гычы шикәст иди... О, Вәтән гаршысында өз борчуну еринә етирмәк үчүн көйләрә галхырды... Мәним ки, голларым, гычларым ерипдәдир... Өзүм дә кп, көйдә дейил, ердәйәм.

Айдын мат-мат Сәкинәйә бахды.

— Сәкинә, сиз чох гәрибә гызсыныз, чох... Яхшы гызсыныз.

Сәкинә бу сөзләри эшитдикдә гәһгәһә чәкиб күлдү. Яхынлыгда ишләйән Фрося вә Фатма күлүш сәсини эшидиб тәәччүблә башларыны галдырдылар. Адәтән явашдан күлән манга башчысынын бу гәһгәһәсинә һейрәт этдиләр. Онларын һеч бири бу гәһгәһәдә олан ачылыгы һисс этмәди.

Айдына исә Сәкинәнин күлушу чох мүәмәлы көрүндү... «Көрәсэн она нә олуб?!» дейә дүшүндү вә пәрт һалда күлүмсүнүб кетди.

Бу һадисәдән сонра Айдын бир даһа Сәкинәйә яхышлашмады.

Иш бир гәдәр узун чәкди. Батаглығын гурудулмасы давам әдирди. Батаглығын сәтһини тутмуш

назик буз тәбәгәсинин алтындан су яваш-яваш каналлар васитәсилә ахыб кедирди.

Әлиаббасла Фрося артыг өз мүнәсибәтләрини қизләтмирдиләр. һамы той көзләйирди. Онларын өзү адамлардан чох тәләсирди. Лакин Фрося утаныб буну бойнуна алмырды. Әлиаббасын суалларына һәмишә зарафатла чаваб верирди.

Онлар тою феврал айында әтмәйи гәра-ра алдылар. Феврал айы совхоз ишчиләри үчүн той айына чеврилди. Бу айда ики той олду. Бире Әлиаббасла Фросянын, о бири дә Құлпәри илә Мәмәдовун.

—Һә тойлар башланды,—дейә Қәримов мәмнун һалда данышырды,—демәк адамларын үрәкләри раһатланыб.

Лакин нә Сәкинә, нә дә Фрося раһат дейилдиләр. Онлар рәһбәрә вердикләри сөзү дүшүнүб сәбр-сизликлә баһары көзләйирдиләр.

Нәһайәт баһар кәлди.

Бир сәһәр, Айдын өз мәнтәгәсиндән байыра чы-ханда әтрафда баһар әтри дүйду... Көйдә чығыр-ты илә бөйүк бир гуш тәстәси учур, һарада исә узагларда йох олурду... Онлар бу ерләри тәрк эдирдиләр... «Баһар кәлир» дейә Айдын дүшүндү.

Бир нечә күндән сонра әвинин янында яшыл отлар дирчәлмәйә башлады. Сонра илк хыр-да чичәкләр ачылды. Даһа сонра рәнкбәрәнк бө-чәкләрин вызылтысы эшиндилди... Халлы кәпәнәк-ләр, инсана саташырмыш кими аз гала адамны буриунун учуна тохунур, әйри-үйрү һәрәкәтләрлә учушурду... Бөйүк гушлары—хырда гушлар, вәшич гуш чығыртыларыны аһәнклар маһнылар әвәз әтди. Элә бил тәбиәт өзүнә бәзәкли нахыш вурмаға баш-ламышды... Күн-күндән бу нахышлар даһа зәнкин, даһа гәшәнк, даһа мүрәккәб олурду.

Сәкинә плантасия кедиб өз саһәсинә көз кәз-

дирди. Қолларын хырда-хырда ачыг яраглары ачылмаға башламышды. Онларын сайы-һесабы йох иди.

Сәкинәнин гәлби фәрәһлә дөйүндү. Бу онун па-йызда чәкдийн бөйүк зәһмәтин нәтичәси иди. Өз зәһмәтинин нәтичәсини көрмәк нә гәдәр фәрәһли, нә гәдәр севиндиричи олур!. Сәкинәнин үрәйи чыр-пынырды. Нә исә әтмәк истәйирди: гачыб һамыя өз фәрәһини билдирмәкми, ушаг кими атылыб-дүш-мәкми, я севинчидән ағламагмы? Сәкинә, бирдән-бирә уча сәс илә охумаға башлады. Бу һансы маһ-ны иди? Билмирди. Бәлкә бу вахта гәдәр белә маһны эшитмәмишди. Бу, онун көнлүндән гоһан сәс иди. Сәкинә учадан охуор, һансы сөзләрлә оху-дуна фикир вермирди. Гәрибә иди! Ялныз бир гуз, сонсуз чай плантасиясында учадан маһны охуор-ду. Бу маһны чох маһныларә охшайырды. Лакин бу-нун өзүндә бир хүсусийәт вар иди.

Сәкинә бирдән айылмыш кими олду, охудуғуну һисс эдиб утанды. Онун саф янаглары бир даһа гызарды.

Бәли, баһар кәлмишди!

Овчукил батаглығын бир саһилини, Адилкил исә дикәрини гуруда-гуруда бир-биринә яхынлашырды-лар. Батаглығын һәр ики саһилиндә чошгун иш гайнайырды... Ушаглар бу саһилдән о бири саһилә гышгырыб бир-бирини даһа да гызышдырырдылар.

Ики саһил бир-биринә яхынлашдыгча батаглыг гуруор, ушаглар даһа да чошурдулар.

Бир күн Овчу илә Адил үзбөүз кәлиб рәгиб ки-ми бир-биринә бахдылар. Икиси дә бир вахта ба-таглығын тән ортасында көрүшүшүдү.

Сәфәрли гырагда даянып онлара мане олмаг истәмйрди. О, сәбрсизликлә өзү мәселәнин нә ердә гуртарачагыны көзләйрди.

Овчу бир даһа ушаглара вә Сәфәрлийә бахыб әлини Адилә узатды.

— Чох сағ олун,—деди,—бизим батаглыгы гурутдугунуза көрә сизә миннәтдарыг.

— Нә миннәт?—дейә Адил она чаваб верди. — Бу ерләр тәк сизин дейил, бизим һамымызындыр. Сизин ишиниз яхшы кедәндә биз дә севинирик... Мәкәр биз комсомолчу дейилик?

Сәфәрли күдүмсүнүб ушаглара яхынлашды, икиннин дә әлини сыхды.

— Ушаглар, биз Сталин йолдашын арзусуну еринә етиририк... О, истәйир ки, бизим бу ерләр өлкәмизин икинчи субтропик баәасына чеврилсин... —деди.

О башыны галдырыб тәмизләнмиш бөйүк саһәйә бахды вә өз-өзүнә данышырмыш кими давам этди:

— Инди бу мешәнин ериндә ени чай саһәләри салыначагдыр. һәтта батаглыгын ериндә дә!—Дүнән бизә зәрәр верән бу саһә сабаһ хейир верәчәк.

Беләликлә батаглыг гурудулду. Айдынын мәсләһәтинә көрә ушаглар «Гара-күзкүйә» «Гамбузич» балыглары бурахдылар. Бу балыглар гыздырма арчаганадларынын сүрфәләрини ейчәкдиләр.

Батаглыгын әтрафында әвкалипт ағачлары әкмәйи гәрара алдылар. Бөйүкләрин мәсләһәтинә көрә ушаглар «Гара-күзкүнү» чиммәк, балыг тутмаг вә гайыгла кәзмәк үчүн ярарлы хала салдылар.

Кәләчәк плантасиялар «Гара-күзкүйә» гәдәр кәлиб чатырды. Көлүн әтрафындакы мешә йолларыны

тәмизләйиб кенишләтдиләр. Тәбиәтин бу көзәл кушәсини тәбин бир парка чевирдиләр.

Айдын хусуси мәһлулла совхоз ишчиләринин әвләрини дезинфексия әләмәйә башлады. О, Қармогла разылашыб фәһләләр үчүн миңәткәнләр сифариш этди. Бу тәдбирләр гыздырма илә гәт'и мүбаризәнин башлангычы иди.

Баһарын хош күнләринин бириндә чай яраглаарыны йығмаға башладылар. Бу, пайыза гәдәр давам әдәчәкди. Совхоз ишчиләри өз ишләриндә бөйүк һәвәс кәстәридиләр. Бу ил бол мәһсул көзләнирди.

Сәкинәнин етирдийи мәһсул һагда һәр ердә сөһбәт кедирди. Рәһбәрә яздыгы мәктубда өһдәснә көгүрдүйү тәһһүдүн ярысыны, о, бир айын әрзиндә еринә етирмишди.

Оун бу мүвәффәгийәти галан фәһләләри дә һөвәсләндирилди.

Совхоз фәһләләри әлләриндә бөйүк зәнбилләр плантасиялара ййылмышдылар. Онлар чай коллары арасында ишләйир, күнәшдән гаралмыш әлләрилә яраглаары гырыб зәнбилләрә долдурурдулар.

Данышмаға вахт йох иди... һәр кәс додағалты зүмзүмә әләйир, айры-айры адамларын зүмзүмәси бир-биринә гарышыб плантасияда хош бир аһәнк ярадырды.

Лейла илә Салманын үрәкләри нараһатлыгла дәйүнүрдү. Лейла чай яраглаарыны йыға-йыға габагда ишләйән Салмана яхынлашды вә астача деди:

— А киши, бир Сәмәдә бах! Салман дөнүб яхында илдырым сүр'әтилә яраг йыған Сәмәдә бахды. Оун әлләрини көрмәк мүмкүн дейилди... О, торбасыны долдуруб белиндән ачды вә бир колун дибиндә грьду. Алтдан белинә бағламыш икинчи торбаны долдурмаға башлады.

Салман көксүнү өтүрүб деди:

— Элэ бил пайызда дэгийгэ башы титрэдэн о дейлди.

Лейла өз сәһәсинә кәдәрли бир нәзәр салды. Бу коллар Сәкинәнин, Сәмәдин коллары кимн бәһәрли дейлди.

— Ким дейә биләрди ки, чаван һәким бу адамлары әмәлли-башлы сағалда биләчәк.

— Сән элэ дейирдин ки, о ушагдыр. Инди она бах!

Лейла һирсли-һирсли әринә бахды.

— Сән дә чох сөз дейирдин.

Онлар енидән коллара сары дөнүб ярпаглары йығмаға башладылар.

— Мән онун һаггында бир кәлмә дә олсун пис сөз демәмишәм.

Лейла әринин сөзүнү кәсиб истәһза илә деди:

-- Онун һаггында пис сөз демәмисәнсә, өзүн һагда яхшы сөzlәр демисән.

— Нә демишәм?

— Даһа нә демәмисән ки! Элэ дейирдин ки, «бизләр» керн галмарыг. Йүксәк мәһсул мангасы «бизләр»... «бизләр»... инди бу да «бизләр».

— О сөзү сән дә дейирдин... Бир да ки, ахы һәкимин бурада нә тагсыры вар?! О ки, бизләре яхшылыг эләйнб.

— Бәс тагсыркар кимдир!

— Ким олачаг, өзүмүз.

— Нечә йә'ни? Бизим сәһәмизин ки, бәһәри билдиркиндән чохдур.

Салман фикирли һалда чаваб верирди.

— Сәкинәнин сәһәси исә бизимкиндән гат-гат бәһәрлидир...

— Нә олсун ки? О да өз баламыздыр да!..

— Бәс Фрося, Күлнәз, Фатма, Сәмәд?

— Пахыллыг эләйирсән?

— Йох, Лейла... Билирсән ки, мән пахыл дейләм. Мәним өзүмә ачыгым тутур... Элэ мән дә, йә'ни бизләр башгаларыны саймырдыг. Элэ билирдик ки, биз һамыдан күчлүйүк, баچارыглыыг. Нечә дейәрләр, башгаларынын күчүнү лазымы гәдәр гиймәтләндирмирдик. Дүнәнки нормалар бу күн көһнәлир, Лейла... Инди зәманә беләдир. Биз исә дүнәнки күнә күвәнмишик...

Салманын белә бир нәтичәйә кәлмәси мүбәһи-сәни даяндырды.

Плантасиядакы сөзсүз маһны кет-кедә кенишлә-ниб күчләнирди...

Ишләйәнләрн белиндәки торбалар тез-тез долуб бошалырды.

Чай йығымынын ән гызгын вахты иди.

Сәкинә ярпагларын һамысыны йығмырды. О, зәиф колларын отуз беш фалзинә әл вурмурду. Буна бахмаяраг енә дә беш тондан артыг ярпаг йығмышды.

Исти бир күн иди. Сәманын әнкиликләриндә сү-зән бир гартал һәрдәнбир тәнбәл-тәнбәл ганад чалырды. Күнорта чагы иди. Сәкинә өз бригадасы илә ярпаг йығырды. Ярпаглар азалмышды. Сәкинә колларын бу вәзийәтини көрдүкдә өһдәсинә кө-түрдүйү тәһһүд һагда даһили бир нараһатлыг кечи-рди.

Бу вахт Айдын гызлара яхынлашыб күнүн бу исти вахтында иши даяндырыб бир аз истираһәт әтмәларини тәклиф әтди.

Сәкинә разылыгла башыны тәрпәтди вә гызла-ры сәсләди. Айдын о бири манга башчыларына тәрәф кетди.

Сәкинәнин мангасы гөз агачынын алтына йығышды. Күлгөнчә онлара гошулмады. Нәдәнсә о тәк галмаг истәйирди. О гызлардан узаглашыб сәһәләри күләкдән горумаг үчүн әкилән сәрв вә

күкнар ағачларынын далында көздән итди. Кәлиб бөйүк бир әнчир ағачынын алтында узанды, әлләрини башынын алтына гоюб фикрә кетди.

Чох исти иди... Күлгөнчә өз фикирләри илә мәшгул иди.

Гызлар исә гоз ағачынын алтында бир ерә топлашыб ширин сөһбәт әдирдиләр.

Үзү үстүндә узаныб әлләрини чәнәсинә даяг верән Күлназ сәсләнди:

— Көрәсән бизим һансымыз чаван һәкими белә нараһат әдирик? О бизи бош ерә күнүн алтындан говмады.

Сәкинә фикирли һалда явашдан чаваб верди:

— Элә о һамынын гайғысына бир чүр галыр, бүтүн совхоз ишчиләринин... Бизим һамымыз онун нәзәриндә бирик. О һәтта гоншу колхозлары да һамилийә көтүрмүшдүр.

Фатма һийләкәрликлә күлүмсүндү.

— Күлназ, йохса элә күман эләйирсән ки, сәнин дәрдини чәкир?

— Әһ, мәним нийә?—дейә Күлназ додагларыны бүздү.—О элмли адамдыр, биз кимик?

Фрося сөһбәтә гарышды. О, ағачын йоғун көкләри үстүндә отурмушду.

— Сән она көрә белә дейирсән ки, совхозумузда оғлан аздыр. Әкәр чоһ олсайды, сән дә бирини көзалты эләйиб онун һаггында фикирләшәрдин...

— Сән хошбәхтсән,—дейә Күлнишан көксүнү өтүрдү, даһа арадан чыхмысан... Амма ону да дейим ки, әкәр совхозда йүз оғлан олсайды, енә дә Айдын биринчи оларды.

Сәкинә данышмырды. Онун фикри узагларда иди. Гызларын сөзү онун дәрдини тәзәләмишди: «О элмлдир, бәс биз кимик?»—Сәкинә алнынын тәрини силди.—Нә яман истидир... Көрәсән күн һачан чәкиләчәк? Яман яндырыр... «Тәфавүтү йохдур, о енә

дә биринчи оларды» Күлнишан белә деди:—Йох яхшысы будур кедиб ишләйим... һеч белә исти олмамышды... Адамын нәфәси тутулуру, чийәри яһыр, йох, яхшысы будур ишләмәйә кедим!

Сәкинә гызлары һеч бир сөз демәдән дуруб саһәйә гайытды. Лакин нә исә ону керп, гызларын данышдыглары ерә чәкирди. «О савадлыдыр, бәс биз вәйик...» Йох бу дүз дейил. Белә фикирләшмәк олмаз. Инди айры чүр дүшүнмәк лазымдыр...

Гыз яваш аддымларла колларын арасында ирәлиләйирди. «Мәкәр бу коллары етишдирән биз дейилик? Мәкәр демирдиләрми ки, Азәрбайчанда чай битмәз? Ядымдадыр, китабда морганчылар һагда охумушдум... О механики үсул тәрәфдары иди... Амма онларын дедикләринә бахмараг биздә чай битди! Биз садә адамлар һәмән алимләрә исбат әтдик ки, Азәрбайчанда чай етишә биләр. Бах инди дә битир».

«Мичурини дә охумаг лазым кәлди. Чоһ мараглы шейләр языр... Ону охуяндан сонра адам даһа дә һәвәслә ишләмәк истәйир. Яз тинкләри биздә мәһв олду. Биз тәзә үсулнан пайызда әкдик. Нәһайәт тинкләр тутду! Коллар иглимә өйрәнди...»

Күлгөнчә көзләри юмулу, әнчир ағачынын алтында узандығы заман бир киши сәссиз аддымларла она яхынлашды. Киши чоһ көзәл иди. Дир, бурма бығлары варды. Тәр-тәмиз силлиниш чәкмәләри парылдайырды. Киши әлиндә гамчы тутмушду. Яхында бағланмыш атын кишнәмәсиндән вә сифәтинә тохунан исти нәфәсдән диксиән Күлгөнчә көзләрини ачыб галхды. О, көзләринә инанмырды. Бирдән-бирә юхудан айылмыш кими сычрайыб аяға дурду. Әйиндәки палтарыны дүзәлдә-дүзәлдә бәрә һечә аддым кәнара чәкилди. Кәлән онун эри иди. Йлк дәгигләр кишиә элә кәлди ки, арвады чоһдан айрылдығы үчүн ондан узагла-

шыр. Лакин о, янылырды. Бу Күлгөнчәнин сөн видалашмасы иди. Күлгөнчә тәк онуила Йох, эйни заманда өз кечмиши илә видалашырды.

— Кет—дейә о, бир гәдәр ара вердикдән сонра гәт'и бир сәс илә әләвә этди:—Бир дә кәлмә!.. Эшитдинми?

— Нечә?—дейә әри өзүнү итирәрәк сорушду,—мәни говурсан?—мән ки ондан әл чәкдим... сәннин янына гайытдым... Мәңи багышла, тагсырларын һамысы мәндә имиш.

— Нә...—Күлгөнчә тамамилә яд бир адамла данышыр кими әләвә этди,—тагсыр сәндә иди. Сәннин тагсырын тәк ата ола билмәдийиндә дейил.. Әсас тагсырын ондадыр ки, сән белә бир вичдан-сызлыг эләдин... Мәкәр биз айры ушаг кәтириб сахлая билмәздик?—О, тә'нә илә башыны тәрпәтди.—Амма сән мәни атыб кетдин... Йох, сән мәни севмирдин. Мән һамының хошуна кәлдийим кими сәннин дә хошуна кәлмишдим. Сән һеч ону да севмирдин. Бах ону да атыб кәлмисән. Бу алчагындыр! Йох, бизимки тутмаз. Биз бир ердә яшая билмәрик. Мән өз йолуму тапмышам... Инди мән һәмш йол илә кәдирәм, сән исә һәлә мән кетдийим йол илә кедә билмәсән. Бу йол илә ачыг сифәт вә тәмиз вичданлы адамлар кедә биләр. Сәннин исә вичданында ләкә чохдур. Сән күнаһларыны юяндан сонра бу йола аяг баса билорсән.

Әри она бахыб көзләрини дөйдү вә онун дедикләриндән һеч бир шей анлая билмәди. Нә йол, о һара кедир?. Йох, данышан, Күлгөнчә дейил, тамамаилә башга адамдыр.

Күлгөнчә исә коммунизмә доғру кедәп йолу чох айдын көрүрдү. Онларын һамысы бу йол илә кәлдирди... Гой күн яндырсын, гой һеч ягыш яғмасын, гой чәтиликләрә раст кәлсинләр, лакин тәфавүтү

йохдур. Онун башга йолу ола билмәз. О, бу йол илә кедәчәк вә өз арзусуна чатачаг.

О, гүрурла башыны дик тутуб дөндү вә чай коллары арасында йох олду.

«Һә, онун йолу будур,—дейә әри чашмыш һалда онун далынча бахды.—Доғрудандамы көрәсән бу коллар адамы апарыб бир ерә чыхара биләр? Бөйүк бир ерә?»

Пайыз яхынлашырды...

Сәкине рәһбәрә вердийи вә'ди еринә етирмишди. Инди о тәәһһүдү артыгламасы илә өдәмәйә чалышырды.

Әтраф мешәләр яваш-яваш пайыз палтары ке-йирди.

Күнләрин бириндә Қәримов, Сәкинәйә яхынлашдыгда гыз раһатлыгла нәфәс алыб деди:

— Беш йүз килограм артыг йығмышам!

Қәримов һейрәтлә башыны йығғалады. О, гызын ики әлини дә овчунун ичинә алыб көзләринә бахды:

— Валлаһ билмирәм нә дейим... Дейим инанмырам, дейәрсән «о йығдыгым чай о да сән, кет йохла». Йохламышам да... Ахы бу нечә олду ки, сән кичик бәюн, кичик әлләринлә...

Сәкине әлләрини Қәримовун әлиндән чәкиб алһында бүкүлмүш гыврым телләрини өрпәйинин алтына йығды.

— Йолдаш Қәримов, билирсинизми? Низамиянн Фитнә адлы бир гәһрәманы вар. О да нәчиб бир гыз иди. Лакин о, бөйүк бир өкүзү чийнинә алыб пилләкәнләрлә юхары галдырды... Әввәлләр мән буна инанмырдым... Ахы о, әфсанә иди. Анчаг Фитнә өкүзү һәлә бузов вахтындан чийниндә галдырмаға

башламышды... О тәдричән буна алышды... Мән дә...

Сәкинә бу чүр мугайсәнин мүнәсиб олмадығыны дүшүнүб гызарды.

Кәримов буну һисс әдиб Сәкинәни өз баласы кими бағрына басды.

— Мән бу нағылы охумушам... Бу доғрудан да беләдир. О, әфсанә иди. Сән исә һәятсан... Сән бу күнүн гәһрәманьсан. О чох яхшы әфсанә иди, лакин һәят даһа көзәлдир. Сталин йолдаш демишдир ки, «Бөйүк мәгсәд, бөйүк гүввә ярадыр!»

Сәкинә утанды, Кәримовун әлиндән чыхыб гачды.

О тибб мәнтәгәсинин янындан кечәндә Айдын ону көрдү. Бу гыз, Сталин йолдаша язылмыш мәктубу имзаладығы күндәки кими, һәйәчанлы вә гәшәнк иди.

Сәкинәни шад көрән Айдын дүшүндү: «бу гызын көзәллийи онун дахили варлығында имиш. О өз харичи көрүнүшү илә йох, әмәлләри илә көзәлләшир». Бәли, Сәкинә чох көзәл иди. Буну Айдын өз-өзлүйүндә бир даһа тәсдиг этди.

Пайыз вахты совхозун һәятында бир чох диг-гәтәлайыг һадисә баш верди. Совхоз, планы, демәк олар ки, ики гат артыгламасилә еринә етириб кечичи Гызыл Байраг вә тәшәккүр алды. Совхоза ики ени вәтәндаш әләвә олунду: Фросянын оғлу, Күлпәринин гызы олду. Оғлан бөйүк вә атасы Әлиаббас кими мөһкәм иди, гыз исә инчә вә көзәл иди. Фросянын оғлунун адыны Гәһрәман гойдулар. Күлпәри исә өз ушағына бу вахта гәдәр эшидилмәмиш тәзә бир ад гойду: «Чайкүл»

Гәһрәман чай мутәхәссисләри—кәләчәк Сосялист Әмәйн Гәһрәманлары: Сәмәд Рүстәмзәдә, Фатма Сарыева, Күлназ Мейманова, Фрося Буд'но, Күлгөнчә Нәбиева вә Сәкинә Әлиева чийинләриндә кәтмән енә дә өз саһәләринә тәрәф кедирдиләр. Сәкинә өз ишчиләр илә сүбүт этмишди ки, бөйүк сәһнәнин өһдәсиндән төк адам да кәлә биләр. Инди ишчиләр һәр тәрәфдән Кәримовун үстүнә дүшүб әләвә саһәләргә тәләб эдирдиләр.

Ишчиләрин бу тәләбинә чаваб олараг район партия комитәси ени гәрар гәбул этди. Инди бүтүн совхозларда тракторлар курулдаяраг ени-ени саһәләр ачырдылар.

Совхоз ишчиләри арасында олдугча шән әһвал-руһийә варды. Лакин нәдәнсә Айдын вә Күллү гәмли көрүнүрдүләр.

Бир дәфә Айдын һәмнишә шән олан Күллүнү ағлаян көрдү.

— Нә олуб?—дейә о шән бир сәс илә сорушду.

— Даһа мән бачармырам... Белә яшамаг истәмирәм!—дейә Күллү гышгыра-гышгыра чаваб верди.

— Ахы нә олуб?

— Фикирләширәм ки...—дейә Күллү һычгырырды.—Көр нечә яхшы адамлар вар... Элә фәрсиз бирчә мәнәм. Бир онлара бахын. Сәкинәйә, Фрося, Күлгөнчәйә, Сәмәдә. Сиз доғру дейрисиниз. Онлар тәзә адамдырлар... Мән инанмырдым, баша дүшмүрдүм. Инди һәр шейи баша дүшдүм... Доғрудан да онлар тәзә адамлардыр. Элә Сәкинәнин өзү, агроном кими бир шейдир. Бәс мән нәйәм? Һырылдамагдан башга әлимдән бир иш кәлмир. Йох! Даһа бәсдир! Кедирәм Астарая; чалышыб онунчу синфи гуртарачағам... Сонра да Бақыя кедиб һәккимлик охучағам! Я кәрәк һәкким олам... Я да ки, өзүмү

«Гара-күзкүйе» атыб боғачағам! Ярымчыг адам киме лазымдыр!

Айдын нәвазишлэ онун сачларыны тумарлады:

— Лап яхшы иш көрәрсән,—дейэ о сакит бир сәс илэ чаваб верди.

— Нечэ яхшы иш?—дейэ Күллү ушаг кими тә-
әччүбләнди; өзүмү суя атмағымы дейирсән?

Айдын күлүмсүндү.

— Йох, мән ону демирәм; әввэлчэ охумаг лазымдыр, ондан сонра һәким олмаг асандыр. Сән һаглысан, өзүнэ фикир вер. Чох чалышмаг лазымдыр! Көр Сәкинэ нечэ йүксәлди.

Гәрар гәбул әдилмишди. Күнләрин бириндэ Күллү өз шейләрини йығышдырмаға башлады. Инди Айдын тәк галырды.

Күллү кетмәмишдән габаг кәлиб Айдынын янында отурараг деди:

— Бәс сиз нийэ гәмкинсиниз?!—Мән буну нечэ вахт олар, сезирәм...

— Йох,—дейэ Айдын тәләсик әтираз этди,—ни-
йэ гәмкин олурам. Мән неч буну һисс этмирәм... Нә
билим, бәлкэ дэ кәдәрлийәм...

Күллү сорушду:

-- Бу нәдән ола биләр?—

-- Билмирәм.

-- Истәйирсиз мән тапым?

-- Тапын...

Күллү бир гәдәр фикирләшиб сөзэ башлады.

— Сиз дүшүнүрсүнүз ки, «яхшы, мән бу гәдәр зәһмәт чәкиб, бу гәдәр адамы сағалтдым, аяға галдырдым, онлардан бәзиләри һәтта гәһрәман да олду. Бу яхынларда онларын адлары гәзәтләрдэ язылачаг. Онлар гызыл улдуз алачағлар... Мән исә неч

кәсин танымадығы бир кичик адам кими гырағда галачағам». Эләми?

Айдын башыны тәрпәтди:

— Йох, мән белә дүшүнмүрәм. Хәстәләрин сағалмасы мәнним борчум, Вәтәнә йүксәк мәнсул исә бизим мәгсәдимиздир.

Бирдән Айдын, бир шейи өзү үчүн айдынлашдырмыш кими олду. Әввәлләр Сәкинэ илэ онун арасында үмуми бир шейин олмадығыны дүшүнүрдү. Онлары мәнәббәтдән башга нә бирләшдирә биләрдиди? Мәгсәд! Кәләчәк күнүн мәгсәди.

— Яхшы, бәс сиз нәйэ белә кәдәрлисиниз?—дейэ Күллү энә суал верди,—бәлкэ сиз бир адамы севи-
синиз?

Айдын гашларыны чатды.

— Нечэ йә'ни сеvirәм?.. Әлбәт ки, сеvirәм. Мән һамыны сеvirәм.

Күллү мәнәль:

— Бәлкэ сиз бу «һамы»нын сайыны бир гәдәр азалдасыныз?—деди.

Айдын Күллүнүн нә демәк истәдийини баша дүшдү.

— Яхшы тутаг ки, мән бизим гәһрәманлары чох сеvirәм.

Күллү күлдү.

— Aha! Бах, инди сиз мәнним вәзийәтими бир гәдәр йүнкүлләшдирдиниз. Бәс бу гәһрәманларын арасында кими чох сеvirсиниз?

— Кими?.. Элә Сәмәди дә, Фросяны да, Фатманы да Күлһазы да...

Күллү бәркдән гәһгәһә чәкиб күлдү.

— Бәс Сәкинәни нечә? Айдын чавабы бир гәдәр кечикдирди.

— Мәкәр мән онун адыны чәкмәдим?

Күллү даһа данышмады. Саатына бахыб:

— Мән Астарая кедиб гайытмалыям, сәһәр исә Бакыя йола дүшәчәйәм... Мәни бағышлайын...

Күллү кетди.

Бирдән Айдына элә кәлди ки, о боғулур. Элә бил отағын һавасы она чатмырды. Үрәйи бәрк дө-йүнмәйә башламышды. О, Сәкинәни көрмәк, нечә олурса олсун онунла данышмаг истәйирди.

Отаг Айдына дар кәлди. О, бөйүк сыхынты һисс эдиб тез палтосуну чийиннә салды. Байыра чыхды.

Сакит, улдузлу пайыз кечәси иди. Айдын пил-ләкәнләри дүшдү. Совхозун күчәси илә аддым-ламаға башлады. Һара кетдийини билмирди. Палтосунун дүймәләри ачыг иди. О элә гәрибә ери-йирди ки, кәнардан бахан олса иди ону сәрхоша ошпадарды. Лакин совхозун күчәси бош иди, Айдын илк раст кәлдийи адамла үрәкдән сәһбәт эләчәк, үрәйини ачыб данышачагды. Бәли, о сеvirди. Бу мәнәббәтдә утанмалы бир шей йох иди; чүнки он-ларын мөгсәдләри бир иди...

Айдын узагда бир гаралты көрдү. Тез гачыб она чатмаг истәди. Лакин гаралты ики нәфәрә чев-рилди. Бу, ики бойлу-бухунлу адамын көлкәси иди. Айдына элә кәлди ки, онлардан бири тракторчу Әлиаббас, о бири исә Фросядыр. Лакин онлар һарая исә йох олдулар. Онлара мане олмаг инди мәнәсыз иди.

Һәр янда мәнәббәт вар иди. Айдынын гәлби совхозун бу бөйүклүкдә күчәсинә сығышмырды. Нә этсин? Бир эвин гапысыны дөйүб гонагмы кетсин? Йох, инди бу ярамаз! Она һава лазым иди.

Бирдән Айдын гаршысында Сәкинәни көрдү. Ди-ли тутулду, көзләринә инанмады. Санки юху кө-рүрдү.

Дейәсэн элә Сәкинә дә чашыб дурмушду. Сан-ки онларын икисинин гәлби эйни шейи һисс эдиб,

эйни аһэнкәлә дөйүнүрдү. Лакин нә данышмағы, нә-
дән башламағы икиси дә унутду, данышдыгда исә
гырыг-гырыг сөзләр дедиләр:

— Салам.

— Салам.

— Тәк нийә кәзирсиниз?

— Элә белә.

— Элә белә.

— Һә...

— Худаһафиз.

— Сәкинә!

Сәкинә чеврилмәдән даянды.

— Сәкинә!.. Мән чох эзаб чәкирәм...

Сәкинә күч илә анчаг бу сөзләри дейә билди:

— Мәнә нә?!

Айдын даһа данышмады. Дөнүб узаглашды. Сә-
кинә дөнүб Айдыны сахламаг вә она үрәк-дирәк
вермәк истәди, лакин мәнлийи буна ичазә вермәди.
Нәһайәт Сәкинә узагдан ачарын таныш сәсини вә
гапынын чырылты илә ачылмасыны эшитди. «Йәгин
ки, тәкдир. Аһ, мән нә этдим?! Нийә мән она белә
чаваб вердим? Бәлкә Күллү ону инчидир? Бәлкә
она бир ишдә көмәк лазымдыр?» дейә о өз-өзүнү
төһмәтләндирди. Йолундан кери дөнүб мәнәтәғәйә
яхынлашды. Лакин юхары чыхмаға чүр'әт эдә
билмәди. Узун заман эвин янында даяныб дур-
ду. Гарышыг фикирләр она чох эзаб верирди. О,
каһ чыхыб кетмәк, каһ да пилләкәнләри галхыб
пәчәрәдән бир аилыға она бахмаг, өз үрәк сөзлә-
рини она демәк истәйирди.

Бә'зән Айдын она элә бөйүк, элә гүввәтли адам
кими кәлирди ки, Сәкинә онларын һеч чүр бир-би-
ринә уошмаячағыны дүшүнүб өзү илә Айдыны
яхынлашдырачаг бир сәбаб тапа билмирди. Айдын
һәким иди. Сәкинә ади совхоз ишчиси.

Сәкинә күчәдән кечәдән кизләнир вә өз һәрә-
кәтиндән чох утанырды. «Йох, чыхыб кетмәк
лазымдыр, мән бир даһа онунла көрүшмәмәлийәм!»
дейиб Сәкинә эвдән узаглашмаг истәйирди ки,
узагдан ики гаралты көрүндү. Сәкинә кизләнмәли
олду.

Һәр ики гаралты эвин тининә яхынлашыб чох
сәмини сөһбәтә башладылар.

Оғлан:

— Мән дарыхачағам,—деди.

Гыз күлдү.

— Дарых, деди,—бу бә'зән адама хейир верир.

Сәкинәни союг тәр басды. Гызын сәси Күллүнүн
сәси иди. Буна һеч бир шүбһә ола билмәзди. Сәки-
нә онун сәсини йүз гызын сәси арасында сечә би-
ләрди. Ахы нечә вахтдыр онлар дост идиләр. Сәки-
нә бу гызын бүтүн шылтаглыгларына дөзмүш, онун
ити зарафатларыны хошламышды. «Аһ, Күллү!
Күллү! Сән нә эдирсән, Күллү? Даян!»

Эвин янындакы ики нәфәр бир даһа көрүшүб
видалашдылар.

Күллү эвин пилләкәнләринә яхынлашыб бирдән
даянды. Гаршысында ону кәскин нәээрләрә сүзән
Сәкинәни көрдү.

Күллү күлүмсүдү.

— Салам, эзизим!—деди.

Лакин Сәкинәнин һалы дәйишмишди. О, со-
рошду:

— Бу оғлан ким иди?

Күллү садәчә чаваб верди:

— Надир.

Сәкинә явашча, лакин гәзәблә:

— Нанкор!—деди,—мән сәни саф бир гыз кими
таныйырдым.

Күллү бу тәһгирә дөзә билмәйиб Сәкинәнин сөзүнү кәсмәк, ишин нә ердә олдуғуну демәк истәди. Лакин Сәкинә амансыз иди.

— Сән бизим ән яхшы адамымызы йолдан чыхаргдын. Өзүнү она севдирдин. О бизим үчүн нәләр әтмәди! Инди ону инчитмәк рәвадырмы?

Сәкинәнин көзләри һәйәчандан яшармышды.

Әввәлчә Күллү нә гәдәр пәрт олмушдуса, Сәкинәнин сон сөзләри ону бир о гәдәр севиндирди. Күллү:

— Вай,—деди.—Сән дейәсэн онун...

Сәкинә онун сөзүнү кәсди:

— Бәли, бу бир илин әрзиндә о, өзүнү бизә таһытды. Мән инди она партия кечмәйә зәманәт верә биләрәм...

Күллү севинчәк ону гучагламаг истәди. Лакин Сәкинә Күллүнү өзүндән кәнар әтди:

— Биз сизинлә даһа дост дейилик,—деди.

Күллү сакит чаваб верди:

— Өзүн бил, Сәкинә. Анчаг бир шейи бил ки, биз һеч бир вахт бир-биримизи севмәмишик.

Сәкинә гулағларына инанмайыб даянды.

— Нә дедин?

Мән дейирәм ки, Айдынла биз анчаг йолдаш олмушуг, дост олмушуг.

Сәкинә бу сөзләрә инана билмирди.

— Бәс нийә Айдын белә үзүлүр?

Күллү чийинләрини чәкди.

— Билмирәм. Мәнә элә кәлир ки, бунун тағсыры сәндәдир.

Сәкинәнин көзләри кениш ачылды. О, Күллүйә яхынлашыб сөзсүз, анчаг көзләри илә, гызын доғру, я ялан дедиһини йохлады. Сонра титрәк сәс илә деди:

— Күллү.. Әзизим... Әкәр зарафат әдирсәнсә, бил ки, бу чох ачы зарафатдыр. О тагәтсиз һалда пилләкәнә отурду. Күллү тез Сәкинәнин янында әйләшиб ону бағрына басды.

— Йох, Сәкинә, мән зарафат эләмирәм,—дейә тез-тез данышмаға башлады,—баяг отагда о, чох кәдәрли иди. О, чохдан белә кәдәрлидир.

— Буну мән дә билирәм, Күллү.

— Сән һарадан билирсэн?

— Баяг мәни күчәдә сахлайыб, «Сәкинә, мән чох әзаб чәкирәм!»—деди.

Күллү севинчәк:

— Бәс сән, сән нә чаваб вердин?

Артыг Сәкинә ушаг кими һычгырыг илә ағлаһырды.

— Мән дедим ки, «Мәнә нә?!»

Күллү һирсләниб ериндән сычрады:

— Әһ, әһ, ушаг, дәли, сән нә әтмисән! О сәнә үрәк сөзүнү дейиб, сән исә ону рәдд әтмисән, мәним дә үстүмә чумурсан!..

Сәкинә өзүнү итирмиш һалда Күллүйә бахды:

— Инди биз нә әдәк?

— Биз нийә? Сән әтмәлисэн.

— Яхшы, мән нә әтмәлийәм?

— Бу саат онун янына кет, дейинән ки, ону яхшы таныһырсан. Зәманәт верә биләрсэн.

— Мән?

— Бәли, сән. Сән она рәдд чавабы вермисән. О, бир даһа сәнә яхынлашмаз.

— Аһ, Күллүчан!

Күллү инди амансыз иди. О, Сәкинәйә мачал вермирди.

— Өзүнә үрәк-дирәк вер, галх! Кет онун янына. Галх сәнә дейирәм! Йохса мән өзүм ону чағырарам.

Күллү доғрудан да гапыя тәрәф кетди.

— Даян!—дейә Сәкинә ону сахлады,

Күллү даянды. Сәкинә аяға галхды.

— Яхшы... Яхшы... Күллү... Бир аз даян! Билирсәнми, мән о бөйүклүкдә сәһәнин өһдәсиндән кәлдим, чәтинлик чәкмәдим, анчаг...

— Билирәм әзизим.

— Күллүчән, мән сәнә сөз верирәм, анд ичирәм. Мән она дейәрәм. Анчаг инди йох... Сабаһ, сабаһ мүтләг она дейәрәм. Анд ичирәм. Күллүчән, мәнә бу ахшам мөһләт вер.

Күллү юмшалды. Достуну гучаглайыб өндү.

— Сәһәр мән йола дүшүрәм. Сәкинә, һәлә һәлә бәт сәнин сәадәтини көрмәк истәйирәм. Сәһәр кәл. Сәкинә:

— Яхшы,—деди вә тез айрылыб гачды. Она чох исти иди. Элә бил гыздырма ичиндә янырды. Пайызын союг һавасы онун саф янагларына тохунур, янаглары даһа да гызарырды.

Күллү Айдынын гапысындан ичәри бахды. Отаг гаранлыг иди. Күллү Айдыны ятмыш билиб оятмак истәмәди. Өз отагына кечди.

Лакин Айдын ятмамышды. Бу кечә үч нәфәр сүбһү көзләри илә ачды.

Сәкинә сәһәр тездән һамыдан габаг ишә чыхды. О чох һәйәчанлы иди. Ишдән сонра о, Айдынын янына кетмәйи гәт' этди.

Көзәл бир пайыз сәһәри иди. Газ дестәләри сыраларла плангасиянын үзәриндән чығырты-бағырты илә учурдулар. Сәкинә чай сыраларынын арасыны кәтмәнләмәклә мөшғул иди. Бүтүн плангасия чанланды. һәр кәс өз сәһәсиндә ишләйрди.

Лейла чийниндә кәтмән Сәкинәнин янындан кечәндә Сәкинәнин үрәйи бәрк дөйүндү. Ахы Сәкинә

бу адамын сүдүнү әммишди. Оунула мәсләһәтләшмәк лазым иди. Сәкинә:

— Лейла хала!—дейә чағырды.

Лейла даянды. Сәкинә она яхынлашыб сөзү һарадан башламағы билмәди.

— Билирсәнми, Лейла хала,—деди, лакин чүр'әт эдә билмәди. Фикрини дөйишди.—Мән сәнә көмәк этмәк истәйирәм... Ахы сән һәмишә биздән ирәлидә олардын.

Лейла мәғрур бир тәрздә:

— Мәним дәрлими чәкмә!—деди вә кетмәк истәди. Лакин Сәкинә:

— Ана,—дейә ону чағырды.

Лейланын үрәйи элә дөйүндү ки, өзүнү сахлая билмәйиб кери дөндү. Сәкинәни гучаглайыб өндү, онун сачларыны охшады. Сәкинә илк дәфә иди ки, «Ана» сөзүнү дилинә кәтирди.

Лейла:

— Яхшы,—деди,—сабаһдан кәл, көмәкләшәк.

Сәкинә севинди. Лейла өз сәһәсинә кетди.

Бүтүн күнү Сәкинә ишләди. «Бу саат кедәрәм, бу саат кедәрәм» дейә дүшүнүр, лакин кери дөнә билмирди.

Иш гуртарды.

Ахшам күнәши сон шүаларыны көйә сәпәләди... һамы кетмишди. Лакин тарлада тәкчә бир нәфәр ишләйрди. Бу, Сәкинә иди. О, чай сыраларынын арасыны кәтмәнләйиб тәмизләйә-тәмизләйә узаглашырды.

Нәһайәт бу сыраны да гуртарды. Ирәлидә бир дөнә дә олсун кол галмады. Даһа Сәкинәнин һеч бир чыхыш йолу йох иди. О, кери дөнмәйә горхурду, үрәйи чырпыныр, элә бил ондан мөһләт истәйрди. Гырыг-гырыг фикирләр она бүтүн һаяты, кечмиши көзләри гаршысында чанландырды. О ким иди? Етим кимсәсиз бир гыз!

Лакин ону тэк гоймадылар. Беләликлә о бөйүдү, чүрбәчүр инсанлар көрдү, охуду, өйрәнди. Ояун һеч бир шейи йох иди. Инди исә онун нәйи чатмыр? Йох, о тэк дейилди, етим дейилди. Онун даг кимн архасы вар иди. Онлар ким иди? Бу совхозун адамлары, һамы, һамы, бүтүн өлкә, бүтүн халг! Бир дә ки, Айдын! О етим дейилди! Сөкинә үзүнү керн дөндәрди.

Гәрибә бир мәнзәрә көрдү. Ер-көй гызылы рәнкә боянмышды. Сәкинәнин гаршысында чай сырала-ры арасы илә узанап, тәмизләнмиш бөйүк бир йол вар иди.

Редактору *М. Вәлиев*
Ғабығыны вә шәкилләрини
рәссам *Лавуд Казымов* чәкмишәп
Техредактору *Ә. Һ. Мир Чәфаров*
корректору *М. Мәликзәдә*

Чапа нивваланыш 24/XI-1950.
Кагыз форматы 70x108³/₄мм - 2,62-8,64 чап аныта.
Учет нәшрият листи 7,5.
ФГО7864. Сифарно № 415. Тиражи 10.000.
Гыйметы 6 ман. 50 гәп.

Азәрбајҹан ССР НС янында Подграфия
Сәһаси, Нәшрият ва Китаб Сатышы Ишлари
Идарәсини «Гылам Шәрг» мәтбәәси. Баки,
Повя Асламов күчәси, 80.

Гиймети 6 ман. 50 гел.

Г. СЕИДБЕЙЛИ
СЕЛЬСКИЙ ВРАЧ

Азербайджанское
Издательство Детской и Юношеской Литературы
Баку — 1950